

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ОҚУ-АҒАРТУ МИНИСТРЛІГІ
Ы.АЛТЫНСАРИН АТЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БІЛІМ АКАДЕМИЯСЫ**

**ПЕДАГОГ-КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУШІЛЕРГЕ
АРНАЛҒАН ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР**

**Астана
2023**

Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының ғылыми-әдістемелік кеңесі баспаға ұсынды (2023 жылғы 22 тамыздағы №5 хаттама).

Әдістемелік ұсынымдар облыстық, Астана, Алматы, Шымкент қалаларының білім басқармаларының басшыларына, облыстық әдістемелік орталықтардың басшыларына, білім беру ұйымдарының басшылары мен олардың орынбасарларына, сынып жетекшілеріне, педагог-кәсіби бағдар берушілерге, пән мұғалімдері мен педагог-психологтарға арналған.

Мазмұны

Кіріспе	5
1. Орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беруді жоспарлау және ұйымдастыру	9
1.1 Бастауыш мектепте педагог-кәсіптік бағдар берушінің кәсіптік бағдар беру жұмысы	9
1.2 Негізгі мектептегі педагог-кәсіптік бағдар берушінің кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыруы	14
1.3 Жоғары сыныпта педагог-кәсіби бағдар берушінің кәсіптік бағдар беру жұмысы	22
2. Орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беруді жүргізу бойынша педагогикалық ұжым қызметінің құрылымы	27
2.1 Орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беру жұмысын құрудың вариативтік моделі	28
2.2 Орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдарлауды басқару алгоритмі	30
3. Кәсіптік бағдар беру кабинеті – мамандықты саналы түрде таңдауға дайындау	36
3.1 Кәсіптік бағдар беру мектеп кабинеті қызметінің ұйымдастырушылық-әдістемелік негізі	36
3.2 Кабинет жұмысының негізгі бағыттары	37
3.3 Кәсіптік бағдарлау құралдары	41
3.4 Кабинетті жабдықтау	69
3.5 Кәсіби бағдарлаудың виртуалды кабинетін құру	72
4. Кәсіптік бағдар жұмысының құрылысында мүдделі тараптардың өзара әрекеттесу схемасы	75
4.1 Кәсіптік бағдар беру жұмысының барлық стейкхолдерлерімен өзара іс-қимылда педагог-кәсіптік бағдар беруші қызметінің кезеңдері	75
4.2 Желілік байланыс	82
4.3 Нетворкинг	87
4.4 Тәлімгерлік	93
5. Оқушыларды кәсіптік бағдарлау бойынша білім беру ұйымы мен отбасының бірлескен жұмысы	100
6. Қорытынды	105
7. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі	106
8. Қосымша 1. Орта білім беру ұйымдарындағы кәсіптік бағдар беру жұмысы туралы шамамен ереже	109

Қосымша 2. Кәсіптік бағдар беру жұмысының кабинеті туралы үлгі ереже	111
Қосымша 3. ...кезеңге (3-4 жылға) арналған кәсіптік бағдарлау бойынша жұмыстың болжамды перспективалық жоспары	115
Қосымша 4. Оқу жылына арналған кәсіптік бағдар беру кабинетінің шамамен жұмыс жоспары	121
Қосымша 5. Бір айға арналған кәсіптік бағдар беру кабинетінің ұсынылатын жұмыс кестесі	123
Қосымша 6. Жоғары сынып оқушыларына арналған кәсіби бағдар беру әңгімелерінің циклі	124
Қосымша 7. Виртуалды экскурсияларды әзірлеу	137
Қосымша 8. Кәсіптік бағдарлау қызметін іске асырудың желілік нысанын ұйымдастыру туралы ереже	143
Қосымша 9. Кәсіптік бағдарлауға қатысты ата-аналар жиналысының сценарийлері	155

Кіріспе

Динамикалық өзгермелі әлемде жаңа заманауи мамандықтардың пайда болуымен, еңбекті автоматтандыру, жалпы ақпараттандыру, білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беру енді білім алушыларға белгілі бір мамандықты таңдауға көмектесуге ғана емес, сонымен қатар олардың әрқайсысының белгілі бір жиынтығын дамытуға бағытталған өмір жолында саналы, тәуелсіз таңдау жасауға мүмкіндік беретін құзыреттерді талап етеді.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, кәсіби бағдар берушілердің қызметі өте өзекті, өйткені білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауының тиімділігін қамтамасыз етудегі басты рөлді педагог атқарады, дәлірек айтсақ, оның кәсіби жолды саналы түрде таңдауға ықпал етудегі кәсібилігі ықпал етеді.

Қазіргі уақытта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беру жұмысын көбінесе пән мұғалімдері, психологтар, әлеуметтік педагогтар, сынып жетекшілері ұйымдастырады және жүргізеді және бұл көбінесе олардың қосымша жұмысы болып табылады, демек, олар әрдайым білім алушылардың кәсіптік бағдар беру саласында жаңа педагогикалық тәсілдерді енгізу және пайдалану мәселелерінде құзыреттіліктің жеткілікті деңгейіне ие бола бермейді.

Осылайша, білім алушыларға кәсіпті саналы түрде таңдауға, оқыту бейініне, білім беру-кәсіптік маршрут құруға жәрдемдесудегі педагогтердің шеберлік деңгейін арттыру әдістемелік сүйемелдеу қызметінің басым бағыты болып табылады [1]. Өйткені бұл жұмыс педагогтардың біліктілігін арттыру жүйесінің тұтастығында басты орындардың бірін алады және өз кезегінде педагогтың кәсіби құзыреттілігін арттыруға, оның бастамасын дамытуға, шығармашылық әлеуетін ашуға ықпал етеді.

2022 жылы ҚР Білім және ғылым Министрінің министрінің 2022 жылғы 31 наурыздағы № 221 бұйрығымен педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген тұлғалар лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларында «педагог-кәсіби бағдар беруші» лауазымы енгізілді [2].

Педагог-кәсіби бағдар беруші – бұл болашақ мамандықты таңдау кезеңінде кәсіби өзін-өзі анықтауға ықпал ететін жеке тұлғаны кәсіби тәрбиелеуді жүзеге асыратын маман [3].

Педагог-кәсіптік бағдар берушінің лауазымдық міндеттеріне мыналар кіреді:

- тұлғаның жас ерекшеліктері мен әлеуметтік тәжірибесін ескере отырып, мамандық пен біліктілікті таңдау процесін модельдеу;
- кәсіби қызметке оң уәждеме қалыптастыруда жастарға және еңбекке қабілетті халыққа педагогикалық қолдау көрсету;

- жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауына, кәсіби таңдау кезеңінде белсенді позицияны қалыптастыруға ықпал ететін іс-шараларды әзірлеу және өткізу;

- мамандықтар мен біліктіліктердің мазмұнын, олардың әлеуметтік-экономикалық сипаттамаларын, нақты қызмет түрін игеру және орындау үшін қажетті маман мен жұмысшының жеке басының физиологиялық және психологиялық қасиеттерін анықтау;

- кәсіптік білім беру мәселелері бойынша кеңес беру;

- мамандықтарды игеру және біліктілік беру шарттары, тәсілдері, нысандары туралы хабардар ету;

- елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды бағыттарына сәйкес келетін мамандықтар мен қызметті насихаттау, оларды игеруге оң уәждеме қалыптастыру;

- кәсіби кеңес берулерді ұйымдастыру және өткізу;

- жеке тұлғаның кәсіби қалыптасуы мен дамуының нұсқаларын іздеуде ақпараттық-педагогикалық қолдауды жүзеге асыру;

- адамның кәсіби мансабын таңдауға, түзетуге, жоспарлауға жәрдемдесу;

- жеке тұлғаның кәсіби мүмкіндіктерін нақты өзін-өзі бағалауға көмек ұйымдастыру;

- медициналық және басқа да шектеулерді ескере отырып, білім берудің бейіндері мен бағыттарын, мамандықтар топтарын олардың әлеуметтік-экономикалық маңыздылығын, даму перспективасын, еңбек жағдайлары мен оған ақы төлеуді айқындай отырып сипаттау;

- кәсіптік бағдарлау сұрақтары мен мәселелері бойынша конференциялар, семинарлар, кеңестер ұйымдастыру және өткізу.

Педагог-кәсіптік бағдар беруші білуі тиіс:

- кәсіптік білім беру және тәрбие саласындағы нормативтік құқықтық актілер мен әдістемелік құжаттар;

- педагогикалық, психологиялық және философиялық білімдер жиынтығындағы ғылыми пән ретінде кәсіптік бағдар беру;

- кәсіби педагогика;

- тұлға психологиясы және еңбек психологиясы;

- білім беру саласына және педагог-кәсіптік бағдар берушінің қызметіне қатысты нормативтік құқықтық актілер, басшылық және әдістемелік құжаттар;

- профессиология;

- білім берудің барлық деңгейлері мен сатыларының білім беру стандарттары;

- қызметшілер лауазымдарының біліктілік сипаттамалары және жұмысшылардың тарифтік біліктілік сипаттамалары;

- елдегі және өңірлердегі еңбек нарығының қажеттіліктері туралы, республикадағы экономикалық қызмет түрлерін дамыту перспективалары туралы ақпарат;

- ақпараттық технологиялар негіздері;

- мәліметтер базасын басқару теориясы мен практикасы;

- қызметкерлермен жұмыс істеу теориясы мен практикасы;

- білім беру сапасы теориясының негіздері;

- әлеуметтану негіздері және әлеуметтанулық зерттеу әдістері.

«Педагог-кәсіптік бағдар беруші, (кәсіптік бағдар беруші)» лауазымына орналасу үшін «Педагог-кәсіптік бағдар беруші» біліктілігін бере отырып, «Жастардың кәсіптік бағдарлануы» мамандығы бойынша жоғары білім алу немесе «жастардың кәсіптік бағдарлануы» мамандығы бойынша жоғары білім базасында қайта даярлаудан өту қажет. Өзіне жүктелген функцияларды орындау үшін педагог-кәсіптік бағдар беруші (кәсіптік бағдар беруші):

1. Жеке тұлғаны кәсіби тәрбиелеуді жүзеге асыру, адамның кәсіби өзін-өзі анықтаудың барлық кезеңдерінде, білім беру ұйымдарында және барлық меншік нысандарындағы басқа да ұйымдарда әртүрлі қызмет түрлерінде (танымдық, коммуникативтік, ойын, еңбек ету) кәсіби маңызды бейімділіктерін, қабілеттерін, мүдделерін қалыптастыруға және дамытуға жәрдемдесу.

2. Тұлғаның жас ерекшеліктері мен әлеуметтік тәжірибесін ескере отырып, мамандық пен біліктілікті таңдау процесін модельдеу.

3. Кәсіби қызметке оң уәждеме қалыптастыруда жастарға және еңбекке қабілетті халыққа педагогикалық қолдау көрсету.

4. Жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауына, кәсіби таңдау кезеңінде белсенді позицияны қалыптастыруға ықпал ететін іс-шараларды әзірлеу және өткізу.

5. Мамандықтар мен біліктіліктердің мазмұнын, олардың әлеуметтік-экономикалық сипаттамаларын, белгілі бір қызмет түрін игеру және орындау үшін қажетті маман мен жұмысшының жеке басының физиологиялық және психологиялық қасиеттерін ашу.

6. Кәсіби білім беру мәселелері бойынша кеңес беру:

- мамандықтарды игеру және біліктілік беру шарттары, тәсілдері, нысандары туралы хабардар ету;

- елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды бағыттарына сәйкес келетін мамандықтар мен мамандықтарды насихаттау, оларды игеруге оң уәждеме қалыптастыруға ықпал ету;

- кәсіби кеңес берулер ұйымдастыру және өткізу;
- жеке тұлғаға оның кәсіби қалыптасуы мен дамуының нұсқаларын іздеуде ақпараттық-педагогикалық қолдау көрсету;
- адамның кәсіби мансабын таңдауға, түзетуге, жоспарлауға ықпал ету;
- жеке тұлғаның кәсіби мүмкіндіктерін шынайы өзін-өзі бағалауға ықпал ету;
- медициналық және басқа да шектеулерді ескере отырып, білім берудің бейіндері мен бағыттарын, мамандықтар топтарын, олардың әлеуметтік-экономикалық маңызын, даму перспективаларын, еңбек жағдайларын және оған ақы төлеуді айқындай отырып сипаттау;
- кәсіптік бағдар беру мәселелері бойынша конференциялар, семинарлар, кеңестер ұйымдастыру және өткізу.

1. Орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдарлауды жоспарлау және ұйымдастыру

Кәсіби бағдарлауды жоспарлау және ұйымдастыру кезінде кәсіби өзін-өзі анықтау қабілетін қалыптастыру жеке міндет емес, негізгі білім беру бағдарламасын, білім беру қызметінің белгілі бір жеке, пәндік және мета-пәндік нәтижелерін игеру нәтижелеріне қойылатын МЖМБС талаптарының бөлігі екенін ескеру маңызды.

Өзін-өзі анықтау - бұл жеке, кәсіби және әлеуметтік мағыналардың синтезі. Білім беру арқылы кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындық қана емес, сонымен бірге өмірге, адамның болмысының мағынасына, оның рухани мәдениетіне құндылық қатынасы қалыптасады. Осылайша, кәсіби өзін-өзі анықтау қабілетін қалыптастыру бірқатар өзара байланысты міндеттерді қамтиды: кәсіби өзін-өзі анықтау үшін құндылық-мотивациялық негізді қалыптастыру; мақсат қою қабілеті, қажетті жеке қасиеттерді дамыту; қол жеткізілген нәтижелерді бағалау және т.б.

1.1 Бастауыш мектепте педагог-кәсіптік бағдар берушінің кәсіптік бағдар беру жұмысы.

Дайындық кезеңі. Кәсіптік бағдарлау пререквизиттері (2-бөлімді қараңыз).

1-4 сыныптар – кәсіптік бағдар беру қызметін ұйымдастыруда және өткізуде бастауыш сынып педагогіне кәсіби кеңес беру:

- кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспарын жасау;
- портфолио құру;
- кәсіптік бағдар беру сабақтарын ұйымдастыру;
- ақпараттық-иллюстрациялық материалдарды таңдау;
- кәсіпке дейінгі әңгімелесулерді ұйымдастыру;
- диагностикалық тестілеу жүргізу;
- әр түрлі мамандықтағы адамдармен кездесулер ұйымдастыру;
- экскурсияларды ұйымдастыру және өткізу;
- сыныптан тыс іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу.

Бастауыш мектеп жасындағы білім алушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысының негізгі бағыттары

«Болашақта кім болам?» өмірлік маңызды сұраққа жауап кейінгі өміріне әсер етеді. Болашақ мамандығын шатастырмау, дұрыс бағдарлау, мамандық әлемінде өз орнын табу қиын және оны бастауыш мектеп жасынан бастау керек.

Әрбір бала генетикалық тұрғыдан белгілі бір қабілеттерге ие, кейбір пәндерді көбірек оқуға бейім. Келешекте бұл пәндер болашақ мамандықтың негізі бола алады. Бала ересек өмірде саналы түрде таңдау жасауы үшін оны

жақын ортадан бастап, балалары күн сайын жұмысын бақылайтын жақсы таныс адамдардың кәсіптерінен бастап кәсіптердің максималды санымен таныстыру керек.

Бастауыш мектепте оқу-танымдық іс-әрекет жетекші болған кезде, яғни оқушының дамуын анықтайтын болса, оның әртүрлі мамандықтар туралы түсініктерін кеңейту маңызды. Ол үшін кәсіби қызметтің кейбір элементтерін түсіну әлі қиын, бірақ әр кәсіпте визуалды бейнелер, өмірдегі нақты жағдайлар, әңгімелер, қызметкердің әсерлері негізінде ұсынылатын сала бар. Сондықтан, осы материалға сүйене отырып, бала кәсіби саланы неғұрлым мағыналы түрде талдап, өзін сенімді сезінуі үшін, Мамандықтар әлемі туралы әсерлердің алуан түрлі палитрасын құру өте маңызды.

Бастауыш мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаттары [4]:

- мамандықтар әлемі туралы идеяларды қалыптастыру;
- бастауыш сынып оқушыларының еңбекке құндылық қатынасын қалыптастыру, оның адам өміріндегі және қоғамдағы рөлін әртүрлі қызмет түрлеріне қатысу арқылы түсіну;
- оның әртүрлі нысандарына, соның ішінде әлеуметтік, еңбек, ойын, зерттеу түрлеріне практикалық тұрғыдан енгізуге негізделген оқу-танымдық іс-әрекетке қызығушылықты дамыту.

Әр жас кезеңіндегі міндеттер кәсіптер әлемінде, оқытудың әр сатысында оқушылардың өзін-өзі анықтауының жас ерекшеліктеріне сәйкес анықталады. Ойын мектепте оқуды бастағаннан кейін біраз уақыт оқушының жетекші қызметі болып қала береді (яғни адамның өмірінің белгілі бір кезеңінде дамуын анықтайтын әрекет).

Кәсіптік бағдар беру сабағын жоспарлау процесінде мамандықта маңызды, негізгі тараптарды бөлуге үйрету маңызды. Бірден барлық балалар бухгалтер «компьютерде отырған адам» емес, жүргізуші «көлік жүргізетін адам» емес екенін түсіне алмайды. Мұғалім балалардың мамандық туралы идеяны маңызды белгілерге сүйене отырып тұжырымдауына табандылық танытуы керек. Мысалы, жетекші сұрақтардың көмегімен: «Сіз ойнаған кезде компьютерде отырсыз. Сіз бухгалтер емессіз! Ал кім-есепші. Біздің сабағымызды еске түсіріңіз!». Бұл жастағы балалар механикалық, ұйымдастырылмаған түрде есте сақтайды. Оларға «жалпы» деп айтудан гөрі жаттау оңайырақ, сондықтан мағыналы есте сақтауды дамыту маңызды.

Кәсіптік бағдарлау сабақтарын жоспарлау кезінде ерекшеліктерді ескеру және қолданыстағы психологиялық ойындардың әртүрлі модификацияларын қосу қажет [5]. Мысалы, «Сиқырлы қоржын» деп аталатын сезімі мен қабылдауын дамытуға арналған ойын бар. Әр түрлі мамандықтарға байланысты әртүрлі заттар қандай да бір қоржынға

жиналады. Оның ішіне қарамай – тек жанасу арқылы – оқушылар заттарды болжап, оларды кейбір мамандықтармен байланыстыруы керек.

Бастауыш сынып оқушысы барлық жаңа нәрселерге эмоционалды түрде жауап береді, сыртқы жағдайлар оған жылдам әсер етеді. Ол еңбек тапсырмаларын қалауымен орындайды, белсенді қызметке ұмтылады. Демек, бастауыш сынып мұғалімі жас балалардың психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келетін кәсіптік бағдар беру жұмысының формалары мен әдістерін таңдап, оларға ойын, романтика, шығармашылық элементтерін енгізуі керек.

Бұл кезеңде еңбекке және мамандық таңдауға дайындық неғұрлым кең және тереңірек жүзеге асырылса, жасөспірім мен орта мектепте еңбек белсенділігі мен кәсіби өзін-өзі анықтау процесі соғұрлым тиімді болатыны заңды. Бастауыш сынып оқушыларын мақсатты зерттеу олардың қызығушылықтары мен еңбек қызметінің белгілі бір түрлеріне бейімділігі туралы мәліметтер алуға мүмкіндік береді. Балалардың бейімділігі мен қабілеттері неғұрлым ерте анықталса, мұғалімдер мен ата-аналардың оларды дамытуға мүмкіндіктері көп болады, болашақта олардың мамандық таңдауы соғұрлым саналы болады.

Осы мақсатта бастауыш сынып мұғалімдеріне әңгімелесу, сауалнама жүргізу, бастауыш сынып оқушыларының еңбек қызметін бақылау, олардың шығармашылық қызметінің өнімдерін (қолөнер, эссе және т.б.) зерделеу, еңбекке практикалық дайындықты (еңбек десанттары, рөлдік ойындар және т.б.) анықтау мақсатында арнайы педагогикалық жағдайлар жасау, білім алушылардың портфолиосын құрастыруға көмек көрсету қажет.

Балаларды тестілеудің үлкен мүмкіндіктері бар. Тестілеу баланың еңбекке деген құндылық қатынастарын анықтауға көмектеседі: ол оны «Еркін таңдау» жағдайына қояды. Мысалы, балаларға: «Мен өскенде кім боламын?» деген сөйлемді аяқтау ұсынылады. Қосымша эссе жазу баланың кәсіби бағдары, оның өз болашағы туралы белгілі бір идеяларды анықтайды. Тест сұрақтары баланың мамандық әлемі туралы білім деңгейін де анықтай алады. Балалардың кәсіптер әлемі туралы түсінігін «Инженер мамандығы туралы не білесің», «Құрылыста кім жұмыс істейді?», «Кәсіби маман деген нені білдіреді?».

Кәсіптік бағдарлау ойын процедуралары, әдетте, бастауыш мектептегі пәндер бойынша сабақтың құрылымына оңай енеді, оны әртараптандыруға мүмкіндік береді, бұл эмоционалды түрде қанықтырады.

Бастауыш сынып оқушыларының кәсіптер мен еңбек нарығы туралы идеяларын дамыту бойынша жұмыс барысында оқу процесінде дидактикалық ойындар мен рөлдік ойындарды қолдануға болады. Олар бастауыш сынып оқушыларының әртүрлі мамандықтар туралы білімдерін

кеңейтуге ықпал етеді, бастауыш сынып оқушыларының іс-әрекеттер туралы түсініктерін байытады [6].

Бастауыш сынып оқушыларына арналған ойын әдістеріне мыналар кіреді: жұмбақтар, мақал-мәтелдер, ребустар, балаларға өте ұнайтын және олар үшін қызықты түрде ересектердің еңбек және кәсіп әлеміне енетін еңбек туралы өлең жолдары. Сонымен қатар, бұл материал сыныптан тыс іс-шараларды өткізу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Рөлдік ойындар айтарлықтай кәсіби бағдарлау әлеуетіне ие. Бастауыш сынып оқушыларын оқыту барысында барлық оқу пәндерін бастауыш сынып оқушыларының ересектердің жұмысына деген қызығушылығын арттыру үшін пайдалануға болады. Мысалы, оқу сабақтары еңбекке деген тұрақты қызығушылықты қалыптастыруға ықпал етеді. Сіз автор мамандықтарға тоқталатын кітаптарды пайдалана аласыз, онда батырлардың жарқын кейіпкерлері, ұсынылған мамандықтар қысқаша сипатталған. Әңгімелесу барысында балалар оқыған мамандықтары және өз ісінің кәсіби адамдары туралы білімдерін нақтылайды және бекітеді. «Іс уақыты, көңілді сағат» сияқты оқу бөлімінің шығармаларын оқу балалардың әртүрлі мамандықтар туралы білімін кеңейтеді, еңбекке, еңбек адамдарына құрметпен қарауға тәрбиелейді [7].

Математика сабақтарында бастауыш сынып оқушыларына белгілі бір мамандыққа байланысты тапсырмалар беруге болады. Математикадан оқу материалының мазмұны мұғалімге білім алушыларды халық шаруашылығының әртүрлі салаларындағы бірқатар кәсіптермен таныстыруға мүмкіндік береді. Математика сабақтарында кәсіптік бағдар беру міндеттерді шешуде мамандық туралы қысқа әңгімелер жүргізу, сондай-ақ адамдардың өмірі мен іс-әрекетіндегі тақырыптың рөлі мен маңыздылығын көрсету арқылы жүзеге асырылады.

Мысалы:

1. Бір жұмысшылар бригадасы 15 км тас жолды 30 күнде, ал екіншісі 60 күнде асфальттай алады. Екі бригада бірге жұмыс істеген кезде бұл жолды қанша күн асфальттай алады?

2. 2 кг ұннан 3 кг пісірілген нан шығады. 1 ц ұннан қанша пісірілген нан шығады? 1 т ұннан ше?

Қоршаған әлемді зерттеу сонымен қатар еңбек тәрбиесі мен кәсіптік бағдарлау мәселелерін шешуге белгілі бір үлес қосады. Бұл сабақтар оқушылардың кәсіптер, олардың адам өміріне, қоғамға қажеттілігі туралы идеяларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазақ немесе орыс тілі сабақтарында бастауыш сынып оқушылары да белгілі бір мамандыққа байланысты көптеген тапсырмаларды орындайды. Мысалы, сөздік жұмысын жүргізу кезінде біз келесі сөздік сөздерді қолданамыз: директор, агроном, инженер, ғарышкер, мұғалім, жұмысшы,

жүргізуші, бидай өсіруші. «Болашақта кім болғым келеді?», «Менің анамның жұмыс орыны», «Менің әкемнің мамандығы». Әр түрлі мамандықтар туралы есеп беретін жаттығуларды орындау, мысалы: «Суретшілер әр түрлі суреттер салады. Пейзаж суретшілері, портрет суретшілері. Неліктен олар осылай аталады?»; «Көктемде егін егіп, бидай себеді. Бидай өсірушінің еңбегі қиын әрі құрметті. Неліктен?».

Баланың игерілген еңбек әрекеті: жұмыс сызбасын жасау, дизайнды әзірлеу және т.б. белгілі бір кәсіби қызметтің ерекшелігімен салыстырылған кезде бастауыш сынып оқушыларының еңбек сабақтарына, бейнелеу өнеріне кәсіби бағдарлануын дамытуға ерекше мән беріледі. Мысалы, жұмыс сызбасының дұрыстығы дизайнер, кескіш, сәулетші және т.б. үшін маңызды.

Сыныптан тыс іс-шараларда білім алушылар жаңа мамандықтар туралы біледі, әртүрлі мамандықтардың өкілдері ретінде өздерін сынап көреді, рөлдік көріністер ойнайды, өлең оқиды, кроссвордтар шешеді. Барлық сыныптан тыс жұмыстарға өз мамандықтары туралы айтатын ата-аналар белсенді қатысса өте жақсы [8].

Экскурсиялар ұйымдастыру, әртүрлі мамандықтағы адамдармен кездесу бастауыш мектепте кәсіптік бағдар беру жұмысының міндеттерін шешуге ықпал етеді.

Сыныптан тыс іс-шараларда әртүрлі ойындарды қолдану көптеген кәсіптік мәселелерді шешуге мүмкіндік береді:

– балалардың мектептен тыс өміріндегі рөлдік ойындар («Біздің бақ», «Науқас әжеге қамқорлық жасау», «Саяжайда» және т. б.);

– кәсіби сюжеттерге арналған ойындар («Пошта», «Дүкен», «Құрылыс» және т.б.);

– балалардың техникалық тапқырлығын, шығармашылық қабілеттері мен қиялын дамытатын ойындар («Мен – конструктор», «Мен – дизайнермін» және т. б.);

– адамдардың еңбек қызметіне байланысты ойын-сауық ойындары. Мұндай ойындар балалардың еңбек, кәсіптер, техника, құралдар, жұмыс жағдайлары және т.б. туралы ой-өрісін кеңейтеді («Дұрыс атаңыз», «Картоп отырғызу және жинау», «Саңырауқұлақтар», «Сиқырлы сөмке», «Көңілді шеберхана», «Пантомима», «Мамандықтар карнавалы», «Мамандықты - ишара бойынша тап», «Осы мамандыққа байланысты...», «Әріп бойынша мүмкіндігінше көп сөздерді есте сақтаңыз», «Карточкалардан тек осы мамандыққа байланысты құралдарды таңдаңыз» және т.б.).

«Сәттілік!» кәсіптік бағдар беру ойыны кәсіптердің мазмұны, еңбек жағдайлары мен объектілері туралы, сонымен қатар мамандардың жұмысы мен қасиеттері туралы сұрақтардан тұрады. Мысал: «ақша акуласы» ескі атауына қазіргі заманғы қай маман сәйкес келеді? а) көкөніс өсіруші, ә)

банкир, б) тәрбиеші. Ағаш - жемісімен, ал адамды ... а) ақшасымен, ә) ісімен, б) көзімен бағалайды. Бухгалтер үшін қандай кәсіби маңызды сапа қажет? а) музыканы сезу қабілеті, ә) қол ептілігі, б) дәлдік. «Шеберлер қаласы бойынша саяхат» кәсіптік бағдар беру ойыны барысында еңбек және кәсіп әлемімен таныстыру ойдан шығарылған қала аудандары бойынша саяхат түрінде жүзеге асырылады.

Бәсекелестік элементтері бар сабақтардың ұжымдық түрі оқу әсерін күшейтеді. Ойын жаттығулары білімді игеруге ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар тәуелсіздікті, мінез-құлықтың еріктілігін, өзін-өзі бақылауды, интроспекция элементтерін, танымдық процестерді (есте сақтау, зейін, ойлау) дамытуға көмектеседі [9].

Ойын ұзартылған сипатқа ие, сондықтан оны ұйымдастырудың әртүрлі нұсқалары мүмкін: факультативті курс түрінде (мысалы, ұзартылған күн тобы үшін); кейбір оқу пәндерін (еңбек жаттығулары, әлемді тану, жаратылыстану ғылымдары) оқу процесінде түпкілікті процедура ретінде; ертеңгіліктер мен көңілді тапқыштар клубы ойынын өткізу үшін ойын фрагменттерін қолдануға болады.

Осылайша, бастауыш сынып оқушыларының кәсіби бағдарлау мәселелерін қарастыра отырып, біз жас ерекшеліктеріне сәйкес бұл бағыттағы жұмыстың негізгі мақсаты – балаларда кәсіптердің әртүрлі аспектілері туралы идеяларды қалыптастыру, адам мен қоғам өміріндегі еңбектің рөлін түсіну, ата-аналардың кәсіптеріне және жақын ортадағы ең көп таралған кәсіптерге деген қызығушылықты дамыту деп айта аламыз. Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктері балаларды кәсіби бағдарлау бойынша жұмыстың арнайы әдістері мен тәсілдерін қолдануды талап етеді.

1.2 Негізгі мектептегі педагог-кәсіптік бағдар берушінің кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыруы.

1 кезең. Кәсіби таңдау тақырыбын өзектендіру (5-7 сыныптар) (2 бөлімді қараңыз).

Бірінші кезеңнің негізгі мақсаты – жас ерекшеліктерін ескере отырып, кәсіби іріктеуге бағытталған процестерді іске қосу. Мұндағы негізгі міндеттер – мамандықтармен танысу, кәсіби салаларды білу, бар кәсіптік бағыттарды түсіну, еңбекке құндылық көзқарасты және болашақ мамандықты таңдауға оң көзқарасты қалыптастыру. Демек, таңдау тақырыбының өзектілігі оқушының танымдық әрекетінің бастапқы процесін бастайды. Орта мектепте бірінші кезең әртүрлі кәсіптік салаларға қызығушылық танытуға бағытталған.

5–7 сыныптар – сынып жетекшілеріне, пән мұғалімдеріне кәсіптік бағдар беру іс-шараларын ұйымдастыру және өткізуде кеңес беру бойынша көмек көрсету:

- кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспарын құру;
- портфолио құрастыру;
- кәсіптік бағдар элементтерін әртүрлі оқу пәндері бойынша сабақтарға біріктіру;
- кәсіптік бағдар беру сабақтарын ұйымдастыру;
- кәсіпке дейінгі сұхбаттарды ұйымдастыру;
- диагностикалық тестілеуді жүргізу;
- әртүрлі мамандық иелерімен кездесулер ұйымдастыру;
- экскурсияларды ұйымдастыру және өткізу;
- сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру және өткізу.

Орта мектеп жасындағы оқушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысының негізгі бағыттары:

1. Кәсіби ақпарат (оқу орындары туралы, кәсіптер банкі, кәсіптерді дамыту перспективалары, білім беруді дамыту кезеңдері, мамандық таңдау формулалары).

2. Кәсіптік білім беру (еңбекқорлыққа тәрбиелеу және өзін-өзі тәрбиелеуге деген ұмтылысты қалыптастыру).

3. Кәсіби диагностика (адамның жеке психологиялық қасиеттерін, оның денсаулық жағдайын, қажеттілікті ынталандыру саласы мен дағдыларын ғылыми зерттеу).

4. Кәсіптік кеңес беру (жүргізілген кәсіптік диагностика негізінде балаларға кеңес беру).

5. Кәсіби іріктеу (оқу орнын немесе жұмыс орнын таңдау);

5-7 сыныптардағы кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаты болашақта баланың кім болатынын анықтау емес, тек кәсіби қызметті саналы, тәуелсіз таңдауға жетелеу, кәсіби өзін-өзі анықтауға психологиялық дайындықты қалыптастыру [10].

Оқушылардың психологиялық және жас ерекшеліктерін ескере отырып, келесі кезеңдерді, орта мектеп жасындағы оқушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысының мазмұнын ажыратуға болады:

- оқушыларда танымдық тәжірибе мен кәсіби қызметке деген қызығушылықты игерудегі жеке мағынаны дамыту; өз мүдделері мен мүмкіндіктері туралы идеялар («Мен» бейнесін қалыптастыру);

- әлеуметтік-кәсіптік практиканың әртүрлі салаларында: техника, өнер, медицина, ауыл шаруашылығы, экономика және мәдениет салаларында бастапқы тәжірибе жинақтау;

- таңдау бойынша факультативтік сабақтар мен басқа курстар барысында білім беру сұранысын нақтылау; оқыту бейінін таңдау туралы

барабар шешім қабылдауды анықтау және қалыптастыру мақсатында топтық және жеке кеңес беру; мүдделері мен қабілеттеріне, құндылық бағдарларына сәйкес келетін білім беру сұранысын қалыптастыру.

Кәсіптік бағдарлау мәселелері бойынша орта буын үшін педагог-кәсіптік бағдар беруші жұмысының мазмұнына мынадай бағыттарды қосу қажет:

1. «Дұрыс мамандық таңдау нені білдіреді?», «Өзіңізді болашақ кәсіби қызметке қалай дайындауға болады», «Білім деңгейі және мамандық таңдау», «Нарық жағдайында мамандық таңдау» және т.б. тақырыптары бойынша әңгімелер;

2. Әр түрлі кәсіптердің өкілдерімен кездесулер, өндіріске, өнеркәсіптік кәсіпорындарға, акционерлік қоғамдарға, фирмаларға және кәсіби білім беру ұйымдарына экскурсиялар;

3. Оқушылардың «Мамандық туралы кім көбірек біледі» байқауына қатысуы, мамандықтар туралы эссе жазу және қорғау, «Мамандықтарды қорғау» ұжымдық шығармашылық жұмыс;

4. Әр оқушыны қызығушылық пен бейімділіктің дамуына ықпал ететін салаға қосу: үйірме және факультативтік сабақтар, қоғамдық қызмет;

5. Болашақ мамандықты таңдау үшін күш сынағы ретінде оқушының әлеуметтік пайдалы жұмысын ұйымдастыру;

6. Оқушылардың қызығушылықтарын зерттеу. Кітапханамен бірлесіп жеке оқу жоспарларын құру, кәсіби бағдар беретін маңызы бар кітаптарды талқылау;

7. Әрбір білім алушыға мамандық таңдау туралы оның шығармалары, өзі толтырған сауалнамалар, қызығушылықтары мен бейімділігін анықтайтын сауалнамалар, білім алушыны бақылау нәтижелерін көрсететін құжаттар, «Кәсіби кеңес беру парағы» жиналатын портфолио ресімдеу;

8. Оқу профилін таңдауға көмек көрсету;

9. Оқушылардың еңбек бірлестіктерінің жұмысына қатысу;

10. Ата-аналар жиналыстарында «Дұрыс мамандық таңдау нені білдіреді», «Оқушыларды мамандық таңдауға дайындаудағы отбасының рөлі» тақырыптарында әңгімелесу.

Егер педагог-кәсіптік бағдар беруші мен педагог-психолог бірлесіп әрекет етсе және пән мұғалімдері мен сынып жетекшілерінің, мүдделі мамандар мен отбасының мамандықты саналы түрде таңдауға дайын жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруға күш-жігерін үйлестірсе, кәсіптік бағдар беру жұмысы нәтижелі болады.

Нақты өзара әрекеттесудің маңызды шарты жұмысты сауатты жоспарлау болып табылады, мұнда кәсіптік бағдар берудің жалпы мақсаты бірқатар жеке міндеттерге бөлінеді және осы міндеттердің әрқайсысын оны сапалы және жауапкершілікпен орындау маңызды. Бұл маңызды

міндеттерді өз мойнына алатын және оларды жоғары жауапкершілікпен орындайтын жасөспірімдердің ата-аналары болуы мүмкін. Сонымен қатар, жасөспірімдердің өздері де тапсырмалардың бір бөлігін өз мойнына ала алады, өйткені олар бір-біріне кеңес береді, тіпті мамандық таңдауда нақты әрекеттер жасайды.

Кәсіптік бағдар беру процесінің барлық қатысушыларының өзара іс-қимылы ресми болып шықпауы маңызды. Ол үшін кәсіптік бағдар беру жұмысы әртүрлі, бірін-бірі толықтыратын нысандар мен әдістерді қамтуы керек, тек кәсіби психодиагностикамен және қандай мамандыққа «Сәйкес келетін» ұсыныстар берумен шектелмеуі керек.

Осы кәсіптік бағдар кәсіби және өмірлік перспективаларды жоспарлауға арналған курстарды қамтуы тиіс; кәсіби өзін-өзі анықтаудың нақты мәселелерін талқылау бойынша кіші топтармен және микро топтармен (2-4 адамнан) жұмыс істеу; ерекше көзқарас пен назар аударуды талап ететін жасөспірімдермен жеке жұмыс істеу.

Жұмыс әдістері кезектесіп, бірін-бірі толықтыруы керек. Психологиялық-педагогикалық практикада тесттер мен сауалнамаларды, кәсіптік бағдар беру ойындарын, жеке және топтық жұмыстың әртүрлі белсенді процедураларын (ең өткір мәселелер бойынша арнайы ұйымдастырылған пікірталастар, карточкалық кеңес беру әдістері, бланкілік технологиялар, өзін-өзі анықтау жағдайларын талдау мен интроспекциялаудың әртүрлі схемалары және т.б.) пайдаланудың бай тәжірибесі жинақталған.

Оқушылардың кәсіби дамуын неғұрлым тиімді басқаруды жүзеге асыру мақсатында кәсіптік бағдарлау міндеттері олардың шартты түрде үш деңгейге бөлінуін ескере отырып қойылады [11]:

1) танымдық (кәсіптер әлемі, еңбек нарығының жай-күйі, белгілі бір еңбек қызметінің мазмұны, кәсіптік білім беру бағдарламалары мен мекемелері туралы хабардар ету);

2) мотивациялық-құндылық (оқушыларда мағыналық қалыптастырушы және кәсіби құндылықтардың барлық гаммасын қалыптастыру);

3) іс-әрекеттік-практикалық (кәсіби жоспарларды жасау, нақтылау, түзету және іске асыру).

Тапсырмалардың бұл деңгейлері тәрбиелік нәтижелердің үш деңгейіне сәйкес келеді [12].

Нәтижелердің бірінші деңгейі-білім алушылардың еңбек және кәсіптер туралы білім алуы (өз отбасының еңбек дәстүрлерін білу және құрметтеу, әртүрлі кәсіптер және олардың денсаулыққа, моральдық-психологиялық қасиеттерге, адамның білімі мен іскерлігіне және т.б. талаптары туралы білім). Нәтижелердің осы деңгейіне қол жеткізу үшін

білім алушының өзінің мұғалімдерімен және ата-аналарымен (сабақта, сабақтан тыс жұмыстарда) ол үшін кәсіби білім мен күнделікті оң тәжірибенің маңызды тасымалдаушысы ретінде өзара іс-қимылы ерекше маңызға ие.

Нәтижелердің екінші деңгейі-білім алушылардың қоғамның базалық құндылығы, жалпы кәсіби және әлеуметтік маңызды қызметке құндылық қатынасы ретінде тәжірибеге және еңбекке оң көзқарасқа ие болуы. Нәтижелердің осы деңгейіне жету үшін білім алушылардың бір-бірімен сынып деңгейінде, білім беру ұйымы деңгейінде, яғни бала алған білімінің алғашқы практикалық растауын алатын (немесе алмайтын), оларды бағалай бастайтын (немесе қабылдамайтын) қорғалған, ынтымақтастық әлеуметтік ортада өзара әрекеттесуі ерекше маңызға ие.

Нәтижелердің үшінші деңгейі - білім алушылардың өзіндік әлеуметтік пайдалы іс-әрекеттің бастапқы тәжірибесін алуы, жас жасөспірімде әлеуметтік қолайлы мінез-құлық үлгілерін қалыптастыру. Тек тәуелсіз әлеуметтік пайдалы іс-әрекетте адам шынымен азамат, әлеуметтік қайраткер, еркін адам болады (және қалай болу керектігін білмейді). Нәтижелердің осы деңгейіне қол жеткізу үшін білім алушының білім беру ұйымынан тыс, ашық қоғамдық ортада әртүрлі кәсіптік және әлеуметтік субъектілердің өкілдерімен өзара іс-қимылы ерекше маңызға ие.

Нәтижелердің бір деңгейінен екіншісіне ауысқан кезде кәсіптік бағдарлаудың әсері айтарлықтай артады:

- бірінші деңгейде кәсіптік бағдарлау оқытуға жақын, ал кәсіптік бағдарлау пәні оқыту ретінде теориялық білім емес, құндылықтар туралы білім болып табылады;

- екінші деңгейде кәсіптік бағдар мектеп оқушыларының өмірі аясында жүзеге асырылады және құндылықтарды олар жеке кәсіптік бағдарланған іс-әрекеттер түрінде игере алады;

- үшінші деңгейде білім алушылардың кәсіби бағдарланған, әлеуметтік маңызы бар қызметке қатысуы және олардың еңбек шығармашылық ынтымақтастығы мен қоғамдық пайдалы еңбек тәжірибесінің элементтерін игеруі үшін қажетті жағдайлар жасалады.

Осылайша, еңбек туралы білім құндылық ретінде еңбек мінез-құлқының нақты, саналы мотивтеріне аударылады, оның мағынасын оқушылар тағайындайды және олардың жеке қызығушылығына айналады. Кәсіптік бағдарлау нәтижелерінің бір деңгейінен екіншісіне ауысу дәйекті, біртіндеп болуы керек.

Нәтижелердің үш деңгейіне қол жеткізу білім алушылардың жеке және кәсіби дамуының маңызды әсерлерінің пайда болуын қамтамасыз етеді-еңбекқорлық, білімге, еңбекке және өмірге саналы, шығармашылық көзқарас, мамандықты саналы түрде таңдауға дайындық (құндылықтар:

ғылыми білім, білім мен шындыққа ұмтылу, әлемнің ғылыми бейнесі, ілім мен өзін-өзі тәрбиелеудің адамгершілік мәні, тұлғаның интеллектуалды дамуы; еңбекке және еңбек адамдарына; еңбектің адамгершілік мәні, Шығармашылық және жасампаздық; табандылық пен табандылық, үнемділік, мамандық таңдау.

Жоспарланған нәтижелерге қол жеткізу үшін негізгі білім берудің екінші сатысындағы кәсіптік бағдар беру қызметі мынадай бағыттар бойынша жүзеге асырылуы тиіс [13]:

- ақпараттандыру (оқушыларды еңбек түрлерімен, кәсіптер әлемімен, кәсіби қызметімен таныстыру);
- диагностика (ең дұрысы - жасөспірімге өзін-өзі тануға көмектесу, мұнда оның жеке ерекшеліктері мен кәсіби мақсаттарға жету үшін қолдануға болатын нақты мүмкіндіктерін анықтау маңызды);
- болашақ кәсіби қызметке дайындық тұрғысынан жеке дамуды түзету (әрине, мұндай жұмыс пән мұғалімдерімен бірге жүзеге асырылады);
- өзін-өзі анықтайтын жасөспірімдерге моральдық-эмоционалды қолдау, олардың санасында олардың кәсіби болашағына деген сенімділік пен оптимизмді қалыптастыру маңызды (нағыз оптимизм-бұл адамның ең жаман жағдайда да өзінің қадір-қасиетін жоғалтпайтындығына сенімділігі);
- кәсіби қызметке және білім беру перспективаларын жоспарлауға көмектесу.

2-кезең. Іздеу және сәйкестендіру (8-9 сыныптар) (2 бөлімді қараңыз).

Екінші кезең модельде кәсіби сынақтар, ақпарат жинау және өзін-өзі зерттеу ретінде көрсетілген бірнеше элементтерден тұрады. Жұмысты қай элементтен бастау маңызды емес, барлық элементтердің өтуі маңызды, бірақ олардың жас ерекшеліктеріне сәйкес басымдығы бар.

Білім алушылар үшін бірінші және негізгі элемент мамандық туралы ақпарат жинау болып табылады, бұл жастың кәсіптік бағдарлау міндеттеріне сәйкес келеді. Келесі басым элемент-сұранысқа ие салалардағы кәсіби сынақтар. Білім алушылар жақын арада еңбек нарығына шығатындықтан, олар өзгерістерге дайын болуы керек және қазір өздеріне қызықты мамандықтарды өзгертуге және басқа түрде ұсынуға болатынын немесе бірнеше мамандықтардың тоғысында қалыптасқан жаңа мамандықтар пайда болатынын түсінуі керек.

Оқушылар үшін басым элемент-кәсіби сынақтар. Оқушылар кәсіптердің немесе құзыреттердің элементтерін сынайды, осылайша қызмет арқылы мамандықтарға деген қызығушылықты түсінуді қалыптастырады. Мектеп оқушылары өздерінің жасына қол жетімді түсіну деңгейінде қай

мамандық оларға сәйкес келетінін анықтай алады және оның себебін түсіндіре алады.

Модельдің соңғы элементі – өзін-өзі зерттеу. Шын мәнінде, өзін – өзі зерттеу элементі диагностикалық сынақтардан өту және алынған нәтижелерді өздері арқылы өткізуге тырысу, интроспекция жасау болып табылады, өйткені осы жастағы мектеп оқушыларының алдында ең маңызды міндет тұр – өзін-өзі анықтау, жеке білім беру траекториясын қалай құру керектігін таңдау керек: ТЖКБ немесе жоғары білім беру ұйымында.

8-9 сыныптар – білім алушылардың қабілеттеріне, бейімділіктеріне, жеке ерекшеліктеріне, қоғамның, өңірдің кадрларға деген қажеттіліктеріне сәйкес саналы кәсіби өзін-өзі анықтау үшін жағдай жасау;

- одан әрі білім беру траекториясын құру;
 - тұрғылықты жердің ерекшелігін ескере отырып, кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспарын жасау;
 - кәсіби кеңес беру;
 - портфолио толтыру;
 - оқытудың одан әрі бағытын анықтау;
 - кәсіптік бағдар беру сабақтарын ұйымдастыру;
 - кәсіби әңгімелесулерді ұйымдастыру;
 - диагностикалық тестілеу жүргізу;
 - өңір экономикасының түрлі салаларының мамандарымен кездесулер ұйымдастыру;
 - экскурсияларды ұйымдастыру және өткізу;
 - сыныптан тыс іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу;
 - кәсіби сынамаларды ұйымдастыру;
 - техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының жәрмеңкелерін ұйымдастыру;
 - ата-аналармен жұмыс.
- Осы кезеңде педагог-кәсіби бағдар берушінің міндеттері:
- қоғамда әлеуметтік-кәсіби бейімделу қабілетін қалыптастыру;
 - білім алушылардың қазіргі «Еңбек нарығы» туралы түсініктерін кеңейту;
 - өз мүдделері мен қабілеттерін таңдалған мамандық ұсынған талаптармен байланыстыру қабілетін қалыптастыру;
 - өзіне деген оң көзқарасты қалыптастыру, болашақ мамандықта өзін-өзі жүзеге асыруға қатысты өзінің даралығын түсіну;

- жасөспірімдердің өмірлік және кәсіби жоспарларын, болашақ мамандықтың идеалдарын және ондағы жоғары біліктілікке қол жеткізудің мүмкін модельдерін жобалауға ықпал ету.

Болашақ жоспарлардың қалыптасуы жасөспірімдік кезеңдегі әлеуметтік ересек дамудың маңызды мазмұнын құрайды.

Жасөспірімнің әлеуметтік-психологиялық жетілуінің маңызды көрсеткіші оның болашағына деген көзқарасы болып табылады. Жоспарлардың сенімділігі жасөспірімде көп нәрсені өзгертеді: тұлғаның маңызды өзегі – белгілі бір мақсаттар, міндеттер, мотивтер пайда болады. Жасөспірім кезінде мамандық туралы армандаудың балалар формалары өз мүмкіндіктері мен өмір жағдайларын ескере отырып, ол туралы ойлармен алмастырылады, практикалық іс-әрекеттерде ниеттерді жүзеге асыруға деген ұмтылыс пайда болады.

Алайда, кейбір жасөспірімдер қазіргі уақытта толығымен өмір сүреді, болашақ мамандық туралы аз ойлайды. Көп нәрсе белгілі бір мамандыққа қызығушылықтың пайда болуын ынталандыруы мүмкін: ілім, адамдар, әдебиет, теледидар. Жасөспірімдер көп нәрсеге қызығушылық танытады, көбінесе бірден бірнеше бағытта жүреді, әртүрлі таңдау пәндеріне, секциялар мен үйірмелерге қатысады. Көбінесе олар өздерін қызықтыратын мамандықтағы мүмкіндіктерін асыра бағалайды. Үйірмелердегі сабақтар жасөспірімге өзінің бейімділігін, мүмкіндіктерін, кемшіліктерін түсінуге көмектеседі. Іс – әрекетте өзіңізді тексеру-бұл арманды жүзеге асырудың және көңілсіздіктің алдын алудың ең жақсы тәсілі.

Көптеген жасөспірімдер үшін 8-9 сыныптардағы оқу уақыты болашақ туралы қарқынды ойлау кезеңі болып табылады. Кейбіреулер армандарды іс-әрекетке аударуға тырысады, ал басқалары болашақтың әртүрлі нұсқаларына тырысады. Тағы біреулері өз мүмкіндіктерінің мамандық талаптарына сәйкестігі туралы ойлайды, төртіншісі – қызықтыратын мамандық және оны алатын оқу орны туралы ақпарат жинайды.

Жасөспірімдер сыныптастарының жоспарларына қызығушылық танытады, күмән, тартыншақтықты талқылайды, кейбіреулері бұрынғы армандарынан бас тартады. Көбісі беделді немесе ересек достарының ықпалына түседі. Әр түрлі кәсіптер мен ілімді қай жерде жалғастыру керектігі туралы даулар мен келіспеушіліктер мезгілі туындайды. 9-сыныптың аяқталуы жақындаған сайын жасөспірімдердің болашағы туралы ойларын ынталандырады, өйткені олар болашақта қайда бару керектігін оныншы сыныпқа немесе колледжге баруы керек пе екендігін шешуі керек.

Тұлғаның өзін-өзі анықтауы – өмірдің маңызды кезеңін қамтитын күрделі және ұзақ процесс. Оның тиімділігі, әдетте, адамның психологиялық мүмкіндіктерінің кәсіби қызметтің мазмұны мен талаптарына сәйкестік дәрежесімен, сондай-ақ адамның өзгеретін

әлеуметтік-экономикалық жағдайларға бейімделу қабілетінің қалыптасуымен анықталады.

Қалыптасудың бір кезеңінен екінші кезеңіне өту әлеуметтік жағдайдың өзгеруімен, жетекші іс-әрекеттің өзгеруімен және қайта құрылуымен басталады, бұл жеке тұлғаның кәсіби дамуына әкеледі (1-кесте).

Кесте 1. Жеке тұлғаның кәсіби анықталған құрылымы

Құрылым	Құрылымның әлеуметтік-психологиялық және психофизиологиялық компоненттері	Кәсіби шартталған компоненттер
Әлеуметтік және кәсіби бағдар	Бейімделу, қызығушылық, көзқарас, күту, көзқарас, мотивтер.	Әлеуметтік және кәсіби қабілеттер: жетістікке, табысқа, кәсіби өсуге, сенімділікке, жауапкершілікке бағдарлану.
Кәсіби құзыреттілік	Кәсіби білім, дағды, біліктілік.	Әлеуметтік-құқықтық, жеке, арнайы және экономикалық құзыреттілік (бір мамандық шеңберінен шығатын білім мен дағдылар).
Кәсіби маңызды қасиеттер	Зейін, байқағыштық, шығармашылық, шешімділік, байланыс, өзін-өзі бақылау, тәуелсіздік.	Кәсіби дербестік, әлеуметтік-кәсіби интеллект, технологиялық процестерді жоспарлау қабілеті, диагностикалық қабілеттер, кәсіби ұтқырлық.
Кәсіби маңызды психофизиологиялық қасиеттері	Энергетика, нейротизм, экстравертация, визуалды-моторлық үйлестіру, реактивтілік.	Жалпыланған кәсіби қабілеттер: үйлестіру, реакция жылдамдығы, көз өлшегіш, қолмен ептілік, төзімділік, стресске төзімділік, өнімділік.

1.3 Жоғары сыныптарда педагог-кәсіби бағдар берушінің кәсіптік бағдар беру жұмысы

3 кезең. Таңдауды нақтылау (2 бөлімді қараңыз).

Кәсіби бағытқа ену кәсіби таңдау гипотезасын тексеру ретінде түсініледі. Кәсіби бағытқа сүңгу элементі арқылы таңдауды нақтылау кезеңі ашылады және қол жетімді болады, өйткені білім алушылар одан әрі оқу бағытын таңдайды және олар кәсіби бағыт бойынша қосымша білім алуға қатыса алады. Бұл элемент білім берудің басқа деңгейлері үшін модельде қолданылмайды, өйткені жас ерекшеліктеріне байланысты рефлексия қол жетімді емес, бұл таңдау тақырыбына қатысты зейінді дамытуға және кәсіби

бағытқа еніп, өзінің кәсіби таңдауы туралы гипотезаны объективті етуге мүмкіндік береді.

ҚР Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығымен бекітілген МЖМБС-ға сәйкес жалпы орта білім берудің базалық мазмұны бейінді оқытудың ерекшеліктерін ескере отырып белгіленген оқытудың күтілетін нәтижелеріне сәйкес әзірленетін оқу бағдарламаларымен нақтыланады: міндетті оқу пәндері және жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттардағы бейінді оқу пәндері.

Осылайша, 10-11 сыныптарда бейіндік оқыту білім алушылардың жеке мүдделері мен қажеттіліктерін есепке алу негізінде жүзеге асырылады. Осыған байланысты оқытудың екі деңгейінде оқу пәндерін таңдаудың икемді жүйесі ұсынылады. Білім алушы өз қалауы бойынша өзі үшін тереңдетілген және стандартты оқу деңгейлеріндегі маңызды оқу пәндерін таңдайды. Тереңдетілген деңгейдегі профильді оқу пәндеріне стандартты деңгейдегі оқу пәндеріне қарағанда көбірек сағат бөлінеді. Стандартты деңгейде бейінді емес оқу пәндері оқытылады.

10-11 сынып-кәсіби бағытқа ену үшін жағдай жасау:

- білім алушылардың таңдаған оқу бағыттарын, өңірлік компонентті ескере отырып, кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспарын жасау;
- кәсіби кеңес беру;
- портфолио толтыру;
- оқытудың одан әрі траекториясын анықтау;
- кәсіптік бағдар беру сабақтарын ұйымдастыру;
- кәсіби әңгімелесулерді ұйымдастыру;
- диагностикалық тестілеу жүргізу;
- өңір экономикасының түрлі салаларының мамандарымен кездесулер ұйымдастыру;
- өңірдің кәсіптік білім беру ұйымдарына экскурсиялар ұйымдастыру және өткізу;
- қосымша білім беруді таңдауда консультациялық көмек;
- кәсіби сынамаларды ұйымдастыру;
- техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының жәрмеңкелерін ұйымдастыру;
- ата-аналармен жұмыс.

Жасөспірім шақ болашаққа деген ұмтылыспен сипатталады. Егер он бес жасында өмір түбегейлі өзгермесе және үлкен жасөспірім мектепте қалса, ол ересек өмірге шығуды және, әдетте, одан әрі жолды таңдауды екі жылға кешіктірді. Осы салыстырмалы түрде қысқа мерзімде өмірлік жоспар

құру қажет – кім болу (кәсіби өзін-өзі анықтау) және қандай болу (жеке өзін-өзі анықтау) мәселелерін шешу.

Жоғары сынып оқушысы өз болашағын жалпы түрде елестетіп қана қоймай, өмірлік мақсаттарға жету жолдарын білуі керек. Бітіруші сыныптарда балалар кәсіби өзін-өзі анықтауға назар аударады. Жоғары сынып оқушылары әртүрлі мамандықтарды басшылыққа алуы керек, бұл оңай емес, өйткені мамандықтарға деген көзқарас өз тәжірибесіне емес, басқа адамдардың тәжірибесіне негізделген – ата-аналардан, достардан, таныстардан, телешоулардан алынған ақпарат және т.б. бұл тәжірибе әдетте дерексіз, оқушылардың өздері бастан кешірмейді. Сонымен қатар, ол өзінің объективті мүмкіндіктерін – оқу дайындығының деңгейін, денсаулықты, отбасының материалдық жағдайын және ең бастысы, өз қабілеттері мен бейімділіктерін дұрыс бағалауы керек.

Кәсіби және жеке өзін-өзі анықтау жастардың орталық неоплазмасына айналады. Бұл өзін қоғамның мүшесі ретінде тануды, ондағы өз орнын қабылдауды қамтитын жаңа ішкі ұстаным. Орта мектепте жоспарлар мен армандар пайда болады, оларды жүзеге асыру кешіктіріледі, ал жас кезінде айтарлықтай түзетулер мүмкін, кейде өзін-өзі анықтау неоплазма болып саналмайды, бірақ оған психологиялық дайындық. Өзін-өзі анықтау уақытты жаңа қабылдаумен байланысты-өткен шақ пен болашақтың арақатынасы, болашақты болашақ тұрғысынан қабылдау.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауы.

Мектепті бітірген кезде мектеп бітіруші ұл-қыздар көптеген қиялдағы, фантастикалық мамандықтардың ең нақты және қолайлы нұсқаларды таңдауы керек. Болашаққа психологиялық тұрғыдан ұмтылған олар өмірдегі әл-ауқат пен сәттілік, ең алдымен, мамандықты дұрыс таңдауға байланысты болатынын түсінеді.

Олардың қабілеттері мен мүмкіндіктерін, кәсіптің беделі мен мазмұнын, сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық жағдайды бағалау негізінде қыздар мен ұлдар, ең алдымен, кәсіптік білім алу жолдарында және кәсіптік жұмысқа қосылудың резервтік нұсқаларында өзін-өзі анықтайды.

Осылайша, егде жастағы жасөспірімдер үшін оқу-кәсіптік өзін-өзі анықтау – кәсіптік білім беру мен кәсіптік даярлау жолдарын саналы түрде таңдау өзекті болып табылады. Алайда, көптеген адамдар кәсіби оқу саласын таңдауда наразылық пен көңілсіздікке ұшырайды. Кәсіби стартқа түзетулер енгізуге талпыныс жасалуда. Көптеген адамдар үшін кәсіби оқыту барысында жасалған таңдаудың негізділігіне сенімділік артады.

Тұлғаның кәсіби бағытын кристалдандыру процесі жүріп жатыр. Болашақ әлеуметтік – кәсіби рөлді біртіндеп игеру белгілі бір кәсіби қоғамдастықтың өкілі ретінде өзін құруға ықпал етеді.

Кәсіптік бағдар беру және кәсіби өзін-өзі анықтау моделі өзара байланысты элементтерден тұрады:

1. Кәсіби сынамалар – кәсіптерде талап етілетін кәсіби және икемді дағдыларда белсенділік сынамасын жасауға жауапты модель элементі.

1.1. Икемді дағдылар (soft skills) әр маманның жұмысында қажет. Шығармашылық, жүйелік және аналитикалық ойлау, ынтымақтастық, белгісіздікпен жұмыс, креативтілік, сияқты дағдылар әмбебап және көптеген мамандарға сәйкес келеді. Алайда, белгілі бір іс-әрекетке қатысты нақты дағдылар бар. Мысалы, жоғары стресске төзімділікті қажет ететін кәсіптерде стресстік дағдылар әсіресе маңызды болады. Кәсіби өзін-өзі анықтау және кәсіби бағдарлау моделінің бұл элементі 1-11 сыныптар аралығында оқушылардың икемді дағдыларының белсенділік сынамаларының қажеттілігін көрсетеді.

1.2. Кәсіби дағдылар (hard skills) кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін қажет. Модельдің бұл элементі оқушыларға қарастырылып отырған мамандық оларға қызығушылық танытатындығын түсінуге мүмкіндік береді, сонымен қатар негізгі кәсіптік бағдарлау міндетін шешеді — мамандықтармен қызмет арқылы танысу.

Кәсіби сынамалардан өтудің ең белсенді кезеңі 5-7 сыныптарға келеді. Бұл жаста мектеп оқушылары үшін әр түрлі кәсіби салалармен, тіпті өздері үшін қолайлы деп санамайтын салалармен танысу өте маңызды. Мүмкін, қызығушылық қызмет барысында пайда болады, сондықтан аймақта мүмкіндігінше көп кәсіби бағдарлау шараларына қатысу ұсынылады.

2. Өзін-өзі зерттеу – бұл оның жеке ерекшеліктерін зерттеуге және өзін-өзі анықтауға байланысты элемент. Бұл элемент жасөспірім кезінде қол жетімді болады, онда тұлғаның негізгі құрылымдары қалыптасады және мектеп оқушылары өздеріне қандай мамандықтар ұнайтынын, қайсысы ұнамайтынын және неге екенін дербес негіздей алады. Бұл элемент өзін-өзі түсінуді қалыптастырады. Сонымен қатар, бала өмірге қажетті дағдыларды игереді, таңдау кәсіби траекторияның ажырамас бөлігі екенін және мамандықтағы анықтама қажет екенін түсінеді.

Оқушылар өздерінің мүмкіндіктерін, қызығушылықтарын, қабілеттерін және басқа да жеке ерекшеліктерін зерттей бастайды, сонымен қатар кәсіби сынақтардан алынған кәсіби маңызды қасиеттер туралы білімдерін жеке басымен байланыстыра бастайды. Болашақта олар бұл білімді кәсіби таңдау кезінде қолдана алады.

2.1. Өзіндік дағдылар (өзін-өзі оқыту дағдылары) деп аталатын self skills – бұл өзін-өзі диагностикалауға бағытталған дағдылар, олардың ішінде үш негізгі дағдыларды ажыратуға болады: өзін-өзі анықтау, өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі дамыту.

Бұл дағдылар консультациялық жұмыста, кәсіби таңдау туралы әңгімелерде жетілдіріледі. Олар білім алушыларға өздерінің кәсіби таңдау критерийлерін бөліп көрсетуге және кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындалуға бағытталған. Таңдау технологияларын меңгеру, өзіңізге ұнайтын мамандыққа деген көзқарас, кәсіби қызмет туралы Жеке идеяның арқасында мамандықты саналы түрде таңдау қол жетімді болады.

2.2. PVC (кәсіби маңызды қасиеттер), жеке тұлғаның жеке ерекшеліктері — темперамент, мінез, қабілет, эмоционалды-ерік саласы, көзқарастар, мотивтер мен мағыналар.

3. Ақпарат жинау – бұл кәсіби бағыттар бойынша ақпаратты жинақтауға қатысты элемент. Ақпаратты іздеу және онымен жұмыс істеу — бұл кәсіптік бағдарлау моделі мен кәсіби өзін-өзі анықтау тұрғысынан қызығушылық тудыратын мамандық туралы білімді толықтыруға бағытталған белгілі бір дағды.

Бұл қажетті ақпараттық критерийлер туралы жалпы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, білім алушы өзі үшін дәнекерлеуші мамандығын таңдағанда, ол типтік жүйеде белгілі бір қабылдау шарттары бар екенін біледі, сондықтан талапкер аттестаттың қажетті орташа балын жинауы керек.

Білім берудің келесі сатысына түсушілер үшін білім беру ұйымының аумақтық орналасуы маңызды болып табылады. Мұнда білім алушы өзі үшін белгілі бір критерийлерді қалыптастырады. Элементтер әр жас санатында жүзеге асырылады, бірақ әртүрлі дәрежеде.

Әдістемелік ұсыныстарда кәсіптік бағдарлау міндеттері және жас ерекшеліктерін ескере отырып жоспарланған нәтижелер көрсетілген.

4. Кәсіби бағытқа ену – бұл кәсіби таңдау гипотезасын тексеруге жауапты элемент. Жас ерекшеліктеріне байланысты бұл элемент бойынша қызмет тек 8-11 сынып оқушылары үшін қол жетімді. 3 сағатқа дейін созылатын кәсіби сынамалар шеңберіндегі қысқа бағдарламаларға әдетте бір рет қатысады, бұл кәсіби бағыт туралы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл таңдауды нақтылау, оған деген қызығушылықтың тұрақтылығын тексеру мүмкіндігі қосымша білім берудің ұзақ бағдарламасы, курстар, секциялар арқылы беріледі. Оқушы өзі үшін кәсіби таңдау тақырыбын тереңірек деңгейде жаңартады, осылайша рефлексия арқылы оған сәйкес келетінін немесе сәйкес келмейтінін біледі.

2. Орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жүргізу бойынша педагогикалық ұжым қызметінің құрылымы

Кәсіптік бағдар беру қызметі бойынша орта білім беру ұйымдары қызметкерлерінің өкілеттіктері ҚР Оқу-ағарту министрінің, бұрын республиканың Білім және ғылым министрінің (*бұдан әрі - Министр*) бұйрықтарымен белгіленген.

Министрдің 2022 жылғы 31 наурыздағы № 221 бұйрығына «Педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген адамдар лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» Министрдің 2009 жылғы 31 шілдедегі № 338 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізіле отырып, кәсіптік бағдар беру жұмысына жауаптылар:

- кәсіптік бағдар беру жұмысын жүргізу бөлігінде тәрбие жұмысы бойынша бірінші басшылардың орынбасарлары;

- оқушыларды бейіндік оқыту жүйесін іске асыру жоспарын әзірлеу; қолданбалы және элективті курстар бағдарламаларымен бейіндік оқытуды бағдарламалық-әдістемелік сүйемелдеуді қамтамасыз ету; жоғары сыныптарды (бейіндік сыныптарды) жинақтау үшін объективті негіз ретінде негізгі мектеп түлегінің қорытынды білім беру рейтингін қалыптастыру; перспективалық болжауды және талдауды ұйымдастыру, талдау бөлігінде бейіндік оқыту және ғылыми-әдістемелік жұмыс бойынша бірінші басшылардың орынбасарлары; бейіндік оқыту бойынша білім беру ұйымының қызметін жоспарлау; «Мектеп-ЖОО», «Мектеп-колледж-ЖОО» үздіксіз білім беру жүйесінде әр түрлі деңгейдегі білім беру бағдарламаларын таңдау, оқу жоспарлары бойынша оқыту мүмкіндігін қамтамасыз ету; «Мектеп-ЖОО», «Мектеп-колледж-ЖОО», «Колледж-ЖОО»; ғылымдарды зерделеуге кәсіби бейімділіктерді ашу, одан әрі білім беруді бейіндеу мақсатында оларды тереңдетіп зерделеу үшін әртүрлі циклдегі пәндерді өз бетінше таңдау; жоғары, техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарымен бірлескен кәсіптік бағдарлау жұмыстарын жүргізу;

- білім алушылардың, тәрбиеленушілердің жеке қабілеттерін, қызығушылықтары мен бейімділігін зерделеу бөлігінде барлық мамандықтардың мұғалімдері; білім алушылардың әртүрлі өмірлік жағдайларда әлеуметтік-психологиялық бейімделу қабілеттерін дамыту, сондай-ақ кәсіби өзін-өзі анықтау және әртүрлі бейіндегі және мақсатындағы психологиялық диагностиканы жүргізу, оқыту, жеке даму проблемаларын уақтылы анықтау мәселелерінде көмек көрсету бөлігінде педагог-психологтар және мінез-құлық, психологиялық қорытынды жасау;

- педагог-психолог, білім беру ұйымының психологы оқушылардың психологиялық және әлеуметтік әл-ауқатын қамтамасыз етуге және қалыпқа

келтіруге бағытталған қызметті жүзеге асыру, олардың әртүрлі өмірлік жағдайларда әлеуметтік-психологиялық бейімделу қабілетін дамыту, сондай-ақ кәсіби өзін-өзі анықтау мәселелеріне көмек көрсету; әртүрлі бейіндегі және мақсатындағы психологиялық диагностика жүргізу, психологиялық қорытынды жасау бөлігінде;

- педагог-кәсіптік бағдар беруші мектептегі ұйымдастыру жұмысы, кәсіптік бағдар беру жұмысына ұйымдастырушылық-әдістемелік басшылықты қамтамасыз ету; оқушылардың кәсібін саналы түрде таңдауға бағытталған қызметті жүзеге асыру; білім алушыларға, тәрбиеленушілерге, оқушылардың ата-аналарына немесе оларды алмастыратын тұлғаларға, педагогикалық ұжымға мамандық таңдау бойынша шешім қабылдауда көмек көрсету; қызығушылықтарды анықтау, кәсіптік бағдар беру диагностикасын талдау бойынша диагностика жүргізу; кәсіпорындарда экскурсиялар өткізу, әртүрлі мамандықтағы қызықты адамдармен оқушылар үшін кездесулер (әңгімелер, дәрістер) ұйымдастыру.

2.1 Орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беру жұмысын құрудың вариативтік моделі

Орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдарлау жұмысын ұйымдастыруға және жүргізуге жауапты жоғарыда аталған педагог қызметкерлердің жұмысы кәсіптік бағдарлауды құрудың ұсынылған моделіне сәйкес құрылуға тиіс.

Осы әдістемелік ұсыныстарда ұсынылған орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беру жұмысын құрудың вариативті моделі Е.А. Климов ұсынған «Мамандық таңдаудың негізгі факторларының сегізбұрышы» негізінде әзірленді [14] (1-сурет).

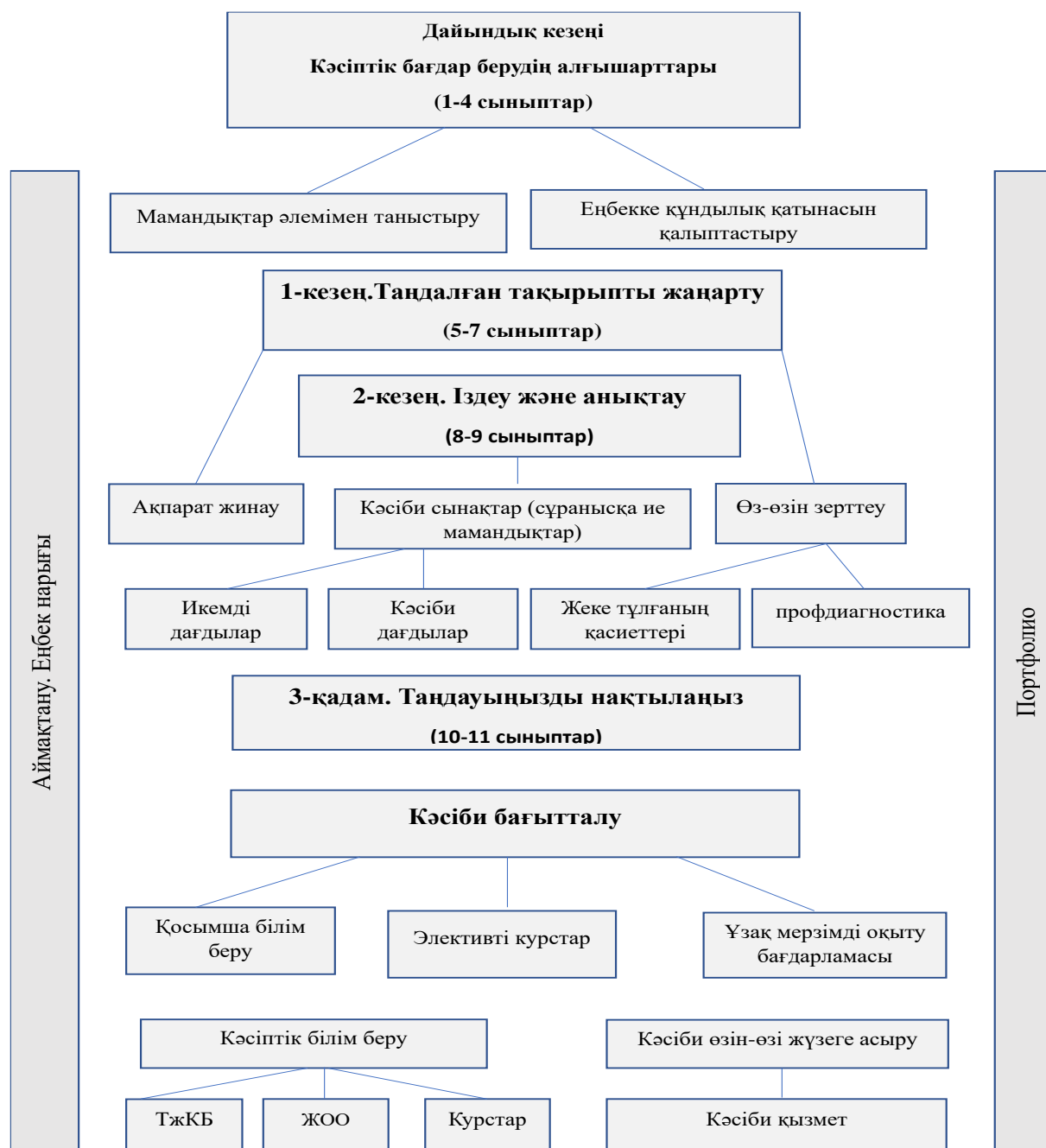
Маңызды факторлардың ішінде ол атап өтті:

- 1) өз бейімділігін есепке алу (бейімділік мүдделерімен салыстырғанда неғұрлым тұрақты);
- 2) қабілеттерді, сыртқы және ішкі мүмкіндіктерді есепке алу;
- 3) таңдалатын кәсіптің беделін есепке алу;
- 4) ол туралы ақпараттандыруды есепке алу;
- 5) ата-аналардың ұстанымын есепке алу;
- 6) сыныптастарының, достары мен құрдастарының позициясын есепке алу;
- 7) өндіріс(нарық) қажеттіліктерін есепке алу;
- 8) кәсіби мақсаттарды таңдау және оларға қол жеткізу жөніндегі белгілі бір іс-қимыл бағдарламасының болуы.

Барлық аталған факторлардың жиынтығы кәсіби таңдаудың сәттілігі туралы айтуға мүмкіндік береді. Бұл факторлар білім алушылардың мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы

орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарында тіркелген негізгі білім беру бағдарламасын меңгеру нәтижелеріне қойылатын талаптарға сәйкес келеді [15].

Негізгі білім беру бағдарламасын игерудің жеке нәтижелері болашақ мамандықты саналы түрде таңдауды және өзінің өмірлік жоспарларын жүзеге асыру жолдарын қамтиды; жеке, қоғамдық, мемлекеттік, жалпыұлттық мәселелерді шешуге қатысу мүмкіндігі ретінде кәсіби қызметке деген көзқарас.

Сурет 1. Орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беру жұмысын құрудың вариативтік моделі

Бұл модель мамандықтармен танысып қана қоймай, кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындықты қалыптастыруға мүмкіндік беретін үш негізгі кезеңнің дәйекті өтуін білдіреді. Модельдің түйінді сәті оның өңірлік бейімделуі болып табылады, бұл жұмыссыздықты төмендетуге, өңірлер экономикасының дамуын, елдің әлеуметтік-экономикалық, демографиялық, көші-қон, өңірлік ерекшеліктерінің кешенін ескеретін жастардың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін кәсіптік бағдарлау саласында ойластырылған мемлекеттік саясатты құруға негіз болады.

Мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысының мазмұны

Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Тоқаевтың 2021 жылғы 1 қыркүйектегі «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты ел халқына Жолдауында берілген басты тапсырмаларының бірі іске асырылған жағдайда және Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында сапалы жаңа кәсіптік бағдарлау жұмысын ұйымдастыру мақсатында мынадай шараларды жүзеге асыру ұсынылады:

- мектепте кәсіптік бағдар беру жұмысы туралы ережені әзірлеу қажет (№1 қосымша);

- мектепте кәсіптік бағдар беру жұмыс кабинетін құру, оның жұмысына жауапты (педагог-кәсіптік бағдар беруші) тағайындау;

- мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмыс кабинеті туралы ережені әзірлеу (№2 қосымша);

- 3-4 жыл кезеңіне арналған перспективалық жұмыс жоспарын (№3 қосымша) және оның негізінде жалпы мектеп жоспарының құрамдас бөлігі болып табылатын оқу жылына арналған кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспарын жасау. Сондай-ақ оның негізінде оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, оқу жылына арналған сыныппен (топпен) жұмыс жоспарлары жасалады;

- кәсіптік бағдар беру бойынша өз бағдарламасын әзірлеу.

Бұл бағдарламалардың негізгі мазмұны оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауына көмек көрсету бойынша педагогикалық ұжымның жұмысы болуы керек.

Кәсіптік бағдар беру бойынша тікелей жұмысты педагог-кәсіптік бағдар берушілер, сынып жетекшілері, бастауыш сынып мұғалімдері, пән мұғалімдері, мектеп психологы, әлеуметтік педагог, кітапханашы, медицина қызметкері жүргізуі тиіс.

2.2 Орта білім беру ұйымындағы кәсіптік бағдар беруді басқару алгоритмі

1 кезең – аналитикалық-диагностикалық: еңбек нарығын талдау, кәсіптік бағдар бойынша ғылыми әдебиеттер, оқушылардың қабілеттерін

диагностикалау, кәсіптік бағдар беру қызметін жоспарлау – жұмыс жоспарын модельдеу;

2 - сатылы кәсіптік бағдар қызметін ұйымдастыру және реттеу: кеңес беру қызметтері, үгіт-насихат, оқыту; барлық мүдделі тараптармен өзара әрекеттесу;

3 кезең – орта білім беру ұйымындағы кәсіптік бағдар беру қызметін бақылау және түзету.

Мектепте кәсіптік бағдар беруді ұйымдастыру кезінде педагогикалық ұжым қызметінің келесідей құрылымы ұсынылады.

1. Кәсіби бағдар қызметін үйлестірушісі – кәсіптік бағдар беру жұмысын жүргізу бөлігінде тәрбие жұмысы жөніндегі бірінші басшының орынбасары не функцияларына мектептегі барлық кәсіптік бағдар беру жұмысын үйлестіру кіретін бейіндік оқыту бойынша бірінші басшының орынбасары, яғни:

- мектептің негізгі және жоғары сынып оқушыларының өзін-өзі анықтауына әсер ететін әлеуметтік серіктестермен байланысын сақтау;

- жалпы білім беру мекемесінің тұжырымдамасы мен білім беру бағдарламасына сәйкес оқушылардың бейінді және кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындығын қалыптастыру бойынша педагогикалық ұжымның жұмысын жоспарлау;

- кәсіби бағдар беру бағыты бойынша педагог-кәсіптік бағдар берушінің, педагогикалық ұжымның қызметін талдау және түзету (пән мұғалімдерінің, сынып жетекшілерінің оқушылардың өзін-өзі анықтауға бағытталған оқу-тәрбие жұмысы жүйесін ұйымдастыру бойынша консультациялары);

- жоғары сынып оқушыларының бейінді және кәсіби өзін-өзі анықтау мәселелерін талқылай отырып, педагогикалық кеңестер мен өндірістік кеңестер өткізу;

- дарынды балалардың әртүрлі деңгейдегі пәндік олимпиадаларға қатысуын ұйымдастыру;

- білім алушылардың өзін-өзі анықтау саласында сынып жетекшілерінің, бастауыш сынып мұғалімдерінің, пән мұғалімдерінің, мектеп психологының, кітапханашының құзыреттілігін уақтылы арттыруды бақылау;

- педагог-кәсіптік бағдар берушінің (кәсіптік бағдар беру кабинетінің), сынып жетекшілерінің, тәрбиешілердің, пән мұғалімдерінің, мектеп психологының, әлеуметтік педагогтың, кітапханашының бейіндік оқыту және білім алушылардың кәсіптік өзін-өзі анықтау мәселесі бойынша қызметін бақылау;

- білім алушыларды бейін алдындағы даярлау мен бейіндік оқытудың әртүрлі нысандарының даму деңгейін бақылау (үйірмелер, факультативтер, элективті курстар, зерттеу жобалары);

2. Педагог-кәсіптік бағдар беруші міндеттеріне (Кәсіптік бағдар беру кабинетінің басшысы):

- тұлғаның жас ерекшеліктері мен әлеуметтік тәжірибесін ескере отырып, мамандық пен біліктілікті таңдау процесін модельдеу;

- кәсіби қызметке оң уәждеме қалыптастыруда жастарға және еңбекке қабілетті халыққа педагогикалық қолдау көрсету;

- жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауына, кәсіби таңдау кезеңінде белсенді позицияны қалыптастыруға ықпал ететін іс-шараларды әзірлеу және өткізу;

- мамандықтар мен біліктіліктердің мазмұнын, олардың әлеуметтік-экономикалық сипаттамаларын, нақты қызмет түрін игеру және орындау үшін қажетті маман мен жұмысшының жеке басының физиологиялық және психологиялық қасиеттерін анықтау;

- кәсіптік білім беру мәселелері бойынша кеңес беру;

- мамандықтарды игеру және біліктілік беру шарттары, тәсілдері, нысандары туралы хабардар ету;

- елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды бағыттарына сәйкес келетін мамандықтар мен қызметтерді насихаттау, оларды игеруге оң уәждеме қалыптастыру;

- кәсіби консультацияларды ұйымдастыру және өткізу;

- жеке тұлғаның кәсіби қалыптасуы мен дамуының нұсқаларын іздеуде ақпараттық-педагогикалық қолдауды жүзеге асыру;

- адамның кәсіби мансабын таңдауға, түзетуге, жоспарлауға жәрдемдесу;

- жеке тұлғаның кәсіби мүмкіндіктерін нақты өзін-өзі бағалауға көмек ұйымдастыру;

- медициналық және басқа да шектеулерді ескере отырып, білім берудің бейіндері мен бағыттарын, мамандықтар топтарын олардың әлеуметтік-экономикалық маңыздылығын, даму перспективасын, еңбек жағдайлары мен оған ақы төлеуді айқындай отырып сипаттау;

- кәсіптік бағдарлау сұрақтары мен мәселелері бойынша конференциялар, семинарлар, кеңестер ұйымдастыру және өткізу.

3. Сынып жетекшісі (тәрбиеші) мектептің білім беру бағдарламасы мен тәрбие жұмысының жоспарына сүйене отырып, нақты сыныптың (топтың) білім алушыларының өзін-өзі анықтауын педагогикалық қолдау жоспарын жасайды.

Жоспарда оқушылардың танымдық, шығармашылық белсенділігін ынталандыратын әртүрлі формалар, әдістер, құралдар көрсетілуі керек. Сынып жетекшісі:

- жеке және топтық кәсіптік бағдарлау әңгімелерін, пікірталастарды, конференцияларды ұйымдастырады;

- оқушылардың бейімділігіне психологиялық-педагогикалық бақылаулар жүргізеді: бақылаулар, сауалнамалар, тесттер деректері оқушының жеке картасында (портфолио) тіркеледі;

- білім алушыларға бейіндік оқыту және кәсіби қалыптасу нұсқаларын модельдеуге, өз жетістіктерін талдауға, өз портфолиосын құруға көмектеседі;

- білім алушылардың кәсіптік білім беру ұйымдарында (ТжКБ, ЖОО) ашық есік күндеріне баруын ұйымдастырады;

- білім алушылардың кәсіпорындарға тақырыптық және кешенді экскурсияларын ұйымдастырады; мектеп психологына білім алушылар мен олардың ата-аналарына өзін-өзі анықтау мәселесі бойынша сауалнама жүргізуге көмек көрсетеді;

- білім алушылардың мектеп түлектерімен – ЖОО студенттерімен және орта кәсіптік оқу орындарының студенттерімен кездесулерін ұйымдастырады;

- оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындығын қалыптастыру мәселелерін талқылай отырып, ата-аналар жиналысын өткізеді.

4. Бастауыш сынып мұғалімдері (тәрбиешілер) сабақта және сабақтан тыс уақытта келесі бағыттарда жұмыс жүргізеді:

- білім алушыларға адам өміріндегі еңбектің рөлін көрсету;

- бастауыш сынып оқушыларын еңбек істерін орындауға тартады;

- білім алушылардың кәсіпорындарға таныстыру экскурсияларын ұйымдастырады;

- білім алушылардың ата-аналарымен – түрлі кәсіп өкілдерімен кездесулерін өткізеді;

- білім алушыларды оқу-танымдық қызметтің әртүрлі нысандарына (еңбек, ойын, зерттеу) тартады;

- портфолио қалыптастыру бойынша жұмысты үйрету;

- оқушыларды кәсіптер әлемімен таныстыру.

5. Пән мұғалімдері:

- әр түрлі әдістер мен құралдарды қолдана отырып, оқушылардың жеке басының танымдық қызығушылығы мен шығармашылық бағытын дамытуға ықпал етеді: жобалық іс-шаралар, іскерлік ойындар, семинарлар, дөңгелек үстелдер, конференциялар, пәндік апталар, олимпиадалар, факультативтер, қабырға газеттерінің конкурстары, үй жұмыстары және т.б. ұйымдастырып өткізеді;

- сабақтың кәсіптік бағдарын қамтамасыз ету, білім алушыларда жалпы еңбек, кәсіптік маңызды дағдыларды қалыптастыру;
- оқушылардың өзін-өзі бағалауын қалыптастыруға ықпал етеді ;
- оқушылардың бейімділіктері мен қабілеттерін анықтау мақсатында бақылаулар жүргізу;
- бейіндік бағдарламаларды сынып профиліне, оқушылардың ерекшеліктеріне қарай бейімдеу;
- сынып профиліне, оқушылардың ерекшеліктеріне қарай элективті курстарды әзірлеу және өткізу.

6. Кітапханашы:

- оқытушылар мен оқушыларға мамандық таңдауға көмектесетін әдебиеттерді (оқу жылы бойынша) және кәсіптік бағдар беру бойынша нұсқаулықтарды жүйелі түрде таңдап алады;
- оқушылардың оқуға деген қызығушылықтарын зерттеп, оларға мамандық таңдауға көмектесетін әдебиеттерді ұсынады;
- мамандықтар туралы кітаптар көрмелерін және мамандық таңдау тақырыптары бойынша оқырмандар пікірсайыс-конференцияларын ұйымдастырады;
- әдістемелік материалдарды, облыстың кадрларға қажеттілігі туралы анықтамалық мәліметтерді және басқа да көмекші материалдарды (фотосуреттер, үзінділер, диаграммалар, брошюралар, бағдарламалар, кәсіптердің сипаттамасы) жинақтайды, жалпылайды және жүйелейді;
- үнемі кәсіптер салалары бойынша (машина жасау, көлік, құрылыс, өнер әлемінде және т.б.) және мамандықтар туралы әдебиеттер көрмелерін ұйымдастырады.

7. Әлеуметтік педагог:

- балаларда өзін-өзі бағалаудың тәуекел тобының қалыптасуына ықпал етеді, өйткені, әдетте, мұндай балаларда ол төмен бағаланады;
- тәуекел тобындағы балаларға кәсіби және өмірлік өзін-өзі анықтау процесінде педагогикалық қолдау көрсетеді;
- білім алушыларға әлеуметтік мәселелер бойынша кеңес береді;
- оқушының өзін-өзі анықтау процесін қиындататын әлеуметтік факторларды талдау және бағалау процесінде сынып жетекшісіне көмек көрсетеді.

8. Мектеп психологы:

- білім алушылардың кәсіби қызығушылықтары мен бейімділігін зерттейді;
- оқушылар мен олардың ата-аналарына сауалнама жүргізу арқылы білім алушының бейінді және кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындығына мониторингті жүзеге асырады;

- білім алушыларды кәсіптік бағдарлау бойынша тренингтік сабақтар өткізеді;

- кәсіби диагностикалық сынақтарды таңдауға және өтуге көмек көрсетеді;

- Мамандық таңдау тақырыбында ата-аналар мен мұғалімдерге психологиялық білім беруді жүзеге асырады;

- білім алушыларға олардың жас ерекшеліктерін ескере отырып кеңес береді;

- оқушылардың ата-аналарын оқушылар алдында өз мамандығы туралы ақпаратпен сөйлеуге шақырады;

- балалар мен педагогтарға көмек көрсету мақсатында оқушылардың ерекшеліктерін анықтайды;

- оқушыларға олардың қызығушылықтары мен бейімділігін объективті бағалауға көмектеседі; кәсіби диагностика бойынша мәліметтер базасын жасайды.

9. Медицина қызметкері әртүрлі формаларды, әдістер мен құралдарды қолдана отырып:

- оқушылардың салауатты өмір салтына деген көзқарасын қалыптастыруға ықпал етеді;

- білім алушылармен кәсіби мансап табыстылығы мен адам денсаулығының өзара байланысы туралы әңгімелер өткізеді;

- белгілі бір кәсіптің адам денсаулығына әсері туралы кеңес береді;

- сынып жетекшісіне, мектеп психологына және әлеуметтік педагогқа көмек көрсетеді.

3. Кәсіптік бағдар беру кабинеті – мамандықты саналы түрде таңдауға дайындық

3.1 Мектеп кәсіптік бағдар беру кабинеті қызметінің ұйымдастырушылық-әдістемелік негізі

Кәсіптік бағдарлау кабинетін құрудың мақсаты орта білім беру ұйымының кәсіптік бағдарлау ағартуды, білім алушыларды саналы кәсіби өзін-өзі анықтауға даярлау жөніндегі қызметін жеке тұлғаның жеке ерекшеліктерін және өңірдегі кәсіптік кадрларға еңбек нарығының қажеттіліктерін ескере отырып қамтамасыз ету болып табылады.

Жалпы білім беретін мектептерде білім алушыларды кәсіптік бағдарлаудың оқу-әдістемелік кабинеті:

- Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы;

- Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2023 жылғы 30 мамырдағы № 190 бұйрығымен бекітілген әлеуметтік кәсіптік бағдарлауды жүргізу қағидалары.

Кәсіптік бағдар беру кабинеті мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысының ұйымдастыру-әдістемелік және оқу орталығы болып табылады. Кабинет қызметінің негізгі бағыттары:

– білім алушылармен және олардың ата-аналарымен кәсіптік бағдар беру жұмысы (еңбек нарығында еңбектің әртүрлі салалары мен кадрларға қажеттіліктер туралы ақпарат тарату, кәсіптік бағдар беру мақсатында оқушыларды зерделеу, жеке және топтық кәсіптік консультациялар ұйымдастыру, түрлі кәсіптердің өкілдерімен кездесулер өткізу, отбасындағы балаларды кәсіптік бағдар беру әдістерімен ата-аналарды қаруландыру);

- педагогикалық ұжыммен әдістемелік жұмыс (сынып жетекшілерінің, пән мұғалімдерінің, ұзартылған күн топтарының тәрбиешілерінің, үйірмелер/секциялар мен оқушылар бірлестіктерінің басшыларының кәсіптік бағдар беру жұмысын үйлестіру, қала кәсіпорындарымен, ҚІЖК-мен (олар өңірде болған жағдайда), кәсіптік білім беру ұйымдарымен байланысты нығайтуға жәрдемдесу, мұғалімдерді кәсіптік бағдар беру жұмысының әдістерімен және озық тәжірибесімен таныстыру, мектепте кәсіптік бағдар беру жұмысын жетілдіру бойынша ұсынымдар дайындау).

Кәсіптік бағдарлау кабинеті орта білім беру ұйымының мұғалімдермен, сынып жетекшілерімен, педагог-психологпен, әлеуметтік педагогпен, кітапханашымен, өңірдің халықты жұмыспен қамту қызметімен тығыз қарым-қатынаста кәсіптік бағдарлау қызметінің жұмыс органы болып табылады [16].

Кәсіптік бағдар беру кабинеті меңгерушісінің міндетін мектеп директоры осы білім беру ұйымының педагог-кәсіптік бағдар берушілерінің біріне жүктейді.

Кабинет қызметі жалпы мектептік кәсіптік бағдарлау жоспарына енгізіледі, ал кабинет меңгерушісі өз кезегінде кабинеттің оқу жылына арналған жұмыс жоспарларын (4-қосымша), бір айға арналған тоқсандық және желілік жоспарды, кабинеттің жұмыс кестесін (5-қосымша) жасайды.

Кәсіптік бағдарлау кабинеті өңірлік кәсіптік бағдарлау жұмыс орталығының тұжырымдамасына сәйкес орта білім беру ұйымдарында ұйымдастырылады және орта білім беру ұйымдарындағы кәсіптік бағдарлау жұмысының ұйымдастырушылық-әдістемелік, ақпараттық және консультациялық орталығы болып табылады.

Кәсіптік бағдарлау кабинеті қызметінің негізгі мақсаты педагогтармен, білім алушылармен және ата-аналармен кәсіптік бағдарлау, жеке және топтық консультациялар мәселелері бойынша ұйымдастыру-әдістемелік жұмысты ұйымдастыру және жүргізу үшін, сондай-ақ оқушыларды әртүрлі кәсіптер туралы материалдармен, белгілі бір мамандыққа қойылатын физикалық және психологиялық талаптармен өз бетінше таныстыру үшін жағдайлар жасау болып табылады [17].

Кабинетте жұмыс істейтіндердің негізгі міндеттері:

- білім алушыларды еңбек нарығының жеке ерекшеліктерін, мүдделері мен қажеттіліктерін ескере отырып, мамандық таңдауға дайындау;

- оқушылардың кәсіби қызығушылықтарын, қабілеттерін, кәсіби таңдау мотивтерін қалыптастыру;

- білім алушыларға, олардың ата-аналарына кәсіби білім беру;

- орта білім беру ұйымдарында педагог қызметкерлердің кәсіптік бағдарлау қызметін үйлестіру, оларға ұйымдастырушылық және әдістемелік көмек көрсету;

- барлық мүдделі тараптармен өзара іс-қимыл құру.

Кабинет білім алушылармен, олардың ата-аналарымен (заңды өкілдерімен) ұжымдық және жеке жұмыс үшін, кәсіптік бағдар беру бойынша сабақтар өткізу үшін пайдаланылады.

Кабинетте жұмыс істейтіндер орта білім беру ұйымының сынып жетекшілерінің, психологтың, әлеуметтік педагогтың, кітапханашының және басқа да педагог қызметкерлерінің өңірлік әлеуметтік-еңбекке бейімдеу және кәсіптік бағдарлау орталықтарымен, облыстық және аудандық жұмыспен қамту орталықтарымен, кәсіпорындар мен ұйымдардың басшыларымен, кәсіптік білім беру ұйымдарының басшыларымен кәсіптік бағдарлау қызметін үйлестіруге ықпал етеді [18].

3.2 Кабинет жұмысының негізгі бағыттары

- жұмыс тәжірибесіне кәсіптік бағдар беру саласындағы әдістемелік жетістіктерді енгізу;

- білім алушыларға, мұғалімдерге, ата-аналарға ақпараттық-анықтамалық кеңес беру; өзін-өзі анықтауға, еңбекке және мамандық таңдауға өзін-өзі дайындауды ұйымдастыруға көмектесу;

- көрнекі материалдардың мазмұнын кәсіптік бағдарлау сипатындағы жаңа деректермен жүйелі түрде толықтыру мақсатында өңірлік кәсіптік бағдарлау орталығымен, өндірістермен және ұйымдармен, өңірдің жұмыспен қамту орталығымен тұрақты байланыстар орнату;

- «Адам-еңбек-мамандық», «Өзін-өзі анықтау», «Менің таңдауым» және т.б. кәсіптік бағдар беру және элективті курстар бойынша сабақтар өткізу;

- мамандық таңдауда қиындықтары бар немесе еңбек қызметінің таңдалған түріне қарсы көрсетілімдері бар оқушылармен жеке жұмыс жүргізу;

- өңірдің және тұтастай елдің ерекшеліктерін ескере отырып, еңбек нарығында сұранысқа ие мамандықтарды насихаттау.

Диагностикалық және кеңес беру жұмысы:

- оқушылардың жеке ерекшеліктерін, олардың қызығушылықтарын, бейімділіктерін, қабілеттерін, жеке қасиеттерін және т.б. зерттеу үшін кабинет ресурстарын пайдалану;

- жеке және топтық консультацияларды ұйымдастыру және өткізу мәселелері бойынша орта білім беру ұйымдарымен өзара іс-қимыл жасайтын мамандардың функционалдық деректер базасы (психологтар, халықты жұмыспен қамту орталығының қызметкерлері, медицина қызметкерлері, түрлі кәсіптердің өкілдері, оқу орындарының өкілдері және т.б.).

Кабинеттің азарту жұмысы:

Кабинетте жүйеленген ресурстардың болуы:

- білім беру процесіне мүдделі қатысушыларды (педагогтер, білім алушылар, ата-аналар) мамандар ұсынатын деректер негізінде өңірлік және қазақстандық еңбек нарығының жай-күйі мен перспективалары туралы хабардар ету;

- кәсіптік бағдар беру және элективті курстар бойынша сабақтар өткізу: «Портфолио», «Өзін-өзі анықтау», «Кәсіпкерлік негіздері», «Әскерге шақырылушыға дейінгі қадам», «Өмір сүру бақыты», «Менің өлкем» және т.б.;

- орта білім беру ұйымдарының білім алушыларына арналған жоспарлы тақырыптық топтық консультациялар, тренингтер;

- педагогикалық ұжым мүшелері үшін орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыру мәселелері бойынша семинарлар өткізу, орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беру жұмысын жетілдіру бойынша қажетті ұсынымдар дайындау;

- ата-аналарды отбасындағы балаларды кәсіби бағдарлау әдістері туралы хабардар ету;

- білім алушылар мен олардың ата-аналарының мамандармен, кәсіптік білім беру ұйымдарының өкілдерімен, жұмыс берушілермен жоспарлы кездесулерін ұйымдастыру;

- білім алушылардың сұранысы бойынша түрлі кәсіптердің өкілдерімен кездесулер ұйымдастыру және өткізу;

- ата-аналар жұртшылығын, жетекші ұйымдарының, жұмыспен қамту орталығының, кәсіптік білім беру ұйымдарының өкілдерін және т.б. тарта отырып, орта білім беру ұйымдарының оқушыларына арналған түрлі кәсіптік бағдарлау іс-шараларын ұйымдастыру (дәрістер, семинарлар, іскерлік ойындар, әңгімелер, конференциялар, «Мамандыққа саяхат», әдебиеттерге шолулар және т.б.).

Кабинеттің әдістемелік жұмысы:

Ақпараттық-әдістемелік ресурстардың болуы:

- орта білім беру ұйымы қызметінің кәсіптік бағдарлау бағытын жетілдіру мақсатында әрбір оқушының табысты кәсіби өзін-өзі анықтауын қамтамасыз ететін білім алушылардың жеке қасиеттері мен қабілеттерін дамыту бойынша ұсынымдар әзірлеу;

- орта білім беру ұйымының педагогикалық ұжымына білім алушылармен кәсіптік бағдарлау жұмысының заманауи әдістері мен нысандарын қадағалау, іріктеу және ұсынымдар дайындау;

- орта білім беру ұйымдарында тиімді кәсіптік бағдарлау жұмысын ұйымдастыруға ықпал ететін және білім алушылардың саналы кәсіби таңдауын қалыптастыратын жұмыстың вариативтік практикалық нысандарын (тренингтік сабақтар бағдарламалары, кәсіптік сынамаалар және т.б.) іріктеу;

- кәсіптік бағдар беру конкурстарына қатысушыларды (мұғалімдерді, білім алушыларды) әдістемелік сүйемелдеуді қамтамасыз ету;

- «Интернет» желісінде кәсіптік бағдарлаудың виртуалды кабинетін құру және/немесе мектептің желілік кәсіптік бағдарлау ресурсының жұмыс істеуін ұйымдастыру.

Білім алушылармен және олардың ата-аналарымен (заңды өкілдерімен) жұмысты ұйымдастыру:

- заманауи әдістер мен құралдарды пайдалана отырып, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін зерделеу;

- кәсіптік бағдар беру курстарының сабақтарын өткізу;

- өңірлік еңбек нарығының қажеттіліктері, кәсіп алу жолдары және жұмысқа орналасу мүмкіндіктері туралы хабардар ету;

- әлеуметтік-медициналық-психологиялық қызметтің қатысуымен Мамандық таңдау, жұмысқа орналасу мәселелері бойынша ұжымдық және жеке кеңес беру жұмыстары;

-кәсіпорындардың, ұйымдардың, кәсіптік білім беру ұйымдарының басшыларымен, мамандарымен, әлеуметтік-еңбекке бейімдеу және кәсіптік бағдарлау мекемелерінің қызметкерлерімен кездесулер ұйымдастыру;

- білім алушылар мен мұғалімдерге виртуалды экскурсиялар ұйымдастыру (компьютерлік және мультимедиялық жабдықтарды, web-ресурстарды: кәсіптердің электрондық мұражайын, кәсіптік оқу орындарының каталогтарын және т.б. пайдалана отырып).

Кәсіптік бағдар беру мектеп кабинетінің білім алушыларының бастамашыл тобын құру [19]

Бастамашыл топ 1-11 сынып оқушыларымен кәсіптік бағдар беру кабинетінің кәсіптік бағдар беру жұмысын қамтамасыз ететін әр түрлі жастағы оқушылар ұжымы болып табылады.

Бастамашыл топтың міндеттері:

1. Бастауыш сынып оқушыларымен мектеп кәсіптік бағдар беру кабинетіне экскурсиялар өткізу;

2. Кәсіптік бағдарлау материалдарын жинау және ресімдеу;

3. Кезекшілік кезінде оқушыларға ақпараттық материалдар беру;

4. Оқушылармен кәсіпорындардың, мектептердің және ауданның, қаланың кәсіптік білім беру ұйымдарының жылжымалы көрмелеріне экскурсиялар өткізу.

Бастамашыл топтың құрамы:

Бастама тобында жұмыс істеуге кабинет меңгерушісі-педагог-кәсіби бағдар беруші «Адам-адам» немесе «Адам - көркем бейне» сияқты мамандықтарға бейімділігі бар жоғары сынып оқушыларын тартады, бұл ДДҰ сауалнамасының көмегімен оңай анықталады.

Бастамашыл топтың дербес құрамы кәсіптік бағдар беру жөніндегі мектеп кеңесінің отырысында бекітіледі.

Бастамашыл топ мүшелерінің құқықтары мен міндеттері. Бастамашыл топ мүшелерінің құқығы бар:

1) кәсіптік бағдарлау материалдарын бірінші кезекте мектепте және басқа кәсіптік бағдарлау кабинеттерінде алу;

2) мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысын жетілдіру бойынша кәсіптік бағдар беру кеңесіне ұсыныстар енгізу;

3) мектептің кәсіптік бағдар беру кабинетіне экскурсиялар, оқушылармен кәсіптер әлемі туралы және олар дайындықтан өткен басқа да тақырыптар бойынша әңгімелер өткізу;

4) дәріс тобының мүшелері жылына 2 рет кәсіптік бағдар беру кеңесі алдында өз жұмысы туралы есеп беруге міндетті.

Педагогикалық ұжыммен жұмысты ұйымдастыру:

- сынып жетекшілерінің, пән мұғалімдерінің, ұзартылған күн топтарының тәрбиешілерінің, қосымша білім беру педагогтерінің, ұйымдастырушы педагогтардың және мектептің педагог қызметкерлерінің басқа да санаттарының кәсіптік бағдарлау жұмысын үйлестіру;

- оларға білім алушылар мен тәрбиеленушілердің кәсіптік бағдарлануы және әлеуметтік-еңбекке бейімделуі мәселелері бойынша ұйымдастырушылық және әдістемелік көмек көрсету;

- орта білім беру ұйымдарының өңірдегі кәсіптік білім беру ұйымдарымен және кәсіпорындарымен кәсіптік бағдар беру саласындағы ынтымақтастықты нығайтуға жәрдемдесу.

3.3 Кәсіптік бағдарлау құралдары

Кәсіптік бағдар беру бағытындағы әңгімелер

Қойылған міндеттерге байланысты әңгіме тек зерттеу әдісі ретінде ғана емес, сонымен қатар оқыту мен тәрбиелеу әдісі ретінде де әрекет ете алады.

Әңгімелесу – ауызша қарым-қатынас негізінде бастапқы деректерді жинау әдісі. Бұл сауалнаманың бір түрі және зерттеушінің белгілі бір тақырыптағы субъектімен салыстырмалы түрде еркін диалогын білдіреді.

Белгілі бір ережелерді сақтай отырып, әңгіме өткен және қазіргі оқиғалар туралы, тұрақты тенденциялар, белгілі бір әрекеттердің себептері, субъективті күйлер туралы сенімді ақпарат алуға мүмкіндік береді.

Бұл әдісті қолдану өнері – интонацияны қалай қолдану керектігін, қандай сұрақтар қою керектігін, алынған жауаптарға сенуге болатындығын білу. Әңгіменің жауап алуға айналмауы өте маңызды, өйткені бұл жағдайда оның тиімділігі өте төмен. Әңгімелесудің барлық қажетті шарттарын сақтау, соның ішінде субъектілер туралы алдын-ала ақпарат жинау – бұл әдісті психологиялық-педагогикалық зерттеудің өте тиімді құралы етеді. Сондықтан әңгіме бақылау және сауалнама сияқты әдістердің көмегімен алынған деректерді ескере отырып жүргізілгені жөн. Бұл жағдайда оның мақсатына психологиялық талдау нәтижелерінен туындайтын және субъектілердің зерттелетін ерекшеліктерінде бастапқы бағдарлау әдістерінің деректерін пайдалану кезінде алынған алдын ала тұжырымдарды тексеру кіруі мүмкін.

Әңгімелер түрлері (б-қосымша)

Сөйлесулерді жіктеудің бірнеше әдісі ұсынылған. Мақсаты бойынша әңгімелер ерекшеленеді:

1) кіріспе немесе ұйымдастыру;

- 2) жаңа білімді хабарлау;
- 3) синтездейтін немесе бекітетін;
- 4) бақылау, түзету.

1. Кіріспе (дайындық) әңгіме әдетте оқу жұмысы басталар алдында өткізіледі. Оның мақсаты – оқушылар алдағы жұмыстың мағынасын дұрыс түсінді ме, олар не істеу керектігін және қалай істеу керектігін жақсы елестете ме, соны анықтау. Экскурсия, практикалық сабақтар, жаңа материалды зерттеу алдында мұндай әңгімелер айтарлықтай әсер етеді.

2. Әңгімелесу-хабарлама (түсіндірмелі): катехизмдік (қарсылықтарға жол бермейтін, жауаптарды есте сақтай отырып, сұрақ-жауап әдісімен); сократтық (оқушы тарапынан жұмсақ, құрметті, бірақ күмән мен қарсылыққа жол беретін); эвристикалық (оқушыны проблемалардың алдына қойып, мұғалім қойған сұрақтарға өз жауаптарын талап етеді). Кез-келген әңгіме білімге деген қызығушылықты қалыптастырады, танымдық іс-әрекеттің талғамын тәрбиелейді.

3. Синтездеу, қорытынды немесе бекіту әңгімелері оқушылардың бұрыннан бар білімдерін жалпылауға және жүйелеуге қызмет етеді.

4. Бақылау-түзету (тексеру) әңгімесі диагностикалық мақсаттарда, сондай-ақ оқушылардың білімін дамыту, нақтылау, жаңа фактілермен немесе ережелермен толықтыру қажет болған кезде қолданылады.

Әңгімелесудің ең көп таралған түрлерінің бірі-сұхбат. Сұхбат – бұл сұхбат берушінің респондентпен (сұхбаттасушымен) тікелей байланысын қамтитын белгілі бір жоспар бойынша жүргізілетін әңгіме.

Сұхбат формасы бойынша:

- еркін (сұрақтардың қатаң егжей-тегжейінсіз, бірақ жалпы бағдарлама бойынша әңгімелесу: жалпы алғанда жіңішке стратегия, ал тактика еркін);

- стандартталған (әңгіменің жалпы жоспарын, сұрақтардың реттілігін, ықтимал жауаптардың нұсқаларын қоса алғанда, бүкіл процедураны егжей-тегжейлі әзірлеумен: тұрақты стратегия және тактика);

- ішінара стандартталған (тұрақты стратегия және тактика еркін).

Оқушылардың танымдық тәуелсіздік деңгейіне сәйкес репродуктивті және эвристикалық әңгімелер ерекшеленеді.

Репродуктивті әңгіме оқушылардың репродуктивті әрекетін қамтиды (таныс оқу материалымен жұмыс істеудің таныс тәсілдері).

Эвристикалық әңгіме білім алушылардың іздеу қызметін ұйымдастыруға, проблемалық мәселелерді шешуде шығармашылық ізденісті элементтік оқытуға бағытталған. Оның басты функциясы – мұғалім ойлау арқылы арнайы таңдалған сұрақтар арқылы оқушыларды белгілі бір тұжырымдарға жетелейді. Сонымен бірге оқушылар бұрын алған білімдерін жетілдіреді, салыстырады, талдау жүргізеді және т.б. эвристикалық

әңгімеде мұғалім мәселені қояды және оны сұрақтар арқылы бөлшектейді, осылайша әр сұрақ алдыңғыдан туындайды және олар бірге мәселені шешуге әкеледі.

Өз формасы бойынша әңгіме жеке болуы мүмкін (егер сұрақтар бір оқушыға жіберілсе), топтық (сұрақтар оқушылар тобына жіберіледі) және фронтальды (сұрақтар сыныптың барлық оқушыларына жіберіледі).

Қойылған міндеттерге байланысты кәсіптік бағдар беру әңгімелері кіріспе, диагностикалық және қорытынды болуы мүмкін.

Бірақ көбінесе педагогикалық тәжірибеде кәсіби бағдар беру әңгімесі әңгіме-хабарлама ретінде әрекет етеді.

Өзінің формасы бойынша кәсіби бағдар беру әңгімесі жеке, топтық немесе фронтальды болуы мүмкін.

Кәсіптік бағдар беру әңгімелерінің болжалды тақырыптары

Мамандықтар әлемімен танысуға және өзінің кәсіби жолын таңдауға бағытталған іс-шараларды ұйымдастырып, өткізу кезінде оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру қажет.

Бастауыш сынып оқушыларында еңбек әрекетінің адам және қоғам өміріндегі маңызы туралы түсініктерін қалыптастыру, мамандықтарға деген қызығушылықтарын дамыту қажет. Әңгімелесу ең жақсы ойын, көңіл көтеру түрінде жасалған. Сыныптың сәйкес дизайнына маңызды рөл беру керек, мысалы, «Мамандықтар әлемі» тақырыбында балалардың суреттері, фотосуреттері көрмесін ұйымдастыру.

5-7 сынып оқушыларының мамандық таңдаумен және олардың қоғамдағы орнымен байланысты қабілеттерін, қызығушылықтарын, бейімділіктерін және әлеуметтік құндылықтарын білуге ықпал еткені жөн.

8-9 сынып оқушылары үшін болашақ кәсіптік білім беру мен бағдарды өз бетінше және негізделген таңдау қажеттілігін қалыптастыруға көңіл бөлу маңызды.

10-11 сыныптарда таңдаған қызмет түрі бойынша кәсіби маңызды қасиеттерді қалыптастыру, мамандықтар туралы ақпаратты табу, өзінің кәсіби жоспарларын бағалау және түзету қабілеттерін дамыту қажет.

Біз әрбір оқу деңгейі үшін шамамен тақырыпты ұсынамыз.

1-4 сыныптар:

- 1) Менің қызығушылықтарым әлемі;
- 2) Барлық жұмыстар жақсы - талғамға қарай таңдаңыз;
- 3) Ата-аналарымыздың мамандықтары;
- 4) Әртүрлі, қажетті және маңызды мамандықтар туралы;
- 5) Мамандыққа апарар жол мектептен басталады;
- 6) Менің болашақ мамандығым туралы арманым;
- 7) Өзіңіздің және адамдардың қуанышы үшін жұмыс жасаңыз.

5-8 сыныптар.

- 1) Мамандықтар әлемі. Техника және адам. IT технологиялар;
- 2) Еліміздегі ұялы байланыс. Қазақтелеком филиалына экскурсия туралы хабарлама;
- 3) Мамандықтар әлемі. Шаштараз. Визажистер сайысы. Шаштаразға экскурсия;
- 4) Мамандықтар әлемі. Заң сақшысы;
- 5) Мамандықтар әлемі. Кітап көрмесі;
- 6) Мамандықтар әлемі. Электрондық көмекшілер;
- 7) Біздің күндердің өнері. Театрға бару;
- 8) Мамандықтар әлемі. Дәрілер таразыда тұрғанда. Фармацевт. Дәріханаға экскурсия.

9-11 сыныптар.

- 1) Өзінді таны;
- 2) Мамандықты қалай таңдау керек, немесе түлектерге бірнеше кеңестер;
- 3) Кәсіптік бағдар беру және кәсіби медициналық кеңес беру;
- 4) Мамандық таңдау мотивтері;
- 5) Мамандықтардың психологиялық сипаттамасы;
- 6) Олар сіздің мектепте оқыды;
- 7) Мектеп түлектері – мұғалім;
- 8) Болашағы зор мамандықтар;
- 9) Қалай данышпан болуға болады. Шығармашылық тұлғаның өмірлік стратегиясы;
- 10) Алдағы ғасыр бізді не күтіп тұр;
- 11) Еңбек және шығармашылық өмірдің негізгі мәні ретінде;
- 12) Өз болашағыңызды жасаңыз;
- 13) Не, қайда, қашан. Мамандықтар туралы мәлімет. Бұқаралық ақпарат құралдары.

Кәсіби кеңес беру

Мектепте кәсіби кеңес беру – бұл жасөспірімдердің өзін-өзі анықтауында тиімді көмек көрсетуге арналған шаралар жүйесі. Бұл кәсіптік бағдарлау жүйесінің маңызды компоненттерінің бірі, оның ішінде кеңесшінің (педагог-кәсіби бағдар беруші) және клиенттің (жасөспірімнің) кәсіпті саналы түрде таңдауға дайындалуындағы мақсатты психологиялық-педагогикалық өзара әрекеті.

Кәсіби кеңес аясында кем дегенде үш міндет шешіледі: кім болу керек, қандай болу керек және қалай таңдау жасау керек.

Кәсіби кеңес беру түрлері: топтық және жеке.

Топтық кеңес әр түрлі формада өткізілуі мүмкін: тестілеу, тренинг, дәріс.

Жеке кеңес берулер әдетте диагностика процесі түрінде (тестілеу, проективті және карточкалық әдістер), жеке диагностика нәтижелерін талқылауды, кәсіби гипотезаларды ұсыну мен тексеруді, кәсіби маңызды қасиеттерді пысықтауды және т.б. қамтитын кеңесші мен оқушының әңгімесі түрінде өткізіледі.

Кәсіби кеңес беру бағыттары:

- өскелең адамның бейімділігі мен қабілеттерін анықтауға, оның мүмкіндіктері мен таңдаған кәсібіне қойылатын талаптарды салыстыруға көмектесу;

- өздеріне ұнайтын қызмет бағыттарында жасөспірімнің күштерінің сынамасын ұйымдастыру;

- оны дамытудың әлеуметтік, экономикалық, құқықтық, медициналық-гигиеналық, ақпараттық жағдайларына бағдарлау;

- өзінің кәсіби жоспарларын өз бетінше анықтау және жүзеге асыру, өзінің өмір жолын жобалау және құру қабілеті мен қабілетін қалыптастыруға қатысу.

Негізгі принциптерден басқа, педагог-кәсіби бағдар беруші өз жұмысында келесі ережелерді сақтауы керек:

1) Осы аймаққа тән мамандықтардың профессиограммаларын білу;

2) Кәсіптерге көрсеткіштер мен қарсы көрсеткіштердің тізімі, диагностиканың әртүрлі әдістері болуы керек;

3) Консультация кезінде тұлғаның күшті және жағымды қасиеттерін көрсетіңіз, өзін-өзі бағалауды дамытуға көмектесіңіз;

4) Ұсыныстарды әдепті түрде беріңіз, қарым-қатынастың сенімді атмосферасын құрыңыз. Қоғамның шарттары мен талаптарын (қажеттіліктерін) ескере отырып, жеке тұлғаның күш-жігерін бағыттау;

5) Әрбір оқушы оқушының әлеуетті мүмкіндіктерін іске асыруда қолданылуы қажет жеке қызығушылықтары, қабілеттері, мінез ерекшеліктері бар тұлға екендігіне сенімді болу;

6) Педагог-кәсіби бағдар беруші сұрақтар қоя алады, оларға жауаптарды жинақтайды және жүйелейді, олардың салдары үшін жауап беретін ұсыныстар бере алады;

7) Ол оптанттың жеке басын кешенді зерттеу негізінде қорытынды жасайды (бақылау деректері, өмірбаяны, оқиғалар тарихы, сауалнама сұрақтарына жауаптар, медициналық диагноз, Психодиагностика нәтижелері);

8) Кеңес беру кезінде жеке тұлға туралы соңғы деректерді алдыңғы мәліметтерге қарағанда көбірек ескеру қажет;

9) Педагог-кәсіби бағдар беруші қажетті эксперименттерді жан-жақты жүргізуі, оқушыға өзінің шектеулерін, жағымсыз қасиеттерін түсінуге көмектесуі және оларды жою жолдарын сенімді түрде көрсетуі керек;

10) Оқушының интеллектуалды және эмоционалды салаларына әсер ететін мұғалім-кәсіби бағдаршы оның психологиялық жағдайын үнемі ескеруі керек. Оның мақсаты – сұхбаттасушыны түсіну және оны түсіну.

Кәсіби кеңес беру екі белгімен сипатталады: кеңес берушілердің саны және кеңес беру мақсаттары.

Топтық кәсіби кеңес беру

Топтық кәсіподақ кеңесшісі топпен өзара іс-қимыл жағдайында кәсіптік бағдар беру көмегін көрсету жөніндегі кез келген нысан болып табылады. Мұндай консультациялар дәстүрлі түрде оқушылардың кәсіптік бағдар беруінде қолданылады.

Мақсатты негізде консультациялар анықтамалық-ақпараттық, диагностикалық, медициналық-психологиялық, түзету, дамыту, қалыптастыру болуы мүмкін.

Анықтамалық-ақпараттық кеңес, ең алдымен, мамандық таңдаудың, кәсіптік оқытудың және жұмысқа орналасудың негізгі мәселелері бойынша клиентке білім беру функциясын орындайды.

Ақпараттық консультацияны дайындау кезінде ақпараттың алғашқы 10-15 минут ішінде ең нәтижелі қабылданатынын ескеру қажет (консультацияның оңтайлы ұзақтығы – 45 минут). Сондықтан ең маңызды, негізгі ұғымдар, анықтамалық сипаттағы ақпарат консультацияның басында берілуі керек. Содан кейін ақпарат берудің неғұрлым белсенді түрлерін қолданған жөн: үлестірме материалдармен жұмыс (кестелер, графиктер, схемалар, карточкалар-тапсырмалар); проблемалық жағдайларды шешу; диагностика элементтерін енгізу [20].

Топтық консультациялардың ақпараттық құндылығына оларға «Алғашқы көмек» ретінде ақпарат бере алатын кәсіпорын өкілдерінің, әртүрлі профильдегі мамандардың қатысуы айтарлықтай әсер етеді.

Ақпараттық кеңес берулердің соңғы кезеңінде тыңдаушыларға өздерін қызықтыратын сұрақтар қоюға мүмкіндік беру қажет.

Ақпараттық кеңес берулерді дайындау кезінде ғылыми танымал және әдістемелік әдебиеттерді пайдалануға болады.

Диагностикалық топтық кеңес келесі тапсырмаларды орындау үшін ең қолайлы:

- клиенттің кәсіби жоспарларының қалыптасуын айқындау; кәсіби салада хабардар болу деңгейін анықтау;
- кеңес берушілердің қажеттілік-мотивациялық саласын, олардың мүдделерін, бейімділігін, Мамандық таңдау себептерін зерттеу;
- жеке кәсіби маңызды қасиеттерді белгілеу (егер топ бір мамандыққа немесе ұқсас психологиялық бейіндегі мамандыққа бағдарлану негізінде таңдалса).

Топтық диагностиканы жүргізу кезінде құзыреттілік принципін ұстану өте маңызды: тек сенімділік талаптарына сәйкес келетін және жұмысқа ұсынылған сыналған әдістерді қолдану қажет. Сұрақтар мен тапсырмалар кеңес берушілер үшін түсінікті болуы керек, нұсқаулар анық, сәйкессіздікке жол бермейді. Әдістерді таңдағанда, нәтижелерді дербес өңдеуге және бастапқы түсіндіруге мүмкіндік беретіндерге артықшылық беру керек. Диагностиканың нақты ұзақтығы 20 минуттан аспағаны жөн, әйтпесе шаршау, назардың төмендеуі нәтижелерге әсер етуі мүмкін [20].

Топтық диагностикалық кеңес беруді ұйымдастыру кезінде қажетті санитарлық-гигиеналық жағдайларды қамтамасыз ету керек (бұрын желдетілетін бөлме, жеткілікті жарықтандыру, жазуға ыңғайлы орындар және т.б.). Топтың мөлшері диагностикалық процедураның күрделілігіне байланысты. Кеңес берушілердің оңтайлы саны - 12-15 адам.

Жеке кәсіби кеңес беру

Жеке кәсіби кеңес беру кәсіби өзін-өзі анықтау мәселелерін шешуге көмектесу мақсатында кәсіби кеңесшінің клиентпен белсенді әрекеттесу процесі ретінде кәсіптік бағдар беру педагогының негізгі қызметінің бірі болып табылады. Кәсіби кеңесшінің негізгі міндеті – оқушыға бағыт бағдарлауға және мамандық таңдауға байланысты проблемалық жағдайдан шығудың жолын табуға көмектесу.

Анықтамалық-ақпараттық кәсіби кеңес беру оқушыны келесі мәселелер бойынша ақпараттандыруға бағытталған:

- қызығушылық тудыратын мамандықтар және оларда жұмыс істеуге қажетті негізгі қасиеттер;
- қазіргі уақытта және болашақта еңбек нарығындағы белгілі бір кәсіптерге сұраныс (5-7 жылға арналған мүмкін болжам);
- белгілі бір мамандық бойынша бос жұмыс орындары бар кәсіпорындар мен ұйымдар;
- әртүрлі мамандықтар бойынша оқыту және қайта даярлау мүмкіндіктері;
- жасөспірімдерді қызықтыратын бірқатар мамандықтарға қойылатын біліктілік талаптары мен шектеулері және т.б.

Ақпараттық мақсатқа жету үшін кәсіптік бағдар мұғалімі оқушыны жеткілікті толық және сенімді ақпаратпен қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар оны қажетті ақпаратты алу жолдарымен таныстырады: анықтамалықтар дегеніміз не, оларды қалай пайдалану, мамандарға қандай сұрақтар қою, интернеттен ақпаратты қалай іздеу керек және т.б.

Жеке ақпараттық консультация кәсіптік бағдар беру мұғалімінің кәсіби эрудициясына жоғары талаптар қояды: ақпараттандыру қызығушылық танытатын мамандықтардың сипаттамаларын талқылауды,

түсініктемелерді, әртүрлі ақпаратты талдауды, кеңес алатын тұлғадан туындайтын сұрақтарға жауаптарды қамтиды.

Тестілеу

Кәсіптік бағдар берудің негізгі факторлары үш параметр болып табылады:

- білім алушылардың кәсіби қызығушылықтары мен бейімділіктері, сондай-ақ оның болашақ мамандыққа деген тілектері;

- білім алушының білімі, қабілеттері мен дағдылары;

- еңбек нарығында осы уақытта сұранысқа ие кәсіптер көрсетілген блоктардың қиылысы және тұлғаның оңтайлы кәсіби жағдайын қалыптастырады: адамның мүдделері мен қабілеттерінің еңбек нарығының қажеттіліктерімен сәйкес келуі. Кәсіптік бағдарлау тестілеуі алғашқы екі параметрді диагностикалауға бағытталған: білім алушының бейімділігі және оның мамандыққа деген қызығушылығы, оның білімі, қабілеттері мен дағдылары [21].

Қазіргі уақытта респонденттің мүдделері мен бейімділігі, сондай-ақ оның дағдылары мен қабілеттері негізінде оған ең қолайлы кәсіптер тізімін таңдауға және болашақ қызмет саласына қатысты жалпы нұсқаулар беруге мүмкіндік беретін әдістер әзірленді.

Қазіргі уақытта қолданылып жүрген талапкерлерді кәсіптік бағдарлау әдістерінің жиынтығы мыналарды қамтиды: Е.А. Климовтың дифференциалды-диагностикалық сауалнамасы негізінде қызығушылықтар тесті; Р. Амтхауэрдің бейімделген тесті негізінде қабілеттер тесті. Қажет болған жағдайда респонденттердің кәсіптік бағдарлануын терең диагностикалау мақсатында кәсіптік бағдарлау әдістемелерінің тізбесін кеңейтуге болады.

Нақты мамандықтарды көрсетуден басқа, кәсіптік бағдар беру тестінен өту кезінде болашақ мамандықты таңдау бойынша жалпы ұсыныс беріледі, атап айтқанда тестіленушіні мамандықтың бес негізгі түріне жатқызу (Е.А. Климовтың ДДС тесті негізінде): «адам – табиғат», «адам-техника», «адам-адам», «адам-белгі жүйесі», «адам-көркем бейне».

Оқушыларды кәсіптік бағдарлау тестілеуін өткізудің әзірленген схемаларының негізгі идеясы келесідей:

- 1) кәсіби диагностикадан өтуге ниет білдіргендердің барлығы оны сайттарда кәсіптік бағдарлау тестілеуіне ашық қолжетімділікте тапсыра алады. Тестілеуге кіріспес бұрын респондент өзі туралы мынадай мәліметтерді толтыруы қажет: Тегі, Аты, Әкесінің аты; электрондық пошта мекенжайы; жасы; туған жері; қаласы. Бұл деректер тестілеу нәтижелерімен бірге респонденттердің жалпы дерекқорын құрайды.

- 2) респондент мүдделер мен бейімділік тестін орындайды (Е.А. Климов ДДС тесті негізінде). Осы тесттің нәтижелері бойынша

респондент өзіне қолайлы қызмет саласын және оған қолайсыз кәсіп түрін анықтайды. Базада барлық оқу бағыттарының ішінен респондентке оның кәсіби бейімділігіне сәйкес қолайлы бағыттар таңдалады. Осылайша, осы кезеңде респонденттің мүдделері мен бейімділігі және оның болашақ қызмет саласына деген тілектері бағаланады.

3) талапкердің қабілеттілік тестінен өтуі (Р.Амтауэрдің бейімделген тестінің негізінде) кәсіптік бағдарлау диагностикасының келесі кезеңі болып табылады. Қабілеттілік сынағы респонденттің кәсіби қабілеттерін анықтауға бағытталған үш субтест кешенін (вербалд(ауызша) субтесттер кешені, математикалық субтесттер кешені, конструктивті субтесттер кешені) қамтиды. Тест нәтижелері бойынша алдыңғы кезеңде таңдалған мамандықтардың ішінен респондентке оның біліміне, дағдылары мен дағдыларына сәйкес ең қолайлы болып таңдалады. Осы тест аясында білім алушының білімі мен қабілеттерін бағалау қалыптасады.4) тестілеуден өткен респондентке кәсіптік мүдделер, бейімділіктер мен қабілеттер негізінде оған неғұрлым қолайлы кәсіптер тізбесін ұсыну соңғы кезең болып табылады.

Еңбек нарығының қажеттіліктері туралы деректерді қосу кезінде білім алушыларды олардың кәсіби мүдделерін, бейімділігі мен қабілеттерін ескере отырып, сұранысқа ие мамандықтарға бағдарлау мүмкіндігі пайда болады.

Биылдан бастап «Н+» ASPPM тестілеудің қазақстандық жүйелік платформасы (<http://asppm.kz>) ашылды - кәсіптік бағдар беру жұмысы аясында мектеп оқушыларына арналған онлайн тестілеу жүйесі. Жүйе онлайн тест (5 тест) тапсыруға мүмкіндік береді, содан кейін жүйе білім алушының психотипін анықтайды және осы психотипке сәйкес келетін мамандықтарды белгілейді. Бұл, әдетте, оқушы таңдай алатын бірнеше мамандықтар және жүйе бұл мамандық бойынша қайда және қай колледж дайындайтынын айтады. Мұнда оқушы колледжді таңдап, оның веб-сайтына кіріп, оқуға түсуге өтініш бере алады.

Айта кету керек, қазіргі уақытта жүйеге тек республиканың колледждері ғана енгізілген.

Жоғары оқу орындарымен танысу

Кәсіптік бағдар беру жұмысы көп деңгейлі сипатта болуы тиіс. Кәсіптік бағдар беру жұмысының біріктіруші буыны бір жағынан жоғары оқу орнына талапкерлерді қабылдау кезеңіне дейін мектептермен өзара іс – қимылмен, екінші жағынан жоғары білікті мамандарды ЖОО-дан күтетін жұмыс берушілермен өзара іс-қимылмен байланысты жоғары оқу орны болып табылады.

Бүгінде жоғары оқу орындары оқушыларды тарту бойынша белсенді, кең ауқымды кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жүргізуде. Әрбір дерлік

университетте кәсіптік бағдар беру орталығы немесе жоғары оқу орнына дейінгі дайындық бағдарламасы немесе оқушылардың кәсіптік бағдар беруімен айналысатын арнайы бөлім бар.

Бүгінгі таңда университет туралы ақпарат алудың ең қарапайым және қолжетімді тәсілі оның ресми сайты болып табылады. Университеттің сайты – ашық, әркімге қолжетімді, ең бастысы – ресми ақпарат көзі. Онда міндетті түрде ЖОО-ның білім беру қызметі туралы өзекті ақпарат орналастырылады. Сонымен қатар, қазіргі жастар үшін ақпарат іздеудің бұл әдісі ең таныс.

Әрбір жоғары оқу орны өздері таңдаған мамандықты алуға кәсіби бағдарланған неғұрлым дайындалған оқушыларды тартуға мүдделі. Мұндай нәтижеге жетудің бір жолы-талапкерлерді осы жоғары оқу орнына түсуге қосымша дайындау (жоғары оқу орнына дейінгі дайындық деп аталады). Мұндай дайындықтың басым міндеттеріне мыналар жатады: оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауы, олардың жаңа жағдайларға психологиялық бейімделуі; білімді жүйелеу және жалпылау, жоғары оқу орнына түсуге және оқуға дайындық; білім алушылардың болашақ кәсіби қызметінде қажетті қасиеттерін анықтау және дамыту.

Ең талантты және ынталы талапкерлерді іздеуге бағытталған кәсіптік бағдарлау жұмысының сұранысқа ие нысаны оқушылардың зияткерлік жарыстары (олимпиадалар, жобалар/гранттар конкурстары) болып табылады, онда олимпиадалардың, жобалардың/гранттардың жеңімпаздары оқу ақысын төлеуден ішінара немесе толық босатылады.

Өз мамандықтарын дәріптеу және ілгерілету мақсатында ЖОО-лар ашық дәрістер, семинарлар, шеберлік сыныптарын ұйымдастырумен Ашық есік күндері және ғылыми фестивальдар сияқты кәсіптік бағдар беру қызметінің нысандарын пайдаланады.

Жоғары оқу орындары оқушылар үшін күндізгі дәрістерді, ғылыми семинарларды, мастер-класстарды белсенді қолдана бастағанын атап өту қажет.

Бүгінгі таңда талапкерлерді тартуға барынша мүдделі техникалық жоғары оқу орындары осы нысандарда ерекше белсенді. Алайда, педагогикалық, гуманитарлық және сәулет университеттері олардан қалыс қалмайды. Шынында да, жоғары оқу орындарының оқытушылары оқушылар үшін өткізетін дәрістер мен семинарлар тиісті мамандықтарды белсенді түрде насихаттауға, жаңа ғылыми жетістіктер мен жаңалықтарды көрсетуге мүмкіндік береді. Бұдан басқа, мұндай жұмыс жоғары оқу орындарынан ерекше ресурстар мен материалдық-техникалық жарақтандыруды тартуды талап етпейді. Жоғары оқу орындарының бір бөлігі оқушылармен кәсіби бағдар беру іс-шараларына интернет-технологияларды енгізді. Дайындық курстарының қашықтықтан өткізілетін

формалары, дәрістер мен семинарлардың онлайн-трансляциясы, виртуалды дәрістерді дәстүрліге толық жатқызуға болмайды, керісінше олар талапкерлермен жұмыс жасауда жоғары оқу орындары үшін жаңа мүмкіндіктер ашады.

Экскурсиялар, Ашық есік күндері

Кәсіптік бағдар беру экскурсиясы – бұл білім беру ұйымдарының білім алушыларын таңдалған мамандықпен таныстыру, әртүрлі мамандықтардың қыр-сыры мен нюанстары туралы тікелей түсінік алу мүмкіндігі. Бұл салыстырмалы түрде қысқа мерзімде тікелей бақылау арқылы оқушыларды таңдалған мамандықпен таныстыруға мүмкіндік береді.

Бастауыш мектепте (1-4 сынып) балалардың кәсіби қызығушылықтарын қалыптастыру басталады. Сондықтан оларды еңбек қызметінің әртүрлі нысандарымен таныстыру, еңбек адамдарына деген құрмет пен еңбекті ұнатпайтындарға деген теріс қатынасты тәрбиелеу қажет. Сондай-ақ оларда еңбек мәдениеті туралы қарапайым идеяларды қалыптастыру, ұжымда жұмыс істеуге үйрету, жұмыс орнын тәртіппен ұстау әдетін қалыптастыру, материалдар мен құралдармен қарым-қатынас жасау қажет. Мұның бәрі бастауыш сынып оқушыларына арналған кәсіби бағдарлау экскурсияларының ерекшелігін анықтауы керек. Экскурсия барысында алынған бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылықтарын бекіту үшін балалардың өмірінен кәсіби сюжеттерге рөлдік ойындар, викториналар, эсселер, суреттер, қабырға газеттері, альбомдар конкурстары, кәсіптер сөздіктерін құрастыру, мақал-мәтелдердің, еңбек туралы жұмбақтардың, жұмыс құралдарының үздік білгіріне арналған конкурстар, кәсіптер карнавалдары, балалар конструкторымен жұмыс сияқты нысандарды пайдалануға болады.. Қазірдің өзінде бастауыш мектепте техникамен байланысты мамандықтарға қызығушылықты дамыту, техникалық шығармашылық үйірмелеріне тарту және т.б. қажет.

5-8 сыныптарда кәсіптік бағдарлау экскурсияларын өткізу кезінде басты назар білім алушылардың нақты кәсіптермен және әртүрлі еңбек жағдайларымен танысуына аударылады, халық шаруашылығының негізгі салалары туралы түсінік, еңбек қызметінің белгілі бір саласына қызығушылық, кәсіптік оқыту бейінін таңдауға дайындық қалыптастырылады. Экскурсиялардан кейін білімді жүйелеу және жалпылау мақсатында әртүрлі конкурстар өткізу ұсынылады: «Мамандықты жақсы білу үшін», «Кәсіпті қорғау», «Мамандық білгірлері», сондай-ақ ауызша журналдар, библиографиялық сабақтар, эсселер, сауалнамалар, кәсіптік бағдар беру ойындары. Оқушыларды техникалық

және эстетикалық шығармашылық үйірмелеріне тартуды жалғастыру қажет.

9-сыныптарда кәсіптік бағдарлау экскурсиялары білім алушыларды білім беруді жалғастыру үшін кәсіпті және тиісті оқу орнын ойластырылған таңдауға дайындауға арналған. Экскурсия барысында халық шаруашылығының әртүрлі салаларындағы еңбек қызметінің түрлерімен, жаппай жұмыс кәсіптерімен, білім деңгейіне, денсаулық жағдайына, моральдық-психологиялық қасиеттерге қойылатын талаптармен танысу жалғасуда. Кәсіби жарамдылық анықталады. Экскурсия қорытындысы бойынша кәсіптік бағдарлау бағытындағы түрлі іс-шаралар өткізіледі: сауалнама, сұрақ-жауап сағаттары, түрлі конкурстар, ТЖКБ және ЖОО студенттерімен кездесулер, тестілеу.

10-11 сыныптарда кәсіптік бағдарлау экскурсиялары сапалы жаңа сипатқа ие. Олар мектеп оқушыларына кәсіптік қызығушылықтары мен мектепте алған білімдерін кәсіптер әлемі туралы, еңбек қызметінің әртүрлі түрлері туралы, өңірдің кадрларға деген қажеттіліктерінің құрылымы туралы жаңа түсініктермен байланыстыруға және олардың жеке қасиеттері мен мүдделеріне барынша сәйкес келетін кәсіби жолды таңдауға көмектесуі тиіс.

Кәсіпорындарға экскурсия кезінде білім алушылар өндірісті ұйымдастырумен танысуға, таңдалған кәсіптің өкілдерін жұмыс жағдайында, қызмет барысында байқауға мүмкіндік алады. Кәсіптік бағдарлау экскурсияларының негізгі мақсаты білім алушылардың әртүрлі өндірістік салалардағы кәсіпқойлардың еңбек мазмұны туралы түсініктерін қалыптастыру болып табылады.

Кәсіптік бағдарлаудың осы түрінің тартымдылығы бірнеше факторлармен анықталады: біріншіден, экскурсиялар тараптардан үлкен кадрлық, құқықтық және инфрақұрылымдық шығындарды талап етпейді, екіншіден, экскурсиялар ынтымақтастықтың ең дәстүрлі және табиғи нысаны болып табылады, үшіншіден, кәсіптік бағдарлау жұмысының бұл нысаны оқушылардың таңдаған мамандығына оң көзқарасын қалыптастыратын кәсіптік өзін-өзі анықтаудың қажетті элементі болып табылады.

Экскурсия білім алушыларға машиналардың, станоктардың, техникалық құрылыстардың құрылғылары мен әрекеттерінің принциптерімен, техникада әртүрлі материалдарды қолдана отырып, өндірістік процестерді кешенді ұйымдастыру мәселелерімен танысуға мүмкіндік береді. Білім алушылар қазіргі заманғы өндірістің қызметкерлерді даярлауға қандай жоғары талаптар қоятынын байқауға мүмкіндік алады.

Кәсіби мамандармен кездесу және танысу

Кәсіпқой мамандармен кездесудің басты мақсаты – оқушыларды әртүрлі кәсіптер өкілдерінің қызметімен және жеке өмір жолының ерекшеліктерімен таныстыру. Кездесулер барысында негізгі білім беру мақсатына қол жеткізіледі – әртүрлі мамандықтар туралы түсініктерді қалыптастыру, сондай-ақ білім алушыларға маманның кәсіби тәжірибесін беру. Негізгі идея – бұл өз кәсібін құратын адам және оның өкілімен қарым-қатынас мектеп оқушыларына белгілі бір маманның жеке жолын түсінуге мүмкіндік береді. Әр түрлі кәсіптердің өкілдерімен қарым-қатынас жасау арқылы қарым-қатынас, кәсіптік бағдар беру, топтық жұмыс, шығармашылық дағдылары дамиды.

Бұл жағдайда кәсіптік бағдар беру «жабық» мақсат болып табылады: Аймақтық экономика талап ететін кәсіптердің оң имиджін қалыптастыру мамандық өкіліне, белгілі бір еңбек адамына құрметпен қарауды қалыптастыру арқылы кедергісіз жүреді. Іс-шара Мектепте де, кәсіптік білім берудің де түпкі мақсатын айқын көрсетеді. Осылайша, бұл кәсіби өзін-өзі анықтаудың негізгі міндетін шешуге ықпал етеді: білім алушыларды кәсіби мансапты жоспарлауға үйрету. Көбінесе оқушылар колледжде/ЖОО-да оқуды алған мамандығы бойынша кейіннен жұмысқа орналасу мақсатында кәсіптік білім алу процесі ретінде емес, мектепте оқуды жалғастыру ретінде қабылдайды. Табысты мамандармен танысу және қарым-қатынас мектеп оқушыларын өздерінің кәсіби мансаптық жоспарын құруға жақындатады.

Кәсіби маманмен кездесу мектептің оқу жоспары бойынша бір немесе бірнеше сабақтарды (химия, физика, әдебиет және т.б.) «дублерлермен» өткізуді қамтиды, олар әртүрлі кәсіптердің өкілдері: басшылар, инженерлер, технологтар, кәсіпорындар/ұйымдар/мекемелер бөлімшелерінің басшылары; танымал адамдар: журналистер, суретшілер, жазушылар, спортшылар және т.б.; мемлекеттік билік органдарының және жергілікті атқарушы органдардың өкілдері; сондай-ақ қоғамдық кеңестердің, одақтар мен жұмыс берушілер бірлестіктерінің басшылары және тағы басқалар.

Әңгімелесуге шақырылған мамандар ретінде білім алушылардың ата-аналары, сондай-ақ мектептің немесе көрші мектептердің түлектері, оның ішінде жас мамандар бола алады. Мұндай жағдайларда кездесудің эмоционалды әсері күшейеді, өйткені қабылдау кедергілері азаяды немесе жоқ (кәсіпқой — қатысушылармен оңай байланыс орнататын және өздерін анықтайтын адам).

Қазіргі уақытта байланыс арналары мен қазіргі мектеп буыны үшін әртүрлі қызметтерге қол жеткізу форматтары, соның ішінде кәсіптік бағдарлау қызметтеріне қол жетімділік өзгеруде. Оқушылар онлайн режимінде кез-келген кәсіптің маманымен кездесуге, өздері таңдаған кәсіптің ерекшеліктері, оның күрделілігі, мансаптық дамуы және т.б. туралы білуге мүмкіндік алады.

Білім жәрмеңкелері, мансаптық көрмелер

ЖОО-лардың кәсіптік бағдар беру жұмысының тағы бір дәстүрлі нысаны-жоғары білім және ғылым министрлігі, ҚР ЖОО қауымдастығы және т.б. ресми серіктестері болып табылатын білім беру көрмелері, университеттер жәрмеңкелері.

Мұндай жәрмеңкелердің, білім беру көрмелерінің негізгі идеясы оқушылар мен олардың ата-аналары үшін қызмет саласын, болашақ мамандықты, білім беру ұйымын және жұмысқа орналасу орнын таңдау мәселелері бойынша барынша атаулы ақпараттық қолдау алу үшін бірыңғай интерактивті кәсіптік бағдарлау кеңістігін ұйымдастыру болып табылады.

Мұндай алаңдар жоғары оқу орындарының маркетингтік қызметінде маңызды рөл атқарады және көптеген әлеуетті талапкерлерді қызықтыруға көмектеседі. Көрмелер оқуға түсушілерге ЖОО өкілдерімен жеке сөйлесуге, шарттар мен бағдарламаларды салыстыруға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, талапкерлер ата-аналарымен бірге көрмелерге қатыса алады және бірлесіп шешім қабылдай алады.

Мұндай экспозицияларды өткізу жастарға белгілі бір университеттердің ерекшеліктері мен артықшылықтарын қарастыруға, оларды салыстыруға, қорытынды жасауға, содан кейін болашақ мамандықты саналы түрде таңдауға мүмкіндік береді. Көрмеге барғаннан кейін болашақ талапкер өзі білмеген бейімділіктер мен тілектерді аша алады. Бұл жаңа сезімдер жеке тұлғаны қалыптастыруға және өмірлік мақсаттар қоюға көмектеседі. Көбінесе «мектеп–ЖОО» кәсіптік бағдар беру өзара іс-қимылына негізгі жұмыс берушілер қатарынан сарапшылар тартылады.

Мұндай іс-шаралардың мақсаты – білім беру саласындағы инновациялық жетістіктерді көпшілік алдында көрсету, сондықтан іс-шараға қатысу осы саладағы соңғы үрдістерден хабардар болуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, көрме неғұрлым үлкен болса және онда халықаралық өкілдер саны көп болса, соғұрлым құнды болады.

Қазіргі заманғы экспозициялардың барлығы дерлік инновацияларды көрсетуді ғана емес, сонымен қатар бүкіл ғылыми-білім беру бағдарламасын қамтиды. Бұл пайдалы ақпарат дәрістер мен семинарлардан бастап консультациялар мен форумдарға дейін әртүрлі жолдармен берілуі мүмкін. Білім беру көрмелерінде тәжірибе мен білім алмасу әдетке айналған. Барлық ниет білдірушілер баяндама жасай алады немесе өздерінің оқу дағдыларының шеберлік сабағын өткізе алады.

Білім беру көрмелері оқу орнын ұқсас оқу орындарымен салыстыру арқылы таңдауға көмектеседі. Мұны адам үшін ең қолайлы критерийлер жиынтығы бойынша жасауға болады:

- білім сапасы;

- оқытушылар ұжымының деңгейі;
- мекеме мен дипломның беделі;
- ЖОО инфрақұрылымы;
- үймен арақашықтық.

Сондай-ақ, тәуелсіз тестілеуден өтуге және кез-келген салада өз біліміңіздің нақты деңгейін анықтауға мүмкіндік бар. Жастар өздерін әртүрлі рөлдерде сынап көруге мүмкіндік алады, мысалы, эксперимент жүргізу немесе инновациялық жабдықты сынап көру. Бұл оларға кәсіби өмірде кездесетін барлық қиындықтарды түсінуге және осы міндеттерді инновациялық шешудің жолдарын білуге көмектеседі, сонымен қатар жағымсыз сыртқы факторларға қарсы тұрудың тиімділігін арттырады.

Көрмелерде қосымша білім алуға немесе қолда барын нығайтуға көмектесетін қосымша оқу орнын таңдауға мүмкіндік беріледі. Сіз сондай-ақ буклеттер мен даңғылдарда басылған барлық қажетті ақпаратты үйге ала аласыз және барлық нюанстарды ескере отырып, ойлауға және қорытынды жасауға асықпай. Бұл әркімге өзінің жеке қабілеттері мен бейімділіктерін жүзеге асыруға, сенімді болашақты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, заманауи онлайн білім беру платформалары өз бағдарламаларына немесе бағдарламаның бір бөлігіне нақты уақытша қол жеткізуге дайын. Бұл бір жағынан университеттік оқытуға қол тигізуге, белгілі бір мамандықтың иесі сияқты сезінуге мүмкіндік береді, ал екінші жағынан бұл мамандықтың қаншалықты сәйкес келетінін түсінеді.

Тренингтер, шеберлік сыныптар

Тренинг құзыретті оқытудың негізгі қағидаттарын іске асырады:

- көптеген әдістемелік тәсілдері, жаттығулары, мысалдары мен міндеттері бар сабақтардың интерактивті түрі;
- әрбір білім алушыға өз пікірін айтуға және тыңдауға мүмкіндік беру.

Тренингтің мазмұны мен бірегейлігі білім алушылардың болашақ кәсіби қызметінде оларды күтетін процестерді жүзеге асыру процесінде өзін және кәсіби жолды акмеология тұрғысынан көру, таңдалған мамандықты толық игеру үшін қажетті өзін-өзі көрсетуді үйрену мүмкіндігі туралы хабардар болуында жатыр. Тренинг өмірлік, шығармашылық және рухани әлеуетті игеруді бастауға, қатарлары мен мұғалімдердің кәсіби жол процесінде туындайтын мәселелерге көзқарасын білуге, таңдалған мамандықтың жаңа қырларын көруге, жасалған таңдаудың дұрыстығы туралы сұрақтарға жауап беретін логикалық білім мен тәжірибе алуға, кәсіби мотивацияны нығайтуға және болашақта кездесетін кәсіби қиындықтармен өз бетінше күресуге көмектеседі.

Кәсіптік бағдарлау тренингінің артықшылықтары:

- болашақ мамандықты анықтауға мотивация жасау (білім алушылардың қызығушылығы мен қызығушылығын оятады, оларға рахат

әкеледі, адамдар арасындағы өзара іс-қимылға қызығушылықты арттырады);

- жеке тұлғаны дамыту үшін жағдай жасау (оңтайлы нұсқада білім алушылардың жеке әлеуетін ашу үшін жағдайлар жасалады);

- жобалық ойлау мен кәсіпкерлік дағдыларды қалыптастыру;

- қазірдің өзінде сыналған және күнделікті өмірге енгізілуі мүмкін жаңа коммуникативті және мінез-құлық нормаларын игеру;

- оқушылардың бойында белгілі бір қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға шақырады (проблемаларды қою, шешім қабылдау, ынтымақтастық, басқаларға көмектесу, жауапкершілік);

- тренинг оқушылардың өмірлік көзқарастарын өзгерте алады (өзім туралы идеяны өзгерту: мен көбірек және тиімді оқи аламын, жаңа нәрсе жасай аламын, өмірімде бір нәрсені өзгерте аламын);

- бастапқыда пассивті оқушыларды жұмысқа тартуға мүмкіндік береді;

- оқушылардың алаңдаушылығын азайтады, әсіресе топтық жұмыстың басында және топтық бірлікті қалыптастыруды жеңілдетеді.

Мектептерде жаттықтырушы рөлін кәсіби бағдар берушілер, пән мұғалімдері, кейде психологтар атқарады. Кәсіптік бағдарлау тренингтері кәсіпті неғұрлым нақты анықтауға, оқушылардың кәсіптер туралы білімдерін кеңейтуге, оларды ҰБТ тапсыруға, түсу емтихандарына ақпараттық және психологиялық жағынан дайындауға, оқушылардың кәсіптік жетістіктерге жету жолындағы ықтимал кедергілерді сезінуіне, білім алушыларды ата-аналарының (жолдастарының, мұғалімдерінің және т.б.) алдында өзінің кәсіби таңдауын дәлелді қорғауға үйретуге, жоспарлауды тиімді жүргізуге арналған кәсіби және өмірлік перспективаларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Өкінішке орай, қазір мектептерде мұндай кәсіптік бағдар беру сабақтары жеткіліксіз. Мұғалімдер әдеттегі әдістерге жүгінеді: кәсіптік бағдар беру тестілері, дәрістер, сауалнамалар. Білім алушылар болашақ мамандықты таңдауға мүдделі болуы үшін кәсіптік бағдарлаудың жаңа, заманауи әдістерін қолдану қажет. Кәсіптік бағдарлау тренингтерінің оқушылардың назарын аудару және өз көзқарасын білдіру сияқты артықшылықтары бар.

Шеберлік сыныптар оқушыларға мамандықты тікелей сезініп, мамандық иелерімен танысып, жұмыс барысымен танысуға мүмкіндік береді.

Мысалы, «CREATIV START» Британдық жоғары дизайн мектебі шығармашылық индустрияға еніп, түсінуге мүмкіндік беретін платформа жасады - Онда қандай адамдар жұмыс істейді? Олар не істейді, оны қайдан үйренсем болады, нәтижесінде не істеймін, қандай өнім жасаймын? Бұл

платформаның артықшылығы – онда білім алушылар көптеген кәсіпқойлармен танысып, олармен ZOOM арқылы сөйлесіп, өздерін қызықтыратын сұрақтар қоя алады.

Бағдарлама әртүрлі, соның ішінде заманауи шығармашылық салаларына қызығушылық танытатын 11-13 жас аралығындағы мектеп оқушыларына арналған: қолмен салынған иллюстрация және цифрлық иллюстрация, комикстер, дудлдар, зенарт, сауда, театр, ыдыс-аяқ жасау, сәулет, сән дизайны, фотосурет, клип жасау және т.б.

«Creative Start» бағдарламасының оқушылары заманауи шығармашылық мамандықтар бойынша бақтарын сынап көреді. Creative Start балаларға әртүрлі саладағы дизайнерлер (полиграфия, киім және интерьер дизайны), иллюстраторлар, сәулетшілер, өз жобаларының продюсері ретінде сезінуге, команда жинап, бірге жоба жасауға мүмкіндік береді, мұнда әркім өзінің ерекше орнын алады.

Бағдарламаның басты мақсаты – жасөспірімдерге шығармашылықтың бәрін сынап көруге, барлығынан ләззат алуға және ештеңеден қорықпауға мүмкіндік беру.

Тренинг соңында білім алушылар әртүрлі шығармашылық техникада жасалған бірнеше жұмыстарымен алғашқы портфолио жинайды.

Онлайн-тренажерлар

Онлайн тренажерлар өзіңізді белгілі бір мамандықта сынап көруге, жасанды интеллекттен кері байланыс (кері байланыс) алуға, ұсыныс алуға мүмкіндік береді - бұл мамандыққа бару керек пе. Анау. бұл шеберлік сабағының, тесттің, мамандықты үйренудің, мүмкін кәсіпқоймен қарым-қатынастың бір түрі.

Модельдеу виртуалды симуляторларын қолдану ауқымы өте кең және мыналарды қамтиды:

- білім алушыларға кәсіптік бағдар беру;
- олардың кіріс диагностикасы;
- зерттелетін процестердің немесе құралдардың қозғалыстарының негізгі принциптерін зерттеу; психикалық қозғалыс және сенсорлық-қозғалыс дағдыларын қалыптастыру; жинақталған дағдыларды тәрбиелеу;
- имитациялық виртуалды симуляторларды тиімді пайдалану дағдылары мен біліктілігін дамыту;
- онлайн тренажерларды қолдану негізінде оқушылардың кәсіби дағдылары мен біліктіліктерінің қалыптасу дәрежесін бағалау.

Еліктеу виртуалды технологиялардың артықшылығы – оларды компьютердің ішінде және оның көмегімен қалыптасқан белгілі бір процестерге енгізу мүмкіндігі. Дәл осы мүмкіндік үшін онлайн тренажерлардың ерекше дидактикалық мәні бар. Олардың көмегімен

оқушылар белгілі бір мамандық туралы білімді қалыптастыруға қажетті процестердің мәнін толық меңгеру мүмкіндігіне ие болады [22].

Қазіргі уақытта симуляторлардың виртуалды түрлері келесі түрлерге бөлінеді:

- 1) иммитациялық;
- 2) шартты;
- 3) жарықтандырушы;
- 4) шектелген.

Тренажермен жұмыс істеу барысында жоғары сынып оқушылары әртүрлі өндірістердің, кәсіптер мен мамандықтардың бар екендігі туралы біле алады, сондай-ақ белгілі бір мамандықты таңдау кезінде қандай дағдылар мен дағдыларды дамыту керек екенін түсіне алады. Жоғары сапалы онлайн тренажерларды Yandex Practicum, Skillbox және Skypго сайттарынан табуға болатын компаниялар жасайды. Қазақстанда білім беру платформасының аналогын Skillbox.kz сайтынан табуға болады.

Мансаптық кеңес беру

Мансаптық кеңес беру білім алушының жеке білім беру маршрутына сәйкес білім беру процесін құруға ықпал етеді және тәуелсіздіктің тиімді дамуын қамтамасыз етеді, болашақ кәсіби қызметте шығармашылық әлеуетті іске асырудың кең мүмкіндіктерін ашады. Мансаптық кеңес берудің вариативті теорияларын қолдану кәсіптік оқыту сценарийлерін бастапқы дайындыққа және оның жеке мүдделеріне сәйкес жобалауға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта мансап «Адам өзінің өмірін реттейтін өмір сүру ұзақтығының процесі» ретінде анықталады және сапалы өмір құру үшін кәсіби қызмет маңызды болып табылады [23].

Бұл процестің бір бөлігі ретінде адам бірнеше рет қызмет бағытын өзгерте алады, кәсіби тректерді біріктіре алады немесе бірнеше кәсіби салаларда бір уақытта жұмыс істей алады. Үйде жұмыс істеу, фрилансинг немесе қысқа мерзімді жобаларда жұмыс істеу сияқты жұмысқа орналасу түрлері мансапты өзін-өзі басқарудың жаңа мүмкіндіктерін ашты, сондықтан мансап емес, мансап бүгінде бірінші орынға шығады.

Мансаптық кеңес беру шеңберінде кәсіби бағдар беруде классикалық психологиялық тәсілдерге қарағанда біршама өзгеше кеңес беру міндеттері ерекшеленеді. Оларға мыналар жатады:

- 1) кәсіби кеңесшімен білім алушының мағыналы және сенімді қарым-қатынасын қалыптастыру;
- 2) білім алушы мамандық таңдауда немесе өз мақсаттарына қол жеткізуде кездесетін нақты қиындықтарды бірлесіп түсіну;
- 3) шақырылған қызмет жобасын жоспарлау;

а) білім алушының өз алдындағы жауапкершілігін және жеке бақылауын арттыру;

б) адамның әлеуметтік өмірдегі түсінігін арттыру;

в) білім алушыға мақсат қоюға және қалаған болашаққа бағытталған қозғалысты бастауға көмектесу;

4) болашақ туралы әңгімелерін жоспарлау және іске асыру процесінде білім алушының дербестігін, өз өмірін өз бетінше құрастыру және түрлендіру қабілетін дамыту.

Кеңесші кадрлар нарығына қатысты салаларда сарапшы ретінде әрекет етеді. Кеңесші мен білім алушы арасындағы қарым – қатынас серіктестік болып табылады. Кеңесші жұмысының нәтижесі – клиенттің қазіргі уақытта жұмыс және кәсіби сайлау тұрғысынан не қажет екендігі туралы нақты түсінігі. Практикалық тұрғыдан алғанда, нәтиже - білім алушының болашақ мансабын құрудағы көзқарастардың өзгеруі, оқудағы жетістіктердің артуы.

Осылайша, жеке тұлғаның мінез-құлқының вариативті теорияларын білім алушыларға мансаптық кеңес беру саласына біріктіре отырып, жеке ерекшеліктерін мамандық таңдау мотивтерін, тұтынушылық таңдау ерекшеліктерін, сапалық көрсеткіштерге және білім алушылардың сыртқы сын-қатерлерді қабылдау жылдамдығына тікелей әсер ететін құндылық артықшылықтарын ескеруге болады.

Қазіргі уақытта мансап жоспарын таңдауға, сарапшыны таңдауға және жетекші компаниялардың сарапшыларының тәжірибесін пайдалануға болатын мансапты құру және дамыту қызметтері ашылған көптеген онлайн платформалар бар.

Кәсіби сынақтар және жазғы лагерьлер

Көшпелі бағдарламалар, кәсіби сынақтар, жазғы лагерьлер - бұл белгілі бір уақыт аралығында атмосфераға енуге мүмкіндік беретін кәсіптік бағдарлау құралдары.

Кәсіптік сынақ-кәсіптік қызметтің белгілі бір түрінің элементтерін модельдейтін, аяқталған түрі бар, кәсіпті саналы, негізделген таңдауға ықпал ететін кәсіби сынақ немесе кәсіби тексеру. Кәсіптік сынақтардың мақсаты білім алушыларды іс-әрекетке, жеке адамның алға қойған мақсаттарына жетуге ынталандыру, оны нақты мазмұнмен толтыру және нәтижесінде білім алушылардың еңбек, кәсіптік қызмет субъектісі ретінде өзін-өзі тануы болып табылады [24].

Кәсіби сынақтар мамандық туралы түсінік қалыптастырады, оның артықшылықтарына көз жеткізуге, кемшіліктерді анықтауға көмектеседі.

Кәсіби сынақ:

- кәсіби қызметтің имитациясы;

- кәсіби бағыттағы мектеп курстарында имитациялық (іскерлік) ойын;

- үйірмелердегі, клубтардағы, кәсіптік бағыттағы мектеп курстарындағы сабақтардың нәтижесі (материалдық бұйымдар, ақпараттық өнімдер, көркемөнерпаздар нөмірлері және т.б.) болуы мүмкін.

Білім алушылардың кәсіптік бағдарлау процесінде кәсіптік сынама алу әдісін қолдану екі негізгі мақсатты көздейді:

1) таяу мерзімді мақсат – білім алушыларды кәсіби таңдау процесін «өзін-өзі кәсіпте» іске асырудың сынақ тәжірибесімен және осы тәжірибенің табыстылығын кейіннен бағалаумен байланысты объективті негізімен қамтамасыз ету;

2) ұзақ мерзімді мақсат – оң таңдау, осы саладағы кәсіби қызметке ұзақ мерзімді, перспективалық-болжамды уәждеме болған жағдайда оқушының бойында қалыптастыру үшін жағдай жасау.

Кәсіптік сынамаларды енгізу басқа да білім беру және кәсіптік бағдарлау міндеттерін шешуге ықпал етеді, олардың ішінде:

- өңірлік еңбек нарығында сұраныстарына сай мамандықтарды «жұмсақ» ілгерілету;

- мектеп оқушыларын мамандықтар әлемімен, нақты мамандықтардың мазмұнымен, табиғатымен және еңбек жағдайларымен таныстыру;

- мектеп оқушысында кәсіптік бағдарланған мәнді құзыреттер кешенін қалыптастыру.

Оқушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысының арнайы әдісі ретінде кәсіби тестілер белгілі бір сипаттамалар жиынтығымен сипатталады, оның ішінде:

- (1) пәндік бағдар;
- (2) кәсіби контекст;
- (3) қайталанатын және жүйелі;
- (4) ашық нәтиже;
- (5) өнімділік.

Кәсіби сынамаларды ұйымдастыруда және өткізуде оқушының ұсынылған көптеген баламалардың бірі ретінде мамандық таңдау мүмкіндігін қамтамасыз ететін цикл ретінде кәсіби сынамалар жүйесін құруды көздейтін ерекше рөл атқаратын қайталану және жүйелілік талабын сақтау ұсынылады.

Цикл ішіндегі әрбір кәсіби сынақ бағдарламасы желілік бағдарлама ретінде жүзеге асырылады. Бұл ретте кәсіптік тестілеудің аумақтық циклінің негізгі субъектілері:

- бір жағынан, әртүрлі кәсіптік сынақтарды тапсыру үшін оқушылар топтарын құратын және білім алушылардың кәсіптік сынақтан өтуін тікелей ұйымдастыратын жалпы білім беретін мектептер;

- екінші жағынан, кәсіптік сынақтардың бағдарламаларын әзірлейтін және оларды жүзеге асыру үшін кадрлармен, оқу-әдістемелік, аудиториялық, зертханалық және материалдық-техникалық ресурстармен қамтамасыз ететін серіктес ұйымдар (қосымша, кәсіптік, жоғары білім беру ұйымдары; өндірістік немесе әлеуметтік кәсіпорындар; бірлестіктер жұмыс берушілер).

Кәсіптік сынақтарды жүргізу кезінде кіріспе-таныстыру кезеңінде білім алушылардың мүдделері, қызығушылықтары, олардың кәсіптік қызметтің әртүрлі салаларына қатынасы айқындалады.

Дайындық кезеңінде білім алушылар туралы ақпаратты білім алушылардың кәсіптік сынақтар жүргізілетін нақты сала туралы ұсыныстарын анықтауға бағытталған сауалнама немесе әңгіме арқылы алады. Білім алушылар кездесулер, экскурсиялар барысында мамандардың нақты қызметімен таныстырылады. Диагностикадан басқа, осы кезеңде сала, аймақтың сұранысқа ие мамандықтары туралы теориялық білім алу бойынша диагностикалық міндеттер де шешіледі.

Практикалық кезеңде білім алушылар орындаушы ретінде іске асыру үшін жеткілікті бастапқы кәсіптік дағдыларды меңгеруді талап ететін тапсырмаларды орындайды. Тапсырмалардың қиындық деңгейі әртүрлі.

Әр деңгейден өту аяқталған өнімді және профессиографиялық бөлімді – профессиограммамен жұмыс істеуді және практикалық тапсырмаларды орындауды бағалауды қамтиды.

Кәсіби сынақтарды ұйымдастыру және жүргізу кезінде күрделіліктің алғашқы екі деңгейінде кеңес беру, білім алушыға қиын мәселелерді шешуге көмектесу, анықтамалық әдебиеттерді, көмекші дидактикалық материалдармен қамтамасыз ету (сызбалар, кестелер, сызбалар, суреттер және т.б.) ұсынылады. Қорытындылау кезінде мұғалім тапсырмалардың орындалу ретін және сынақның құрамдас бөліктерін – технологиялық, ситуациялық, функционалды талдауы керек.

Технологиялық компонент кәсіптің операциялық жағын сипаттайды, оқушылардың еңбек құралдарымен жұмыс істеу тәсілдерін, іс-әрекеттің аяқталған нәтижесін алу үшін еңбек объектісіне әсер ету реттілігін білуді қамтиды. Бұл компонент білім мен дағдыларды алу әдістерімен танысуға және оларды практикалық қызметте қолдануға бағытталған.

Ситуациялық компонент кәсіби қызметтің мазмұнды жағын жаңғыртады, оған кіретін пәндік-логикалық әрекеттерді анықтайды. Бұл тапсырмаларды орындау білім алушылардан тәжірибе мен алған білімге негізделген белгілі бір ойлау әрекеттерін талап етеді. Білім алушы өзінің табиғи деректеріне және қалыптасқан мінез-құлық формаларына барынша сәйкес келетін іс-әрекет тәсілін анықтауы, табуы керек.

Функционалды компонент кәсіби қызметтің динамикалық жағын көрсетеді, білім алушының құралдарымен, әдістерімен, ішкі компенсаторлық тетіктерімен нормативті мақұлданған қызмет әдісін игерудің сәттілігін анықтайды. Ол кәсіби сынаманың нақты тапсырмасында қол жеткізілуі және көрсетілуі керек функцияларды және олардың көрсеткіштерін жазады.

Кәсіби сынамалардың тиімділігін бағалау үшін критерийлер мен көрсеткіштер жүйесі қажет. Мысалы, білім алушының кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындығының критерийлері мен оларды нақтылайтын көрсеткіштері:

- ақпараттандыру критерийі кәсіби мүдделер саласының болуын болжайды және мыналарды қамтиды: кәсіптер әлемі туралы білімнің толықтығы мен саралануы; таңдалатын кәсіп туралы хабардар болу; кәсіптің адамның жеке сипаттамаларына қойылатын талаптары туралы хабардар болу; жеке ерекшеліктер, бейімділіктер және олардың кәсіби маңызды қасиеттері туралы түсінік; кәсіби білімі мен іскерлігінің болуы; ақпарат көздерімен жұмыс істей білу.

- іс-әрекеттің практикалық критерийі келесі көрсеткіштермен сипатталады: Мамандық таңдау мақсатын қоя білу және оған қол жеткізу үшін іс-қимыл бағдарламасын құру; мамандық таңдаудың қолда бар нұсқаларын интроспекциялау; кәсіби жоспарларды өзін-өзі бақылау және түзету; Мамандық таңдау туралы шешім қабылдауға дайындықты қалыптастыруға бағытталған әлеуетті мүмкіндіктерді өзін-өзі актуализациялау; кәсіби маманға жақын іс-әрекеттің практикалық тәжірибесінің болуы.

Кәсіби сынаманы сапалы орындау көрсеткіштеріне мыналар жатады:

- тәуелсіздік;
- түпкілікті нәтиженің тапсырма мақсаттарына сәйкестігі;
- қабылданған шешімнің негізділігі;
- дәлдік;
- сапалы нәтижеге қол жеткізудегі белсенділік пен мақсаттылық;
- практикалық тапсырманың шарттары мен талаптарын сақтауға ұмтылу;
- өз қызметінің нәтижелерінің рефлексиясы.

Кәсіби сынамаларды ұйымдастыру және өткізу кезінде іс-шаралардың мынадай тәртібін сақтау қажет:

1. Тапсырмаларды орындау кезеңдерін, қиындық деңгейлерін бөліп көрсете отырып, бағдарламаны, кәсіби сынамалардың мазмұнын әзірлеу; оларды орындау үшін құралдарды, технологиялық құжаттаманы, жарақтарды іріктеу; кәсіби сынамалардың орындалуын бағалау өлшем шарттарын немесе олардың кезеңдерін әзірлеу.

2. Кәсіптік бағдар беруші-педагогты кәсіптік сынамаалар бойынша сабақтар өткізуге дайындау, дидактикалық материалды іріктеу, кәсіптік сынамаалардан өту кезінде білім алушылар танысатын кәсіптер мен мамандықтар бойынша профессиограммалар; кәсіптік сынамаалардың тапсырмаларын орындау кезінде кәсіптердің формулалары мен оқушылардың кәсіптік қызметінің формулаларын жасау үшін кәсіптердің жіктелуі; оқушылардың даярлық деңгейін анықтау үшін тест тапсырмалары, оларға мамандардың түсініктемелері; ұсынылған материалды игеруді қамтамасыз ететін іс-әрекет принциптерін көрсетуге арналған көрнекі құралдар.

3. Білім алушыларды осы қызмет саласының пәндерімен, құралдарымен, мақсаттарымен, шарттарымен, құралдарымен таныстыру.

4. Адамға қойылатын талаптармен және оның саласында сынамаалар ұйымдастырылған кәсіби қызметтің мазмұнымен танысу.

5. Білім алушылардың профессиограммалармен жұмысы, кәсіптердің қабылданған немесе арнайы әзірленген жіктемелеріне сәйкес кәсіптердің формулаларын жасау.

6. Диагностикалық тестілеу. Кәсіптік сынамаалардың орындалуын бақылаудың бұл нысаны кәсіптің адамға қойылатын талаптарын, оның жеке мүмкіндіктерін тәуелсіз салыстыруға ықпал етеді.

7. Білім алушылардың кәсіптік мүдделерін және олардың белгілі бір қызмет саласындағы тәжірибесін анықтау, кәсіптік қызметтің белгілі бір саласындағы мүдделер, білім деңгейі, тәжірибе туралы түсінік алуға; білім алушылардың әртүрлі күрделіліктегі тапсырмаларды орындауға дайындық деңгейін анықтауға мүмкіндік береді.

8. Білім алушыларды кәсіптік сынамаалардың мазмұнымен және олардың өтуін ұйымдастырумен таныстыру.

9. Кәсіби сынамаалардың тапсырмаларын орындау және бағалау.

Кәсіптік сынамаалар білім алушылардың жасына қарай сараланады. Сонымен, 1-ден 4-ші сыныпқа дейін олар пропедевтикалық сипатқа ие. Кәсіби сынамааларды ұйымдастырған кезде бастауыш мектеп жасының ерекшеліктерін ескеру қажет, оған белгілі бір адамға назар аудару кіреді: мұғалім, ата-ана, таныс, ересек адам ретінде әрекет етеді.

Жастар мен жасөспірімдердің ерте кезеңдері біртұтас өзін-өзі тану мен жеке тұлғаның өзін-өзі анықтауын дамыту контекстінде кәсіби бағдарлау үшін ең қолайлы болып табылады. 10-11 сыныптардағы кәсіби өзін-өзі анықтаудың сәттілігі, білім алушылардың одан әрі білім беру және кәсіби маршрутты таңдауы көбінесе оқу профилін таңдаудың сәттілігіне байланысты.

Осыған байланысты жасөспірім кезінде кәсіби сынаманың технологиялық компоненті тәуелсіз қызметті ұйымдастыру үшін қажет.

Кәсіби сынамадың ситуациялық және функционалды компоненттері позитивті өзін-өзі бағалау, жеке өзін-өзі растау, пәндік-практикалық қызметке бағдарлау қажеттіліктеріне жауап береді.

Сынамадан өту барысында білім алушылар ойластырылған кәсіби жоспар құру және оны іске асыру жөніндегі қадамдарды белгілеу үшін кәсіби таңдаудың басым жеке себептерін түсінуі тиіс. Кәсіби сынамалар жасөспірімге өзінің дамуы мен жетілуі үшін кәсіби еңбекке қатысуға ұмтылу, құрдастарына, ересектерге, қоршаған әлемге қатысты жеке ұстанымын анықтау, өзін жеке тұлға ретінде бекіту сияқты мотивтерді қалыптастыруға көмектесуге бағытталған. Кәсіби сынақ танымдық қызығушылықтың мотивін қалыптастыруға көмектеседі, бұл олардың кәсіптік білім беру ұйымдарында оқу кезеңінде оқу мотивациясының дамуына ықпал етеді.

Кәсіптік сынамалардан өту барысында білім алушылар әр түрлі мамандардың қызметі туралы кең ақпарат алып қана қоймай, өз мүдделерін, жеке ерекшеліктерін кәсіптік талаптармен байланыстыру тәжірибесін игеріп қана қоймай, болашақ мамандықты, одан әрі оқыту бағытын саналы түрде таңдауды жүзеге асырады.

Кәсіптік сынамаларға әртүрлі санаттағы білім алушылар, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар (бұдан әрі – ЕББҚ) және жеке мүмкіндіктері бар білім алушылар қатыса алатынын атап өткен жөн.

Кәсіби сынақ мүмкіндіктерін пайдалану ұсынылады:

- мамандар кәсіптік бағдарлайтын қабілеттер мен мүмкіндіктерді объективті бағалауға, болашақ қызметкердің барлық негізгі біліктіліктерінің жолын жоспарлауға және қалыптастыруға және кәсіпті игеруді кешенді психологиялық – педагогикалық, әлеуметтік (кейбір жағдайларда-медициналық-әлеуметтік) сүйемелдеуге, әрбір нақты білім алушының кәсіптік қызметті игерудегі және болашақта орындаудағы табыстылығын болжауға арналған диагностикалық құрал;

- кәсіптік оқытуға және одан әрі жұмысқа орналасуға қатысты барабар кәсіптік таңдауды қалыптастырудың, өз мүмкіндіктерін, тұтастай алғанда кәсіптік маңызды қасиеттерді өзін-өзі бағалаудың, кәсіптік өзін-өзі анықтаудың жеткіліксіздігін және кәсіптік оқытудың және ЕББҚ бар адамдарды жұмысқа орналастырудың тиімсіздігін негіздейтін қолда бар субъективті проблемаларды шешудің тиімді құралы.

Осылайша, кәсіптік сынама әртүрлі санаттағы білім алушылардың кәсіптік бағдарлау құрылымына енгізіле отырып, олардың кәсіптік сынамалардан өтуге психофизиологиялық дайындығын ескере отырып, кәсіби өзін-өзі анықтаудың тиімді құралы болып табылады.

Сондықтан 8-ден 9-сыныпқа дейін кәсіби сынамаларды жүргізуді бастау қажет. Жасөспірімдер үшін оқу іс-әрекеті жетекші болып табылады,

ол жиынтық әлеуметтік танылатын іс-әрекеттің бір түрі болып табылады. Оқу процесінде дамыған теориялық ойлауды, білімге жаңа танымдық қатынасты қажет ететін ғылым негіздерін тікелей зерттеу басталады. Назар аудару талаптары тек үлкен көлем мен тұрақтылықты ғана емес, сонымен қатар белгілі бір селективтілікті де қамтиды. Қабылдау селективті, мақсатты, талдаушы болады. Қиял неғұрлым шынайы және сыни сипатқа ие болады. Бұл жас тұлғаның мотивациясының өзгеруімен сипатталады. Жасөспірім өзінің жеке басының әлеуметтік маңыздылығына қол жеткізуге, оң бағалауға да, жеке өзін-өзі растауға да ұмтылады.

Кәсіби сынақтар цикліне екі жылдық кезеңді енгізу ұсынылады (8-9 және 10-11 сынып оқушылары үшін). Білім алушылардың әрбір жеке кәсіптік тестілеуден өтуі тоқсанға (оңтайлы), жарты жылға, оқу жылына есептелуі мүмкін, сондай-ақ суға түсу түрінде (мысалы, кәсіби сынақтар аптасы) жүзеге асырылуы мүмкін.

Кіші жастағы оқушылар үшін (2-7 сыныптар) кәсіптік сынақтардың алдын ала циклдарын ойын түрінде және ұзақтығы 10 минуттан тұратын шағын сынақ түрінде ұйымдастыруға болады. Сонымен бірге, ұзақтығына қарамастан, әрбір үлгінің мазмұны өндірістік тапсырманы немесе белгілі бір кәсіпке тән кәсіби қызмет элементін еліктейді.

Кәсіптік бағдар берудің осы бағытын толық жүзеге асыру үшін келесі ұйымдастырушылық, педагогикалық, ғылыми-әдістемелік міндеттерді шешу қажет:

1) білім беру бөлімдерінің әдіскерлерінің мектеп оқушыларына арналған кәсіптік тестілеудің негізгі түрлерінің типологиясын (облыстық/аумақтық) әзірлеуі және осы негізде әртүрлі үлгідегі кәсіптік тестілеу бағдарламаларының макеттерін әзірлеуі;

2) техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдары, жоғары оқу орындары, қосымша білім беру ұйымдары, кәсіпорындардың оқу орталықтары және мектеп оқушыларына арналған тестілерді аудандық масштабта өткізетін басқа да ұйымдар арасындағы желілік өзара іс-қимылды ұйымдастыру (оның ішінде желіні ұйымдастырудың өңірлік моделін/үлгілерін әзірлеу); кәсіби тестілеу циклдары және қажетті құқықтық қолдау);

3) қажетті ғылыми, әдістемелік және бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеу және кәсіптік сынақтардың аудандық/қалалық циклдерін іске асыруға қатысатын педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру;

4) мектеп оқушыларын алдын ала тіркеу мүмкіндігімен нақты уақыт режимінде облыс картасында алдағы барлық кәсіптік сынақтарды көрсетуді қамтамасыз ететін «Облыстың кәсіптік бағдар картасы» цифрлық платформасын әзірлеу.

Айта кетерлігі, еліміздің мектептерінде кәсіби тестілеуді өткізу тәжірибесі қазірдің өзінде кең тараған.

Квест технологиялары, тренажерлар немесе «Мамандықтарды сынау». Дамытушы орта

Кәсіптік бағдар берудегі квест технологиясының мақсаты – мамандықтар әлемі туралы түсінік қалыптастыру, кәсіби өзін-өзі анықтау, оқушыларды қызығушылықтарын, қабілеттерін, білім алу мүмкіндіктерін ескере отырып, саналы түрде мамандық таңдау принципімен қағидатымен таныстыру, қала және қазіргі еңбек нарығының ерекшеліктерін ажырата білу..

Білім алушылармен квест технологиясын қолдану әр түрлі кәсіптер туралы, оқушылардың қызығушылықтарын, қабілеттерін, жергілікті жердің білім беру мүмкіндіктері мен қазіргі еңбек нарығының ерекшеліктерін ескере отырып, кәсіпті сәтті таңдаудың негізгі шарттары туралы жалпы түсінік қалыптастыруға, сондай-ақ оқушыларды өмірдің өзін-өзі анықтауға дайындауға көмектеседі.

Әртүрлі жастағы балаларға арналған квест технологиялары (мектепке дейінгі балалардан бастап жоғары сынып оқушыларына дейін) бірдей алгоритмді қолдана отырып жасалуы мүмкін. Айырмашылық тек қойылған міндеттердің күрделілігінде және түпкілікті мақсатқа жету үшін оңтайлы шешімді табу әдістемесінде болуы мүмкін. [25].

Квестті дайындайтын педагог оның мақсаттары мен міндеттерін нақты анықтауы керек; мақсатты аудитория мен қатысушылардың саны; квесттің сюжеті мен формасы, сценарий жазу; қажетті кеңістік пен ресурстарды анықтау.

Қазіргі уақытта онлайн-платформаларда әртүрлі қарапайым кәсіптердің тренажерлері әзірленді. Жоғары мамандандырылған тренажерлардың ашылуының бірінші себебі – бұл басқа біреудің терісін сезінуге, басқа саладағы жұмысшының өмірін көруге мүмкіндік беру және, мүмкін, сіз өз өміріңіздің бірнеше жылында осылай жасағыңыз келетінін өзіңіз шеше аласыз.

Симуляциялық тәсіл білім алушы нақты емес (ойын) жағдайда әрекет ететін және бұл туралы білетін оқу процесін жобалауды білдіреді. Сонымен қатар, ойынның Конвенция дәрежесі әр түрлі болуы мүмкін: ертегі мен фантастикалық сюжеттерден бастап, шындыққа жақын тренажерлерге дейін (комбайнды, тігін машинасын немесе ғарыш кемесін басқаруды имитациялайтын машиналар).

Бизнес-модельдеудің түрлері мен «жанрлық» әртүрлілігі өте кең, ал оларды жіктеудің логикалық негіздері соншалықты әр түрлі, оларды жүйелеу өте қиын.

Оқу процесінде атқаратын орны бойынша оқыту (яғни білім мен дағдыларды таратуды қамтамасыз етуге арналған), оқыту және бақылау ойындары бөлінуі мүмкін.

Мақсаттар үшін олар дәстүрлі түрде танымдық, дамытушылық және тәрбиелік тренажерларды қарастырады. Алайда, мұндай оқшаулау таза түрде мүмкін емес, өйткені таным, жеке өсу, өзін-өзі анықтау және тәрбиелеу процестері орны мен уақыты бойынша әрең бөлінеді.

Айта кету керек, тренажерлер – бұл ойындар және олар сізді сәттілікке жетелеу үшін өздерінің механикасын қолданады. Бұл не болатыны маңызды емес – Марсты BFG-мен бірге жын-перілерден тазарту немесе бөлмені тазарту. Ойын дизайнерлерінің арқасында бұл ойындар оқушы білмейтін мамандықтың ерекшеліктерін байқауға көмектеседі және бұл болашақ мамандықты таңдау туралы ойлануға негіз береді.

Көптеген мамандық симуляторлары өте медитациялық ойындар болып табылады. Сонымен қатар, бұл ойындарда оқушы өз алаңында комбайнмен жүруге немесе ғимараттарды үлкен темір шармен бұзуға да қуанады. Бұл ойындар кәсіптерде керемет сезімдерді сезіне алады және оның айналасында геймплей құра алады.

Мамандық тренажерлері – бұл мыңдаған мамандықтар әлемінде шарлауға, олардың біреуінде аздап жұмыс істеуге тырысуға және мамандықпен өзара әрекеттесу тәжірибесін алуға тамаша мүмкіндік, бұл білім алушылардың еңбек қызметінің белгілі бір түрлерінен қандай да бір стереотиптер мен бейімділіктерді алып тастайды.

Қазіргі уақытта Интернет қуатты ақпараттық ресурсқа айналды. Оқуға түсу және оқыту ерекшеліктері, қабылдау ережелері, еңбек нарығындағы кәсіптерге сұраныс, жалақы деңгейі; кәсіби қызмет саласындағы өсу перспективалары және т.б. туралы ақпарат беретін білім беру ұйымдарының сайттары ерекше маңызға ие.

Бүгінгі таңда интернеттің арқасында Сіз кез-келген білім беру платформасын таңдай аласыз және балаларға ғана емес, ересектерге де уақытты тиімді өткізе аласыз. Осындай бірқатар бағдарламаларды ұсынамыз, олардың ішінде қазақстандық платформалар мен сервистер де жеткілікті.

Қазақстандық білім беру ресурстары

iMekterp.kz — жетекші қазақстандық әдіскерлер мен мұғалімдер әзірлеген бастауыш мектеп бағдарламасының толық курсы. Әр сабақ интерактивті ойын тапсырмалары мен сынақтарымен бірге жүретін қысқа анимациялық фильмнен тұрады.

Bilimland.kz — электрондық оқытудың әлемдік көшбасшыларының озық жетістіктеріне негізделген білім беру платформасы. Бұл мұғалімдерге,

оқушыларға және ата-аналарға арналған әлемдік әзірлеушілердің ең заманауи білім беру мазмұнының ең үлкен жинағы.

Twig-bilim.kz — Қазақстан үшін кәсіби түрде локализацияланған халықаралық онлайн оқыту сервисі әлемдік мойындауға ие болды. Кешен химия, физика, биология, жаратылыстану, математика және география бойынша мектеп бағдарламасынан алынған 1500-ден астам қызықты қысқа фильмдерден тұрады (шамамен 3 минутқа созылады).

Zhastar.org — ата-аналарға, мұғалімдерге және балаларға арналған өмірлік дағдыларды қалыптастыру, оқушылардың әлеуметтік дағдылары мен психологиялық әл-ауқатын дамыту жөніндегі онлайн-платформа. Сайтта ата-аналар мен балаларға өзекті ұсыныстар беретін, психологтар мен мұғалімдерді оқытатын мультимедиялық материалдар бар.

Kitap.kz (Қазақстанның ашық кітапханасы) – 20 000-нан астам туындылар жинағы бар қазақ әдебиетінің ең ірі тегін онлайн кітапханасы.

- қазақ көркем әдебиетінің 1500-ден астам аудиокітаптарына және 400 Аудио ертегілерге тегін қол жеткізуге арналған iOS және Android үшін мобильді қосымша.

Openu.kz (Қазақстанның ашық университеті) – еліміздің жетекші жоғары оқу орындары мен оқытушыларының онлайн-курстарына қол жеткізуге мүмкіндік беретін онлайн білім беру платформасы. Гуманитарлық, инженерлік-техникалық және бизнес мамандықтары бойынша 170-тен астам курс. Сайтта «Жаңа гуманитарлық білім беру» жобасы аясында аударылған кітаптар да бар. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық».

Academia.kz — тәрбиешілер мен ата-аналарға арналған білім беру платформасы. Мұғалімдердің шығармашылық және ғылыми жұмыстарына арналған ғылыми эксперименттердің, әдістемелік материалдар мен Педагогикалық әдебиеттердің үлкен жинағы.

<https://asppm.kz/> педагог-психологтарға, әлеуметтік педагогтерге, сынып жетекшілерге, кураторларға және тәрбие жөніндегі директордың орынбасарына арналған жүйе. «HR+» психологиялық педагогикалық мониторингтің автоматтандырылған жүйесі, яғни психодиагностика арқылы оқушының кәсіби бағдарын анықтауға болады.

Интернет-ресурстарды пайдалана отырып, білім алушылар өздерінің қабілеттерін, жеке қасиеттерін анықтау және бірден ұсыныстар алу мақсатында «Профline» кәсіптік бағдар беру тестілеуінен өте алады. Интернет әр түрлі тақырыптағы кәсіптік бағдарлау іс-шараларының дайын әзірлемелерін, әртүрлі кәсіптердің өкілдерімен сұхбаттарды, олимпиадалар мен шығармашылық конкурстарды ұсынады, оларды мектеп оқушылары да, мұғалімдер де пайдалана алады. Интернет білім алушыларға көптеген

кәсіптерді игеруге қатыса алатын жобалық қызметпен айналысуға мүмкіндік береді.

3.4 Кабинет жабдықтау

Кабинет жеке үй-жайда да, орта білім беру ұйымының оқу кабинеттерінің бірінің базасында да құрылуы мүмкін.

Кабинетті ресімдеу қолжетімділік және көрнекілік қағидаты бойынша жүзеге асырылуы тиіс. Кабинет дизайнның өзіндік ерекшелігімен, тақырыптың өзектілігімен тартылуы керек [26].

Кабинетті құруға, ресімдеуге және жабдықтармен жабдықтауға орта білім беру ұйымы, қала кәсіпорындары, өңірлік жұмыспен қамту орталығы, кәсіптік білім беру ұйымдары және т.б. қатысады.

Кабинет жабдықталған:

- білім алушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыру бойынша ақпараттық және оқу-әдістемелік материалдармен;

- жиһаз;

- ұйымдастыру техникасымен (принтер, сканер, көшірме техникасы), оқытудың техникалық құралдарымен, мультимедиялық жабдықпен (ұсынылатын минимум: «Интернет» желісіне шығатын компьютер және мультимедиялық тақта; немесе компьютер, проектор және экран; немесе компьютер мен телевизиялық панель кемінде 40-50 дюйм);

- «Интернет» желісіне шығатын білім алушылардың жеке және / немесе жұптық жұмысына арналған компьютерлермен, оқу-көрнекі құралдармен және кәсіби диагностикалық жабдықтармен;

- мультимедиялық кешеннің жұмысы үшін оңтайлы жағдай жасау мақсатында тығыз перделер (бейнематериалдарды қарау, презентациялармен жұмыс және т.б.).

Кабинеттің ақпараттық және оқу-әдістемелік материалдары жүйелі түрде жаңартылуы тиіс.

Кабинеттің мүлкі, материалдық құндылықтары кабинет меңгерушісінің жауапты сақтауында болады.

Кабинетті ақпараттық және оқу-әдістемелік материалдармен жарақтандыру бойынша ұсынымдар

1. Ақпараттық материалдар:

- оқу орындары туралы мәліметтер (даярлау жүзеге асырылатын мамандықтар мен кәсіптердің тізбесі, қабылдау шарттары, оқу аяқталғаннан кейін бөлу);

- ауданның, қаланың кәсіпорындары мен ұйымдары, олар шығаратын өнімдер, кадрларға қажеттілік, олардың өңірдің/елдің әлеуметтік-экономикалық даму перспективалары туралы ақпарат;

- кәсіптердің кәсіби сипаттамалары, анықтамалық, ғылыми-көпшілік және басқа да әдебиеттер экономиканың әртүрлі салалары, кәсіптер әлемі, еңбек адамдары туралы;

- жергілікті кәсіпорындар шығаратын өнім үлгілері, макеттер, модельдер, диаграммалар, жұмыс мазмұнымен, технологиялық процестермен, өндірісті ұйымдастыру және экономикамен таныстыратын кестелер және т.б.

2. Оқу-әдістемелік материалдар:

- кәсіптік бағдарлау әңгімелерінің, білім алушылар мен олардың ата-аналарына арналған дәрістердің үлгілік тақырыбы мен мазмұны, олардың кәсіптік бағдарлануын қамтамасыз ету бойынша ұсынымдармен түрлі пәндер бойынша сабақтарды әдістемелік әзірлеу, кәсіптер туралы әңгімелерді әзірлеу, кәсіптік бағдарлау іс-шараларының сценарийлері;

- мұғалімдерге, үйірмелердің, секциялардың, мұғалімдердің әдістемелік бірлестіктерінің басшыларына, сынып жетекшілеріне, мектеп психологтарына және т.б. көмек ретінде ұсынымдар мен түрлі әдістемелік материалдар;

- кәсіптік бағдар беру бойынша сабақтар курстарын өткізуге арналған әдебиеттер, дидактикалық материалдар;

- білім алушылардың қызығушылықтарын, бейімділігін, олардың психофизиологиялық қасиеттері мен құндылық бағдарларын (сауалнамалар, сауалнамалар) және т.б. зерттеу мақсатында пайдаланылатын психодиагностикалық материалдар;

- білім алушылар (олардың денсаулығы, мүдделері, бейімділігі, қоғамдық пайдалы еңбекке, сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыстарға қатысуы), білім алушылардың портфолиосы (электрондық нұсқада) туралы мәліметтер;

- мұғалімге көмектесу үшін білім басқармасының, еңбек жөніндегі мекемелердің, кәсіптік бағдар беру қызметтерінің ұсынымдары;

- жеке, топтық консультациялар кестесі және т.б.

Кабинетте әдістемелік материалдар жүйелі түрде жинақталады, оның ішінде:

- мұғалімдерге, үйірме басшыларына, мұғалімдердің әдістемелік бірлестіктерінің басшыларына, сынып жетекшілеріне, мектеп психологтарына және т.б. көмек ретінде ұсынымдар мен әдістемелік материалдар;

- білім алушылар мен олардың ата-аналары үшін кәсіптік бағдарлау әңгімелерінің, дәрістердің үлгілік тақырыбы мен мазмұны (кәсіпті дұрыс таңдаудың мәні, қызметкердің сапасына әр түрлі кәсіптердің қойылатын талаптары, кәсіп алу жолдары және т.б.), олардың кәсіптік бағдарлануын қамтамасыз ету бойынша ұсыныстары бар әртүрлі пәндер бойынша

сабақтардың әдістемелік әзірлемелері, кәсіптік бағдарлау іс-шараларының сценарийлері, кәсіптік бағдарлау ойындары, клубтық сабақтар;

- аудан (қала, облыс) мектептерінде кәсіптік бағдарлау бойынша жұмыс тәжірибесінен алынған материалдар;

- «Адам – еңбек – кәсіп», «Өзін-өзі анықтау» курстары бойынша сабақтар өткізуге арналған әдебиеттер, дидактикалық және басқа материалдар;

- оқушылардың қызығушылықтарын, бейімділігін, олардың психофизиологиялық қасиеттерін, құндылық бағдарларын (сауалнамалар) зерделеу мақсатында пайдаланылатын материалдар.

Кабинетте мектепте кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыру мәселелері бойынша материалдардың болуы да орынды:

- директивалық органдардың, білім беру, жұмыспен қамту органдарының, жастарды кәсіптік бағдарлаудың аумақтық орталықтарының, халықты кәсіптік бағдарлау және психологиялық қолдау жөніндегі ведомствоаралық кеңестердің құжаттары және т.б.;

- мектептің кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспарлары, жеке және топтық консультациялардың кестелері.

Кабинет стендтері тақырыбының тізбесі.

1. Мамандық таңдау бойынша кеңестер мен қателіктерге қарсы ескертулерден тұратын бөлім (кәсіптік білім беру):

- кәсіптердің түрлері мен ерекшеліктері;
- жұмысшылар мен қызметкерлердің кәсіптеріне қысқаша шолу;
- мамандықтар әлемі туралы ақпарат көздері;
- мамандық таңдау жағдайының сегіз бұрышы;
- темперамент пен мінездің қасиеттері мен ерекшеліктері;
- абсолютті және салыстырмалы кәсіби жарамдылық;
- абсолютті және салыстырмалы өзін-өзі жүзеге асырудың

психологиялық алғышарттары.

2. Өңірдің кәсіптік білім беру ұйымдары туралы ақпараттық бөлім:

- өңірдің кәсіптік білім беру ұйымдарының схемасы;
- кәсіптік оқу орындарының даңғылдары мен жарнамалары;
- кәсіптер күнтізбесі (кәсіби мерекелерге арналған ауыстырылатын материал).

3. Өңірдің еңбек нарығы туралы ақпаратты қамтитын бөлім:

- жұмыс альбомы;
- азаматтардың жұмыспен қамту саласындағы құқықтары, әлеуметтік кепілдіктер.

4. Оқушылардың хоббиі туралы бөлім (техникалық шығармашылық, көркем шығармашылық, еңбек сабақтарында, үйірме сабақтарында жасалған бұйымдар көрмесі).

3.5 Кәсіби бағдарлаудың виртуалды кабинетін құру

Кәсіптік бағдарлаудың виртуалды кабинеті – кәсіптік бағдарлау жұмысын инновациялық ұйымдастырудың нысандарының бірі, ол жалпы білім беру ұйымының сайтында интерактивті қарым-қатынас нысаны ретінде құрылады және электрондық ақпараттық ресурс болып табылады [28].

Кәсіптік бағдарлау жұмысын ұйымдастырудың қазіргі инновациялық формасының айрықша ерекшелігі – бұл жастарды мамандықты еркін, саналы және тәуелсіз таңдауға дайындау жүйесі, мұнда бір жағынан жеке тұлғаның жеке ерекшеліктері мен оның қажеттіліктері, екінші жағынан еңбек нарығы ескерілуі керек.

Жалпы білім беру ұйымдарының білім алушыларымен кәсіптік бағдарлау жұмысының тиімділігі мен нәтижелілігін арттыру мақсатында кәсіптер мен еңбек нарығын перспективалық дамыту проблемаларын талқылауға бағытталған қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық құралдарды (мультимедиялық презентациялар, бейнероликтер, кәсіптік бағдарлау жөніндегі онлайн конференциялар) қолдана отырып іс-шаралар өткізу қажет. Әр түрлі кәсіптер туралы ғана емес, сонымен қатар кәсіби қызметтің ерекшеліктері, кәсіптік-біліктілік сипаттамаларының мазмұны, белгілі бір кәсіптік саладағы еңбек жағдайлары, еңбек ұжымындағы өзара әрекеттесу ерекшеліктері және т.б. сияқты аспектілермен байланысты ақпаратты ұсыну қажет.

Кәсіптік бағдарлаудың виртуалды кабинетінің мақсаттары мен міндеттері [29]:

- педагогтармен, білім алушылармен және ата-аналармен кәсіби бағдар беру, жеке және топтық консультациялар мәселелері бойынша жүйелі және кешенді кәсіптік бағдарлау жұмыстарын ұйымдастыру және жүргізу, сондай-ақ талапкерлерді ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы әртүрлі кәсіптер туралы материалдармен, белгілі бір мамандыққа қойылатын физикалық және психологиялық талаптармен өз бетінше таныстыру үшін жағдайлар жасау;

- жалпы білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдарлау жұмысын дамыту және қазіргі заманғы білім беру технологияларын пайдалану үшін ақпараттық база құру;

- бірыңғай ақпараттық кеңістік құру арқылы білім алушылардың қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайларда кәсіби бейімделу қабілеттерін дамыту үшін жағдайлар жасау;

- ТжКБ жүйесінің кәсіби кәсіптік білім беру ұйымын немесе жоғары кәсіптік білім беру ұйымын таңдауға жәрдемдесудің электрондық тетігін әзірлеу;

- білім алушыларға кәсіби өзін-өзі анықтауға және жеке кәсіби жоспарын қалыптастыруға көмектесу;

- облыс экономикасының мамандықтары мен білікті кадрларға қажеттіліктері туралы ақпараттық-анықтамалық және профессиографиялық материалдарды тарату.

Кәсіптік бағдар беру жұмысын күшейту үшін білім беру ұйымының сайтына әрбір тілек білдіруші үшін күнделікті шығу үшін қарапайымдылық пен қолжетімділікті қамтамасыз ету қажет, сондай-ақ:

- оқушылар үшін сайттың бөлімдерін әзірлеу және толтыру бойынша мамандарды тарту;

- кәсіптік бағдарлау жұмысының тиімділігі мен нәтижелілігін арттыру мақсатында кәсіптік бағдарлау проблемаларын талқылауға бағытталған ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың мүмкіндіктерін, интернет-ресурстардың әлеуетін (мультимедиялық презентациялар, бейнероликтер, кәсіптік бағдарлау жөніндегі онлайн конференциялар және т.б.) белсенді пайдалану;

- кәсіби диагностика жүргізу, білім алушыларға кәсіби өзін-өзі анықтауға көмектесу мақсатында виртуалды кәсіби кеңес беру.

Кабинет жұмысының негізгі бағыттары:

- кәсіптік бағдар беру бағытындағы электрондық контенттерді әзірлеу;

- постиндустриалды экономика мен қоғам жағдайында кәсіптік бағдарлау жүйесіне жаңа тұжырымдамалық тәсілдерді әзірлеу, бұл білім алушылардың кәсіптік бағдарлануының жаңа тұжырымдамасын әзірлеуді талап етеді;

- білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жүйесін жаңарту;

- жалпы білім беру ұйымының сайтында кәсіптік бағдарланған ақпаратты орналастырудың бірыңғай тәсілдерін әзірлеу;

- педагогтің, психологтың, әлеуметтік педагогтың кәсіптік бағдар беру қызметін өңірлік кәсіптік бағдар беру жұмыс орталығымен үйлестіру;

- мамандықты таңдау және одан әрі жұмысқа орналастыру мәселелері бойынша білім алушылар мен олардың ата-аналарының жеке консультациялары үшін виртуалды коммуникативтік алаңдарды ұйымдастыру;

- виртуалды көрмелерді, виртуалды экскурсияларды, кәсіптердің электрондық мұражайын (компьютерлік және мультимедиялық жабдықтарды, web-ресурстарды пайдалана отырып) ұйымдастыру (7-қосымша);

- кәсіптік бағдарлау мәселелері бойынша ақпараттық, ағартушылық, насихаттық материалдар банктерін қалыптастыру және тұрақты жаңарту.

Кәсіптік бағдарлаудың виртуалды кабинеті жұмысының тиімділігінің негізгі нәтижелі критерийлері [30]:

1. Сайттағы ақпараттың қолжетімділігі. Ақпарат барлығына түсінікті болуы керек және үнемі жетілдіріліп, толықтырылып отыруы керек. Келушілерге артық күш жұмсамай-ақ қажетті ақпаратты алуға мүмкіндік беруге тырысыңыз.

2. Мамандық бойынша ұсынылған ақпаратқа қажеттілік. Бұл белгілі бір мамандық туралы қажетті ақпаратты алу бойынша оқушылардың өз бетінше көрсететін белсенділігі, қызметтің нақты салаларында өз күштерінің сынамаларын қалауы (міндетті түрде жүзеге асырылмайтын, бірақ көрінетін), өзінің кәсіби жоспарын дербес жасау.

3. Мазмұнның бөлімдердің нысаналы мақсатына сәйкестігі.

4. Әр түрлі интерактивті ресурстарды белсенді пайдалану: виртуалды коммуникативтік алаңдар; виртуалды көрмелер; кәсіптік бағдар беру жұмысын жүргізу шеңберіндегі жобалау қызметінің материалдары; 3D-турлар; интерактивті сынамалар және т.б.

5. Сильді безендіру, фирмалық стильді әзірлеу және дизайн әдістерін және ұсынылған ақпараттың барлық түрлеріне арналған бірыңғай дизайн принциптерін, түс комбинациялары мен кескіндерін пайдалану.

4. Кәсіптік бағдар беру жұмысын құрудағы стейкхолдерлердің өзара іс-қимыл схемасы

Мүдделі тараптардың тұжырымдамасы қазіргі білім беру менеджментіндегі маңызды бағыттардың бірі болып табылады, білім беру жүйесінің кез келген бағыты, кез келген жоба/енгізілетін бағдарлама өз қызметі процесінде мақсаттарға, күтілетін нәтижелерге қол жеткізуге әсер етуі немесе тараптан ықпалына ұшырауы мүмкін стейкхолдерлермен қандай да бір түрде өзара іс-қимыл жасайды.

Кәсіптік бағдарлаудың негізгі қағидаттарының бірі-жеке адам мен мемлекеттен басқа әртүрлі агенттердің кәсіптік бағдарлау бағдарламаларын құруға және іске асыруға тарту. Мемлекет тарапынан кәсіптік бағдарлау қызметін реттеудің тығыз тартылуына және жоғары дәрежесіне қарамастан, кәсіптік бағдарлау институты мемлекеттің монополиясы болып табылмайды, бірақ әртүрлі стейкхолдерлердің өзара іс-қимылы арқылы қолдау көрсетіледі. Стейкхолдерлер ретінде жұмыс берушілер, жоғары оқу орындары, колледждер, отбасылар, әкімдіктер, білім беру ұйымдары, жұмыспен қамту бюролары, кәсіподақтар бола алады [31].

Білім беру саласындағы стейкхолдерлердің негізгі топтары:

- мемлекет;
- жеткізушілер (мектептер);
- сатып алушылар (кәсіптік білім беру ұйымдары, жұмыс берушілер) ;
- инвесторлар (мемлекеттік тапсырыс, өңірлік Тапсырыс, ұлттық компаниялар, бизнес-құрылымдар және т.б.).

4.1 Педагог-кәсіби бағдар берушінің стейкхолдерлермен өзара іс-қимыл кезеңдері

Педагог-кәсіптік бағдар берушінің барлық кәсіптік бағдар беру жұмысының стейкхолдерлерімен өзара іс-қимыл жасаудағы қызметі мынадай кезеңдерден тұрады:

1 кезең. Стратегиялық ойлау

Мақсаты: Білім беру ұйымы үшін мүдделі тараптармен өзара іс-қимылдың стратегиялық басымдықтарын анықтау.

Қағидалары: Орта білім беру ұйымында кәсіптік бағдар берудің ұзақ мерзімді табысы мен тұрақты дамуы тұрғысынан қай сала, мәселелер және қандай мүдделі тараптар маңызды болып көрінетінін анықтау.

Сіздің ұйымыңызға әсер етуі мүмкін және сіздің ұйымыңыз әсер ететін барлық мүдделі тараптарды (шешім қабылдау саясаты / жобалары / компанияның нақты бөлімшелерінің орналасуы және т.б.) қарастыру қажет, схемалық түрде бұл 2-кестеге ұқсайды. (*Кесте 2*):

Кесте 2.

Негізгі қадамдар	Құралдар мен ресурстар
Сіздің стейкхолдеріңіздің кім екенін анықтаңыз.	Стейкхолдер картасы
Стейкхолдерлерді ұйыммен өзара әрекеттесуге тартудың стратегиялық тәуекелдерін, сондай-ақ онымен байланысты мүмкіндіктер мен мақсаттарды анықтаңыз және бағалаңыз	Олардың динамикасындағы өзара әрекеттесудің ынталандырушы мотивтерінің тізімі Өзара әрекеттесудің артықшылықтарының тізімі
Басымдықтарды белгілеңіз.	Стейкхолдерлердің ұйымға әсері және олардың оған тәуелділігі матрицасы

2-кезең. Талдау және жоспарлау

Мақсаты: кәсіптік бағдар беру жұмысының басымдықтарын құру және одан әрі өзара іс-қимыл жоспарын әзірлеу үшін ұйым мен оның стейкхолдерлерін түсінудің ақпараттық-талдамалық базасын құру.

Қағидат: стейкхолдерлердің күтулеріне сәйкес осы өзара іс-қимыл процесін тиімді құру үшін кәсіби бағдар беру жұмысының барлық мүдделі тараптарымен ұйымда бар өзара іс-қимылдың мәнін анықтау.

1-кезеңде сіз стратегиялық маңызды деп анықтаған маңызды мәселелер мен маңызды стейкхолдерлер туралы түсінігіңізді арттыру қажет (*Кесте 3*):

Кесте 3.

Негізгі қадамдар	Құралдар мен ресурстар
Қазіргі уақытта сіздің ұйымыңыз осы өзара әрекеттесу мәселелерімен қалай күресетінін қараңыз.	Сіздің білім беру ұйымыңыздың проблемаларды зерттеу кезеңдерін көрсететін Схема
Осы мәселелерді шешуде басқа білім беру ұйымдары мен қауымдастықтардың тәжірибесін алыңыз.	Сұрақ/жауап матрицасы
Стейкхолдерлермен кәсіби бағдар беру жұмысындағы қарым-қатынасыңыздың ағымдағы күйін тағы бір рет қараңыз.	Тәжірибесі зерттеуге пайдалы ұйымдарға сілтемелер
Сіздің стейкхолдерлеріңіздің профилін жасаңыз, олардың кәсіби бағдар беру жұмысынан, ықпалынан, сипаттамаларынан және өзара әрекеттесу мәселесіне қолайлы көзқарасынан күтеді.	Қосымша ресурстар (қосымшалар)
Білім беру ұйымы осы мәселелер мен стейкхолдерлердің үміттеріне байланысты не істей алатынын және не істей алмайтынын қарастырыңыз.	
Стейкхолдерлермен өзара әрекеттесудің стратегиялық жоспарын жасаңыз, ол Сізге	

қандай топтармен кәсіби бағдар беру диалогына түсудің мағынасы бар екенін, қай деңгейде және не істегіңіз келетінін көрсетеді.	
--	--

3-кезең. Өзара әрекеттесу қабілетін арттыру

Мақсаты: стейкхолдерлерді кәсіптік бағдар беру саласындағы өзара іс-қимылға тартудың тиімді процесі үшін қажетті жеке дағдылар кешенін және ұйымдастыру жүйелерін дамыту

Қағидат: білім беру ұйымдарында мәселені барабар түсіну, стейкхолдерлермен өзара іс-қимылды тиімді құру және оның қорытындысы бойынша тиісті шаралар қабылдау үшін ішкі мүмкіндіктер бар-жоғын анықтау (Кесте 4).

Кесте 4.

Негізгі қадамдар	Құралдар мен ресурстар
Ұйымдық кәсіби кеңес беру жүйесінің күшті және әлсіз жақтарын қарастырыңыз.	Мансаптық кеңес беру ұйымы туралы білім алу кезеңдері
Мүдделі тараптармен өзара әрекеттесу үшін қандай жеке дағдылар мен сипаттамалар қажет екенін қарастырыңыз және осы дағдыларды нығайту қажет аймақтарды анықтаңыз.	Ынтымақтастықты құру жолдары
Мүдделі тараптарыңыз үшін практикалық маңызы бар мүмкіндіктер мен мәселелерді қарастырыңыз және оларды шешудің ықтимал жолдарын анықтаңыз.	Мүдделі тараптармен өзара әрекеттесу дағдылары мен сипаттамаларының картасы.
Тиімді қарым-қатынас үшін қажетті мүмкіндіктерді күшейту жоспарын әзірлеу және жүзеге асыру.	Қатысудағы кедергілер

4-кезең. Стейкхолдерлермен өзара әрекеттесуді ұйымдастыру

Мақсаты: стейкхолдерлермен өзара әрекеттесуді жоспарлау және тиімді ұйымдастыру.

Қағидат: стейкхолдерлермен өзара әрекеттесу процесі компанияның да, олардың да қажеттіліктеріне сәйкес келетінін анықтаңыз.

Өзара әрекеттесу процесін ұйымдастыру (Кесте 5):

Кесте 5.

Негізгі қадамдар	Құралдар мен ресурстар
Стейкхолдерлермен диалогқа түсудің ең жақсы әдісін таңдаңыз	Өзара әрекеттесу деңгейлері Өзара әрекеттесу әдістерін таңдауға арналған сұрақтар

	Стейкхолдерлермен өзара әрекеттесудің жалпы тәсілдері
Өзара әрекеттесу процесін жасаңыз және оған дайындалыңыз	Практикалық сұрақтардың бақылау тізімі Процесті жеңілдетуге арналған маманды қашан тарту керектігі туралы нұсқаулар
Стейкхолдерлермен қарым-қатынас жасаңыз.	Өзара іс-қимылдың нақты әдістері бойынша нұсқаулыққа көрсеткіш (қосымша)

5-кезең. Әрекет ету, талдау және есеп беру

Мақсаты: Жаңа білімді, идеялар мен келісімдерді практикалық іс-әрекетке айналдыру

Қағида: стейкхолдерлердің пікірлері мен тілектеріне жауап беру қабілетінің болуын, олардың алаңдаушылығын анықтау және осы тәжірибеден үйрену

Стейкхолдерлермен өзара әрекеттесу процесінің нәтижелерін талдау (Кесте 6):

Кесте 6.

Негізгі қадамдар	Құралдар мен ресурстар
Әрекет жоспарын жасаңыз	СМАРТ мақсаттар
Стейкхолдерлерге есеп беріңіз	Есеп беру моделінің әсері Есептерді растау стандартының бақылау кистасы Есептілікті растау процесін қарастырыңыз
Болашақ стейкхолдерлермен өзара әрекеттесуді жақсарту үшін процесті тұтастай бағалаңыз.	
Білімді іс-әрекетке айналдыру	

Барлық мүдделі тараптардың кооперациясы білім алушылардың кәсіби таңдауын тиімді жүзеге асырудың маңызды шарты болып саналады. Мемлекет әдетте стратегиялық көшбасшылық пен көзқарасты қамтамасыз етеді, ал жергілікті стейкхолдерлер кәсіптік бағдарлау бағдарламаларын мазмұнды түрде толтырады.

Стейкхолдерлердің өзара байланысы оқу бағдарламалары мен еңбек нарығы туралы өзекті ақпарат арасындағы келісімді қамтамасыз етеді, сондай — ақ жергілікті кәсіптік бағдарлау агенттерінің — балалардың, жастардың, ата-аналардың, кәсіптік бағдарлау саласындағы практиктердің, білім беру ұйымдарының әкімшілігінің және т.б. перспективаларын кәсіптік бағдарлау жүйесін дамытудың мемлекеттік көзқарасына енгізуге ықпал етеді.

Бұл стейкхолдерлерді тарту тетіктерін ең алдымен өңірлік атқарушы органдар құрған консультациялық кеңестер айқындауға тиіс. Өңірдегі кәсіптік бағдарлау жүйесінің стратегиялық дамуын талқылауға қатысудан және кәсіптік бағдарлау қызметтері саласындағы рұқсаттамаларды, бос орындарды анықтауға көмектесуден басқа, мұндай консультациялық кеңестерге, мысалы, қызметтер сапасының стандарттарын әзірлеуді немесе біліктілік стандарттарын әзірлеуді қамтитын операциялық жауапкершілік берілуі мүмкін.

Әр түрлі стейкхолдерлерді кәсіптік бағдар беру процесіне біріктірудің маңыздылығын кеңінен мойындағанымен, іс жүзінде бұл қиын міндет болып шығады. Негізгі себептердің бірі-жұмыс берушілер, жұмысшылар және білім беру және кәсіптік бағдарлау қызметтерін ұсынатын ұйымдар арасындағы алшақтық, сондай-ақ оның әртүрлі субъектілері арасындағы әлсіз байланыс. Кәсіптік бағдарлау агенттерінің жеке шешім қабылдауы кәсіптік бағдарлау және білім беру жүйелерінің тиімділігінің төмендігіне әкеледі, бұл оларды жекелеген топтардың өзгерістері мен қажеттіліктеріне иммунитетті етеді.

Бұл алшақтықты жою үшін, ең алдымен, стейкхолдерлерді үйлестіру ұсынылады. Осыған байланысты серіктестік өзара іс-қимылдың жаңа стратегиясының негізгі қағидаты болып табылады.

Тәжірибеге бағытталған стратегияны құру үшін проблемалардың үш негізгі түрін шешу қажет: тараптардың жеткіліксіз хабардар болуы, қатысуға әлсіз ынталандырулар және өзара әрекеттесу субъектілерінің жеткіліксіз мүмкіндіктері. Мемлекет коммуникацияны жолға қоюдан және білім беру мен кәсіптік бағдарлаудың маңыздылығы туралы ақпарат беруден басқа, жұмыс берушілердің білім беру және кәсіптік бағдарлау бағдарламаларына қатысуы үшін қосымша ынталандырулар құруды жоспарлап отыр. Атап айтқанда, жоспарларда ТЖКБ оқу орталықтарымен бірлесіп жұмыс орындары мен тағылымдамалар құру үшін жұмыс берушілерге субсидиялау және өзге де қаржылық ынталандырулар беру белгіленген.

Айта кету керек, бүгінде, өкінішке орай, ҚР-дағы кәсіптік бағдар беру қызметтері нарығында жеке компаниялар, ҮЕҰ, қоғамдық қорлар белсенді ойыншылар болып табылады, олар өз қызметтерін кәсіптік бағдар беру саласында айтарлықтай ақыға және республиканың белгілі бір өңірлерінде ғана ұсынады.

Сондай-ақ міндеттердің бірі жұмыс берушілер, оқу орталықтары мен білім беру ұйымдары арасында консультациялық қызметтер мен дайындық бағдарламаларын ұсыну болып табылатын әріптестік бағдарламаларды құру және қолдау болып табылады.

Кәсіптік бағдарлау бағдарламаларын тиімді іске асыруда жұмыс берушілердің қатысуы шешуші рөл атқарады. Мансапты немесе қызмет саласын таңдау, егер ол кәсіптер мен еңбек әлемінің өкілдерімен — ең алдымен жұмыс берушілермен бірге жүрсе, тиімдірек болады. Кәсіптік бағдар беру процесіне жұмыс берушілерді, кәсіп өкілдерін, кәсіптік қауымдастықтарды және басқа да кәсіптік қауымдастықтарды міндетті түрде тарту арқылы кәсіптер әлемімен тікелей байланыс білім алушыға еңбек туралы өзекті ақпаратқа қолжетімділікті ашады, мамандыққа «батыруды» қамтамасыз етеді, сондай-ақ «жастарға шынайы және сенімді инсайттарды алғашқы рет алуға мүмкіндік беретін кәсіптік бағдарлау жүйесін байытады» [32].

Білім беру мен жұмыс берушілер арасындағы байланыстың заманауи зерттеулері жұмыс берушімен байланыстың жеке адамның мансабына пайдалы әсерін көрсетеді. Мәселен, мысалы, жұмыс берушімен немесе кәсіптер әлемінің өкілімен 4 рет немесе одан да көп кездескен жас жігіттің немесе қыздың жұмыссыз қалу мүмкіндігі 86% - ға аз және еңбек әлемінің өкілдеріне тікелей қол жеткізе алмағандарға қарағанда 22% - ға көп табысқа ие болады [33]. Жұмыс берушілердің қатысуы кәсіптік бағдар беру және білім беру жүйелерінің тиімді жұмыс істеуі үшін ғана қажет емес, ол жастарға тікелей пайдалы әсер етеді.

Сонымен, «Education Endowment Foundation» аналитикалық баяндамасында жұмыс берушілердің білім беруге қатысуы туралы [34] жастарға әсер етудің 4 негізгі саласы бөлінді:

- 1) мансап жолдары мен қызмет түрлерін неғұрлым нақты түсіну;
- 2) қазіргі еңбек нарығында сұранысқа ие білім мен дағдыларды беру;
- 3) оқудан еңбек қызметіне табысты көшу үшін қажетті білім мен дағдыларды беру;
- 4) білімге және жалпы үлгерімге оң әсер етеді.

Зерттеулерге шолу көрсеткендей, жұмыс берушілер қатысқан 94 мектептегі іс - шаралардың 47-сі негізінен оң, тағы 47-сі аралас деп танылды. Зерттеулердің ешқайсысы қатысушылардың одан әрі білім беру және экономикалық жетістіктеріне теріс әсер еткен жоқ.

Жұмыс берушілердің жастарды кәсіби бағдарлауға және кәсіби біліктілік саласына тиімді тартылуының ең жарқын мысалдарының бірі - Шотландия кей. Ұлттық дағдыларды дамыту агенттігінің (skills Development Scotland - SDS) мақсаты [35] «Шотландықтар, кәсіпорындары және экономикасы үшін ең жақсы нәтижелерді қамтамасыз етуші» болып табылады. Осы мақсатқа сәйкес Агенттік оқу орындарымен, кәсіпорындармен және өзге де үкіметтік құрылымдармен ынтымақтасады, сондай-ақ ұлттық және жергілікті деңгейлерде әртүрлі кәсіптік бағдарлау және білім беру қызметтерін ұсына отырып жұмыс істейді. Бұл жүйе

аясында жұмыс берушілер серіктестер ретінде ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғалармен қатар кәсіптік бағдарлау жүйесінің алушылары ретінде де қарастырылады. Жеке тұлғалардың жұмыс берушілермен ынтымақтастығы еңбек нарығының жалпы құрылымын жақсы түсінуге және екеуінің де қажеттіліктерін контексттеуге мүмкіндік береді.

Бұған тек жұмыс берушіден жоғары сапалы кәсіптік бағдар беру және білім беру қызметтерін алатын оқушылар мен олардың ата-аналары ғана емес, сонымен қатар тағылымдама бағдарламалары арқылы және жұмыс іздеу қызметтерінің арқасында құнды кадрлармен қамтамасыз етілген кәсіпорындар да пайда көреді.

«Making Skills Work for Scotland» агенттігінің 2020-2025 жылдарға арналған жоспарында [36] кәсіпорындардың мүдделеріне білім алушылардың мүдделерімен бірдей көңіл бөлінеді. Осылайша, бизнесті қолдау мен дамытуға бағытталған негізгі мақсаттардың бірі - жұмыс берушілердің білікті жұмыс күшіне деген сұранысын уақтылы және тиімді қанағаттандыру. Оған жету жолдары оған қатысатын кәсіпорындардан оң жауап алған тағылымдама бағдарламасын кеңейту мен дамытуды қамтиды. Сондай-ақ, Агенттіктің жоспарларына жеткіліксіз ұсыныспен байланысты еңбек нарығындағы қысқа мерзімді мәселелерді шешу үшін бағдарламалар құру кіреді. Мысалы, индустрия өкілдерімен, университеттермен және колледждермен серіктестікте цифрлық дағдылар академиясы құрылады. Тағы бір негізгі міндет-жұмыс берушілерді сапалы жұмыс орындарымен қамтамасыз ету. Оған қол жеткізу үшін қызметкерлердің біліктілігін арттыруға ресурстарды көбірек инвестициялау, ұзақ мерзімді еңбек қажеттіліктерін ескеретін бизнес-жоспар әзірлеу, сондай-ақ адами капиталды дамыту арқылы бизнестің өсуіне ықпал ететін өнімдер мен қызметтерді пайдалану жоспарлануда. Осы мақсатта қолда бар көп жылдық тәжірибе мен ақпарат негізінде Агенттік «Our Skills Force» бағдарламасын әзірледі [37]. Бағдарлама-бұл жұмыс берушілерге кеңес беру, қаржыландыруға қол жетімділік, жұмыс орнында оқыту туралы ақпарат және білікті жұмысшыларды жалдау мен дамытуға көмектесетін веб-қызмет. Ұзақ уақыт бойы қазақстандық мектептерде кәсіптік бағдарлау тек сынып сағаттары шеңберінде немесе оқу пәндеріндегі жұмыс шеңберінде жүзеге асырылды. Алайда, қазір барлығына кәсіптік бағдарлауды сәтті жүргізу үшін білім беру ұйымының күш-жігері жетіспейтіні белгілі болды. Барлық стейкхолдерлерді және кәсіптік бағдар беру жұмысы бойынша жүргізілетін барлық іс-шараларды біріктіру үшін әлеуметтік әріптестік орнату қажет.

Соңғы жылдары елде қоғамның қажеттіліктері мен білім беру ұйымдарының өз ісінің жоғары білікті мамандарын даярлау мүмкіндіктері арасындағы қайшылықтардың артып келе жатқанын көрсететін жағдай

жалғасуда. Не болып жатқанының себептерінің бірі болашақ жұмыс берушілер мен білім алушылар арасындағы байланысты жүзеге асыру үшін ортақ алаңның болмауы деп атауға болады. Осыған байланысты білім алушы «нақты сала» мамандықтарының алуан түрлілігін түсіне алмайды, ал жұмыс беруші кәсіби білімі бар және жұмысқа мүдделі қызметкерді ала алмайды.

Қазіргі уақытта жұмыс берушілер, орта және жоғары кәсіптік білім беру ұйымдары мен білім алушылар арасындағы қарым-қатынаста делдал орта білім беру ұйымдары болып табылады. Алайда, оқу орындары еңбек нарығы конъюнктурасының өзгеруіне және жұмыс берушілердің талаптарына тұрақты мониторинг жүргізбейді, олар дайындықтың қандай бағыттарын дамыту керектігін және түлектерде қандай кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыру керектігін дұрыс бағалай алмайды, осы ұйымдардың педагогтерінде білім алушыларға көмектесу үшін жаңа деректер мен білім жоқ. Нәтижесінде орта білім беру ұйымдарының ТЖКБ, жоғары және қосымша білім беру ұйымдарымен, сондай-ақ жұмыс берушілермен өзара іс-қимылын ұйымдастыруға және әлеуметтік әріптестігін қолдауға ықпал ететін коммуникативтік алаң құру қажет болатын тұйық шеңбер алынады.

Орта білім беру ұйымдарының жұмыс берушілермен өзара іс-қимылы мынадай бағыттарда дамуға тиіс:

- білім беру, бейіндік оқыту ұйымдарының кәсіптік бағдарлау қызметінің мазмұнын жетілдіру;
- еңбек нарығына бағдарлану;
- кәсіптік бағдарлау іс-шараларын кадрлық қамтамасыз ету;
- материалдық-техникалық қамтамасыз ету;
- қосымша қаржы қаражатын тарту;
- кәсіптік бағдарлау сапасын бақылау жүйесі;
- түлектерге гранттық / квоталық қолдау.

4.2 Желілік байланыс: мектеп - кәсіптік білім-жұмыс берушілер.

Білім берудегі желілік өзара іс-қимыл-бұл күрделі механизм, соның арқасында бірнеше ұйым бірден оқу немесе сабақтан тыс процеске, білім алушылардың кәсіптік бағдарлануына тартылады. Жалпы білім беру жүйесін дамытудың негізгі бағыттарының бірі, қазіргі кезеңде білім беру ұйымдарының білім беру қызметін неғұрлым жоғары деңгейге ауыстыруға ықпал ететін кәсіптік бағдарлау жүйесін жаңғырту болып табылады. Мұндай қызметті қайта құру білім беру процесінің барлық қатысушыларының желілік өзара әрекеттесуінен және кәсіптік бағдарлауды практикалық қамтамасыз етуден тұрады.

Желілік өзара әрекеттесу мақсаттары:

- жұмыс берушілердің талаптарын барынша есепке алу есебінен сапалы кәсіптік бағдарлауды қамтамасыз ету;
- кадрлардың бәсекеге қабілеттілігін, кәсіби құзыреттілігін және ұтқырлығын арттыру.

Желілік өзара әрекеттесудің жалпы функциялары

- Желілік өзара іс-қимыл шеңберінде білім беру саласының сабақтастығын қамтамасыз ету.
- Стейкхолдерлер арасындағы желілік өзара іс-қимылдың тиімділігі мен үздіксіздігін бақылау.
- Желілік өзара іс-қимыл шеңберінде кәсіптік бағдарлау процесін даралау.

Желілік өзара әрекеттесу міндеттері:

- кәсіптік бағдарлау жоспарларын/бағдарламаларын таңдау, әзірлеу және іске асырудың барлық кезеңдерінде ұйымдармен ынтымақтастық;
- бейіндік даярлық саласында кәсіптік бағдарлау қызметтерінің тұрақты байланыстарын қалыптастыру үшін құқықтық, ұйымдастырушылық жағдайлар жасау;
- кәсіптік бағдарлау қызметін оңтайландыруға, кәсіптік бағдарлау сапасын арттыруға ықпал ететін бірлескен жобаларды іске асыру;
- еңбек нарығында сұранысқа ие бәсекеге қабілетті маманның дұрыс таңдауын қалыптастыратын инновациялық кәсіптік бағдарлау ортасын құру;
- Заманауи педагогикалық, психологиялық және ақпараттық коммуникациялық технологияларды енгізу және пайдалану;
- таңдалған мамандыққа деген ынтымақты арттыру.

Желілік өзара іс-қимылдың нормативтік-құқықтық аспектілері

Желілік өзара іс-қимылды іске асырудың нормативтік негізі нормативтік актілер мен құжаттар болып табылады:

1. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Заңы.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы»
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 бұйрығы. «Мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған мамандандырылған, арнайы білім беру ұйымдары,

балалар мен ересектерге арналған қосымша білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы»

Кәсіптік бағдарлау қызметін іске асырудың желілік нысанын пайдалану ұйымдар арасындағы шарт негізінде жүзеге асырылады. Осы қызметті жүзеге асыратын бірнеше ұйымдар желілік нысанды пайдалана отырып, кәсіптік бағдарлауды іске асыруды ұйымдастыру үшін мұндай ұйымдар кәсіптік бағдарлау жоспарлары мен бағдарламаларын бірлесіп әзірлейді және бекітеді.

Ведомствоаралық өзара іс-қимыл үшін шарттық қатынастардың тетіктері түйінді болып табылады. Желілік өзара әрекеттесу процесінде ұйымдық-құқықтық тетіктер мен нормативтік-құқықтық құжаттардың келесі кешені қолданылады:

- желі қатысушыларының мәртебесін, жауапкершілігін айқындайтын келісімшарт;

- ынтымақтастық туралы шарттар-өзара іс-қимылға қатысушылардың азаматтық-құқықтық қатынастарын бекітуге және мынадай мәселелерді реттеуге мүмкіндік береді: бірлескен іс-шаралар өткізу, білім беру ұйымдарының меншігі мен қаражатын пайдалану, кадр ресурстарын, өкілеттіктер мен жауапкершілікті бөлу, бірлескен қызметті басқарудың ұйымдастырушылық схемалары мен рәсімдері және оның нәтижелерінің есептілігі;

- ақылы қызмет көрсету шарттары, азаматтық-құқықтық сипаттағы шарттар-желіге қатысушылардың қарым-қатынас ережелерін анықтайды;

- жоспарлар, жобалар, бағдарламалар-желілік өзара іс-қимыл шеңберінде кәсіптік бағдарлау қызметінің мазмұнын айқындайды;

- ережелер (үйлестіру кеңесі туралы, Кәсіптік бағдар беру қызметін басқару қызметі туралы, уақытша шығармашылық ұжым туралы, есеп саясаты туралы, құрылымдық бөлімшелер туралы және т. б.);

- лауазымдық нұсқаулықтар (директор, директордың орынбасары, Педагог-кәсіби бағдар беруші, қосымша білім беру педагогы, әдіскер және т.б.).

Желілік өзара іс-қимыл қызметі білім беру ұйымының жергілікті актілерімен реттеледі:

1. Кәсіптік бағдарлау қызметін іске асырудың желілік нысанын ұйымдастыру туралы ереже

2. Кәсіптік бағдарлауды іске асырудың желілік нысаны туралы шарт.

3. Өзара іс-қимыл және ынтымақтастық туралы келісім

4. Кәсіптік бағдар беру қызметінің жоспары.

5. Кәсіптік сынамалар жүргізу туралы шарт.

"Кәсіптік бағдарлау қызметін іске асырудың желілік нысанын ұйымдастыру туралы ережеде" (1-қосымша) желілік өзара іс-қимыл моделін әзірлеу мен енгізудің қағидатты тәсілдері:

- негізгі идеология – өзара іс-қимыл және ынтымақтастық;
- байланыстардың еріктілігі;
- өзара әрекеттесу деңгейлерінің көптігі.

«Өзара іс-қимыл және ынтымақтастық туралы келісім» шеңберінде сұранысқа ие мамандықтар бойынша бейіндік даярлық бағдарламасын іске асырудың желілік нысанын жүзеге асыру көзделеді.

Нақты желілік кәсіптік бағдар беру бағдарламасына нақты қосылу оның нәтижелі көрсеткіштерін анықтаудан басталады: ұйымдарға нақты не алу керек, қандай мөлшерде және сапада. Түлектерді даярлау сапасы-оқу орнының бәсекеге қабілеттілігін айқындайтын негізгі көрсеткіштердің бірі, оның білім беру қызметтері нарығында орналасуы шешуші дәрежеде желілік өзара іс-қимылдың тиімділігіне байланысты.

«Кәсіптік бағдарлау қызметін іске асырудың желілік нысанын ұйымдастыру туралы ереже» негізінде қызметтің мынадай бағыттарын қамтитын іс-шаралар жоспары әзірленеді:

1. Оқу-кәсіптік бағдарлау процесін ұйымдастыру.

1.1. Сұранысқа ие мамандықтар бойынша элективті курстар, факультативтік бағдарламалар әзірлеу;

1.2. Ашық есік күнінің тақырыбын кәсіптік білім беру ұйымдарымен, әлеуетті жұмыс берушілермен келісу;

1.3. Дәрістер, тренингтер, мастер-кластар, колледж/ЖОО түлектерімен, кәсіпқойлармен кездесулер тақырыптарын әзірлеу;

1.4. Кәсіптік білім беру ұйымдарына, серіктес кәсіпорындарға экскурсиялар ұйымдастыру және өткізу;

1.5. Олимпиадалардың, ғылыми жобалар конкурстарының, стартаптардың және т. б. қазылар алқасының құрамына әлеуметтік әріптестердің қатысуын ұйымдастыру;

1.6. Бірлескен кәсіптік бағдар беру қызметінің түпкілікті нәтижелерінің мониторингі;

1.7. Үйлестіру кеңесін құру;

2. Тәжірибеге бағдарланған кәсіптік бағдар беру жұмысы

2.1. Кәсіптік сынағаларды, кәсіптердің «үлгілерін», жазғы лагерьлерді ұйымдастыру және өткізу;

2.2. Кәсіби сынағаларды жүргізу үшін материалдық базаны, жұмыс бекеттерін, шығыс материалдарын дайындау;

2.3. Кәсіби сынағаларды жүргізуге жетекші мамандардың қатысуы.

Үйлестіру кеңесі қызметінің бағыттары:

- желілік өзара іс-қимыл шеңберінде ұйымдардың қызметін реттейді;

- желілік өзара іс-қимылды әдістемелік қамтамасыз ету;
- желілік оқытуды ұйымдастыру: біліктілікті арттыру курстары, білім беру курстары, шеберлік сыныптары;
- инновациялық жобаларды енгізу бойынша қызметті жоспарлау, әзірлеу және үйлестіру;
- желілік өзара іс-қимыл шеңберінде кәсіптік бағдарлау қызметін іске асыруды бақылау.

Өзара әрекеттесу механизмдері

Желілік өзара іс-қимыл салалық модель ретінде ұсынылады (ұйымдар арасындағы көлденең өзара іс-қимыл). Өзара іс – қимыл тетігі-шарттық қатынастар (ынтымақтастық туралы шарт) (7-Кесте).

Кесте 7_ Өзара әрекеттесу моделі

№	Әзірлеуге қатысатын элементтері	жұмыс оқу процесінің	берушілер процесінің	Процедура нысаны
1	Сұранысқа ие мамандықтар бойынша	елективті курстар,	факультативтік бағдарламалар әзірлеу	Элективті курстарға, факультативтік бағдарламаларға кіріктірілген жалпы және кәсіби құзыреттерді кәсіптік білім беру ұйымдарымен, жұмыс берушілермен келісу
2	Бейіндік оқыту талаптарын көрсететін бітірушінің құзыреттілік моделі			Барлық әлеуметтік әріптестердің жұмыс тобының отырысы (мектеп, ТЖКБ, ЖОО, жұмыс берушілер)
3	Кәсіптік бағдарлау элементтерін оқу жоспарына интеграциялау			Кәсіптік бағдар беру қызметінің жоспарын, бағдарламаларын талдау, келісу, өзектендіру
4	Оқу жоспарының вариативті бөлігінің сағаттарын бөлу			Жұмыс берушілердің, кәсіптік білім беру ұйымдарының ұсыныстары, сұрау салулары.
5	Кәсіби сынамалар бағдарламалары			Кәсіптік бағдар беру мәселелері жөніндегі педагогикалық кеңестің отырысы
6	Демонстрациялық іс-шаралар			Жұмыс берушілер өкілдерінің кәсіптік сынамалар бағдарламаларын сараптауы (2-қосымша). Ынтымақтастық туралы шарт (3-қосымша), кәсіби сынамалар туралы ереже топтарға басшылық ету
7	Білім алушылардың құзыреттіліктері мен функцияларын қалыптастыру	кәсіби еңбек		Ашық есік күндерінің, жәрменкелердің, экскурсиялардың кестесін жасау

4.3 Нетворкинг

Нетворкинг - бизнес немесе кәсіби қызмет үшін пайдалы әлеуметтік байланыстар, Байланыстар жүйесін құру жөніндегі қызмет [38], өзекті немесе перспективалы. Кәсіптік бағдар беру контекстінде «желі» ұғымын қолдану, ең алдымен, кәсіптік бағдар беру мақсаттарына жету үшін пайдалы байланыстар құруды қажет ететін субъектілерді анықтауды талап етеді.

Сондай-ақ, нетворкинг – бұл айналасында адамдар шеңберін қалыптастыру, олардың әрқайсысы белгілі бір салада кәсіби маман маман болатындай әлеуметтік желіні құру.

Кәсіптік бағдарлау нетворкингі деп кәсіптік өзін-өзі анықтау және білім алушылардың болашақ кәсіптік ілгерілеуі үшін маңызды өзекті және перспективалық байланыстар жүйесін қалыптастыруға бағытталған кәсіптік бағдарлау қызметінің ерекше бағыты түсініледі.

Кәсіптік бағдарлау бойынша жұмыстың тиімді нысаны білім беру ұйымдарының әлеуметтік серіктестермен және жұмыс берушілермен тығыз ынтымақтастығына негізделген өзара іс-қимыл болып табылады. Кәсіптік бағдарлау желісін ұйымдастырушы білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын сүйемелдеу жөніндегі қызметті жүзеге асыратын білім беру немесе өзге де ұйымдар болып табылады. Кәсіптік бағдарлау желісі процесінде олардың арасында кәсіптік бағдарлау маңызды байланыстар құрылатын негізгі субъектілер-білім алушылар, олардың ата-аналары, жұмыс берушілері, сондай-ақ жалпы орта, қосымша, орта кәсіптік және жоғары білім беру ұйымдары.

Осылайша, кәсіптік бағдарлау желісін қазіргі заманғы кәсіптік бағдарлау жүйесінің тең құқылы құрылымдық элементі ретінде қарастыруға болады (кәсіптік ақпаратпен, кәсіптік насихатпен, кәсіптік іріктеумен, кәсіптік диагностикамен және кәсіптік кеңес берумен, кәсіптік жандандырумен және кәсіптік бағдарлау маңызды практикамен қатар).

Интернет желісіндегі мемлекеттік және өңірлік кәсіптік бағдарлау желісінің өз дамуы үшін үлкен перспективалары бар:

- білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдарлауды ұйымдастыруға жауапты кәсіптік бағдар берушілердің, кәсіптік навигаторлардың кәсіптік қоғамдастығын құру;
- кәсіби бағдарлау экскурсиялары мен кәсіби сынамалардың интерактивті онлайн навигатор картасын әзірлеу және іске қосу;
- кәсіби сынамалардың, сондай-ақ кәсіби консультациялардың қашықтықтан нысандарын енгізу;
- жұмыс тәжірибесін жинақтай және тарата отырып, білім беру ұйымдарын кәсіптік бағдарлау бойынша онлайн-конференциялар өткізу;

- әлеуметтік желідегі қауымдастық беттерінде өзекті ақпаратты орналастыру, білім беру ұйымдарының сайттарында кәсіптік бағдарлаудың виртуалды кабинеттерін құру [39].

Кәсіптік бағдарлау желісінің (бұдан әрі – КБЖ) жағдайларын жобалау технологиясы.

Кәсіптік бағдарлау желісінің әрбір жағдайы бес компонентті қамтиды:

1) ұйымдастырушылар (көбінесе бұл рөлде әртүрлі типтегі білім беру ұйымдары және/немесе жұмыс беруші кәсіпорындар әрекет етеді);

2) адресаттар (оқушылар, олардың ата – аналары, жұмыс берушілер; кейбір жағдайларда-білім беру ұйымдарының педагогикалық және әкімшілік персоналы);

3) шақырылған қатысушылар (олардың арасында жергілікті атқарушы органдардың, жұмыспен қамту қызметтерінің, кәсіптік және жоғары білім беру ұйымдарының, оқушының өзін-өзі басқарудың, жастар бірлестіктерінің өкілдері, табысты кәсіпкерлер, медиа тұлғалар және т.б. болуы мүмкін);

4) аумақ (Мектеп, колледж, ЖОО, оқу орталығы немесе кәсіпорынның өндірістік аймағы, бейтарап аумақ және т.б.);

5) коммуникативтік алаң жұмысының тақырыбы.

Белгіленген бес элементтің әртүрлі комбинациясы кәсіби бағдар беру желісінің әртүрлі форматтарын анықтайды. Элементтердің бес түрінен, конструктордың бөлшектерінен бастап, өзгермелі желілік жағдайлар қалыптасады. Тиісінше, кәсіптік бағдарлау желілерінің жағдайларын жобалау жоғарыда көрсетілген элементтердің әртүрлі комбинацияларын іріктеу және қойылған мақсаттар мен қол жетімді мүмкіндіктерге сәйкес ең оңтайлы комбинацияны іздеу болып табылады.

Ол үшін келесі алгоритмді қолдануға болады:

Бірінші қадам-карточкалар жасау. Дизайнға ыңғайлы болу үшін элементтердің әр түрін белгілі бір түсті карталар жиынтығы түрінде жобалау ұсынылады.

КБЖ жағдайларын ықтимал ұйымдастырушылар (қызыл карталар):

- мектеп;
- балаларға қосымша білім беруді ұйымдастыру;
- колледж;
- ЖОО;
- кәсіпорын-жұмыс беруші;
- жұмыс берушілер бірлестігі;
- мемлекеттік / өңірлік мамандандырылған кәсіптік бағдарлау орталығы;
- жұмыспен қамту қызметі;

- жергілікті атқарушы органдар;
- ата-аналар бірлестігі;
- жастар бірлестігі;
- Жұмыс барысында тікелей толтыруға арналған 2-3 бос қызыл карточкалар.

Мүмкін адресаттар (жасыл карталар):

- үлкен мектеп жасына дейінгі балалар;
- 1-4 сынып оқушылары.;
- 5-7 сынып оқушылары.;
- 8-9 сынып оқушылары.;
- 10-11 сынып оқушылары.;
- Оқушылардың ата-аналары (1-4, 5-7 сын.);
- Оқушылардың ата-аналары (8-9, 10-11 кл.);
- жұмыс беруші кәсіпорындардың өкілдері;
- кәсіптік бағдар беру процесінде айналысатын педагогтар;
- 2-3 бос жасыл карталар.

Ықтимал шақырылған қатысушылар (сары карталар):

- оқушылардың ата-аналары;
- мектеп (білім алушы, жастар) өзін-өзі басқару өкілдері;
- кәсіпорын мамандары-кәсіпқойлар;
- кәсіпорындардың кадр қызметінің өкілдері;
- кәсіпорын басшылары;
- табысты кәсіпкерлер;
- медиа тұлғалар 1;
- аудан, қала басшылары;
- жұмыспен қамту қызметтерінің өкілдері, күш құрылымдарының өкілдері;
- 4-5 бос сары карталар.

КБЖ іс-шараларын өткізудің ықтимал аумағы (көк карточкалар):

- мектеп;
- колледж (аудитория, зал) ;
- колледж (шеберхана, полигон);
- ЖОО (аудитория, зал) ;
- ЖОО (зертханалар, өндірістік учаскелер);
- кәсіпорын-жұмыс беруші (Оқу орталығы);
- кәсіпорын-жұмыс беруші (Өндірістік аумақ);
- технопарк;
- кітапхана;
- мұражай;
- стадион;
- кафе;

- ашық аспан астында;
- 4-5 бос көк карточкалар.

Екінші қадам-өзара әрекеттесу комбинациясын құру. Формадағы өзара әрекеттесудің әр түрі әр түрлі түсті карточкалардың тіркесімі болып табылады, ал іс жүзінде – КБЖ жағдайының бір немесе басқа нұсқасынан басқа ештеңе емес, басқаша айтқанда – болашақ кәсіптік бағдар беру іс-шарасының бастапқы схемасы.

Стейкхолдерлердің өзара әрекеттесу комбинациясын жасау кезінде келесі ережелер қолданылады:

1. Әр комбинацияда барлық түсті карталар болуы керек. Ол үшін шаблон қолданылады, оның оң жағында тиісті түстерде қолданылатын карталар қатарға орналастырылады.

2. Бір сольтерде бір түсті карточкалар бірнеше болуы мүмкін. Екінші ережені бейнелейтін кейбір мүмкін нұсқалар:

- Бірнеше ұйымдастырушылар болуы мүмкін, мысалы, мектеп және кәсіби білім беру ұйымы. Олар кәсіптік бағдар беру жұмысы аясында іскерлік байланыстарды орнатқан болуы мүмкін, мүмкін, мұндай байланыстар осы іс-шараға дайындық кезінде әлі орнатылмаған болуы мүмкін.

- КБЖ жағдайының адресаттары, мысалы, мектеп оқушылары мен олардың ата-аналары болуы мүмкін.

Мысал ретінде-колледжде кәсіби шеберлік байқауына бірлесіп қатысу, содан кейін алған әсерлерін (сонымен бірге) талқылау.

- Шақырылған қатысушылар КБЖ жағдайына кез келген мөлшерде және кез келген комбинацияда енгізілуі мүмкін, бұл ретте пікірталас форматын да ұйымдастыруға болады. Мысалы, түлектерге – жас мамандарға қойылатын талаптарды талқылайтын ашық конференция, оған жұмыс берушілердің кадрлық қызметтерінің өкілдері, ата-аналар қоғамының өкілдері, ЖОО оқытушылары және жас мамандардың өздері қатысады;

- адресаттар ретінде сұрақтар қоятын талапкерлер әрекет етеді.

3. Кәсіптік бағдарлау желісінің жағдайы бірнеше кезеңнен тұруы мүмкін (бұл оның сценарийін құру кезінде нақтыланатын болады). Өзара әрекеттесудің үйлесімінде бұл «аумақ» түрінің бірнеше түрлі карталарын таңдау арқылы көрінеді. Мысалы: алдымен кәсіпорынның өндірістік аймағы (экскурсиялық кезең), содан кейін – кәсіпорынның оқу орталығының залы (рефлексивті-коммуникативті кезең).

4. Кәсіптік бағдарлау желісінің әр жағдайының өзіндік мағыналық-семантикалық «фокусы» болуы керек. Өзара әрекеттесу комбинациясында бұл келесідей көрінеді: әр түсті карталар тым көп болмауы керек. Кейде барлық ықтимал адресаттарға бірден бағытталған және көптеген

тапсырмаларды «бір сәтте» шешуге мүмкіндік беретін «әмбебап» жағдайды жобалауға азғырылады. Бұл азғырудан аулақ болу керек, өйткені мұндай идея іс жүзінде жүзеге асырыла отырып, өте формасыз, құрылымсыз және сюжетсіз, демек, мүлдем тиімсіз – желілік жағдай болып шығады.

Өңірлер мен жекелеген ұйымдардың тәжірибесі көрсеткендей, адресаттардың әрбір түрі үшін және міндеттердің әрбір түрі үшін кәсіптік бағдарлау желісінің өзіндік ерекше жағдайы жобалануы тиіс. Сонымен, болашақ мамандыққа қызығушылық тұрғысынан колледжді немесе жоғары оқу орындарын таңдау мәселелері табысты мамандар мен басшылардың тиімді мансап құру жағдайларына қарағанда басқа алаңдарда талқылануы керек, тіпті егер сол және басқалары білім алушылардың бірдей санаттарына бағытталған болса да.

Төртінші қадам – жобаланған КБЖ жағдайының соңғы элементін, атап айтқанда коммуникативтік алаңның негіздік тақырыбын анықтау. Жобаланған КБЖ тақырыптық өрісінің негізгі нұсқалары ретінде іс шаралар белгіленуі мүмкін:

- өңірлік және жергілікті еңбек нарықтарының жай-күйі мен ерекшеліктері;

- кәсіптік міндеттері, технологиясы, еңбек жағдайлары және белгілі бір кәсіптер бойынша жұмыстың басқа да ерекшеліктері, қызметкерлерге қойылатын талаптар;

- жұмыс беруші кәсіпорындардың кадрлық және әлеуметтік саясаты;

- кәсіпорында жұмысқа орналасудың ықтимал нұсқалары («кіру нүктелері»), бастапқы лауазымдар, жалақы және еңбек жағдайлары) және одан әрі мансаптық маршруттар;

- белгілі бір мамандықтарды, мамандықтарды алу жолдары мен шарттары;- түлектердің еңбек нарығындағы мінез-құлық үлгілері (осы ауданда, өңірде, сондай-ақ кәсіби ұтқырлық негізінде, Өзін-өзі жұмыспен қамту негізінде, онлайн және т. б.);

- табысты кәсіпқойлардың, басшылардың, бизнесмендердің, нақты Мектеп /Колледж /ЖОО түлектерінің кәсіби мансабын құру тәжірибесі және т.б.

Көріп отырғаныңыздай, КБЖ жағдайларының тақырыбы негізінен мансаптық навигация мәселелеріне негізделген. Бұл, біріншіден, кездесудің барлық қатысушылары үшін жоғары ішкі мотивация жасауға мүмкіндік береді, соның арқасында іскерлік тұлғааралық қатынастар жұмыс берушілер мен болашақ жұмысшылардың өзара «көзқарастары» барысында емес, табиғи мағыналы қарым-қатынас жағдайында қалыптасады. Екіншіден, жоғарыда айтылғандай, КБЖ іс-шаралар кәсіптік бағдарлау маңызды құзыреттерді қалыптастырудың маңызды міндеттерін шешеді, оның ішінде

жеке кәсіптік-білім беру бағытын жобалаумен және мансаптық жоспарларды түзетумен байланысты.

Коммуникативтік алаңдарда тиісті ақпаратты, оның ішінде талқылаулар мен пікірталастар жағдайларын игеру және түсіну орын алады; білім алушылардың өз көзқарастары, шешімдері мен жоспарлары бойынша апат-тесттер (беріктігін тексеру) өтеді; кәсіптік білім беру саласы, еңбек және кәсіптер әлемі туралы жалған көзқарастар, стереотиптік және мифологиялық идеялар жоққа шығарылады.

КБЖ конструкторымен жұмыс істеудің ұсынылған алгоритмі шамамен; іс жүзінде онымен жұмыс әртүрлі логикада жүзеге асырылуы мүмкін. Жұмысты әр түрлі түсті карточкалардың көмегімен өзара әрекеттесу комбинациясын құру негізінде жағдайды жобалаудан немесе қолайлы тақырыпты іздеуден немесе КБЖ-жағдайдың мақсатын (күтілетін нәтижесін) тұжырымдаудан бастауға болады, содан кейін оның барлық элементтері нақтыланады.

Бесінші қадам-мақсатқа, тақырыпқа, орынға және қатысушыларға негізделген сценарийді жобалау. Сценарий сипаты бойынша барлық КБЖ-іс-шараларды екі санатқа бөлуге болады:

- 1) кәсіптік бағдарлау желісінің нашар құрылымдалған жағдайлары;
- 2) жақсы құрылымдалған жағдайлар.

Әлсіз құрылымдалған КБЖ жағдайының мысалы-бұл бағдарламада көрсетілген сюжетті қамтымайтын классикалық Бос орындар жәрмеңкесі. Оның өнімділігі тек қатысушылардың белсенділігіне байланысты, ол, әдетте, келуші (оқушы, түлек, жұмыс іздеп жүрген ересек адам) мен «стендтегі адам» (жұмыс беруші кәсіпорынның, кадрлар орталығының немесе Жұмыспен қамту қызметінің өкілі) арасындағы өзара әрекеттесу басталған кезде өздігінен пайда болады.

Жұмыстың бұл түрінің артықшылығы-барлық қатысушылардың өзара әрекеттесуінің ерекше бейресми сипаты, бүкіл процесті «Бағдарламаланған» даралау және даралау.

Кемшіліктері:

- эмоционалды жарқын, қызықты немесе өткір проблемалық сәттерді қарастырмайтын күнделікті сипат (кәсіптік бағдар беру кейде диспансерлеуге ұқсайды);

- барлық қатысушылардың, әсіресе «нақты не істеу керектігін» білмейтін және коммуникативтік құзыреттілігі жеткіліксіз қатысушылардың белсенділігі мен белсенділігінің төмендігі мүмкіндігі;

- нәтижесінде-кәсіптік бағдарлау желісінің барлық жағдайының ықтимал төмен нәтижелілігі.

КБЖ-жоғары құрылымдалған жағдайлардың келесі ерекшеліктері бар:

- іс-шарада әртүрлі кезеңдердің ауысуын қамтитын белгілі бір сценарий бар, ол бағдарлама түрінде ресімделеді;

- барлық қатысушылар үшін (немесе жекелеген санаттар үшін) белгілі бір рөлдер қарастырылған – спикер, экскурсовод, пікірталасшы, жетекші, сұрақ қоюшы және т.б., сондай-ақ әртүрлі қызмет түрлері (іздеу, коммуникативті, рефлексивті-бағдарлау, ойын немесе т.б.).

Осыған байланысты іс-шараны сәтті өткізудің қажетті шарты шақырылған қатысушылардың белгілі бір рөлге белсенді қатысатын санаттары үшін егжей-тегжейлі әдістемелік ұсынымдар дайындау болып табылады.

Алтыншы қадам-іс-шараның түпкілікті егжей-тегжейі, оның ішінде оны дайындау және өткізу жоспарын әзірлеу, бұл мерзімдерді, қажетті ресурстарды және жауаптыларды анықтауды қамтиды. Кейбір жағдайларда жергілікті БАҚ - қа жіберілетін баспасөз және пост-релиздер көзделеді.

Тағы бір маңызды мәселе – атауды әзірлеу («бренд») – түпнұсқа, жарқын, тартымды, адресаттардың барлық санаттары үшін түсінікті және сонымен бірге істің мәнін көрсетеді.

Ұсынылған технология ұйымның немесе кәсіпорынның кәсіптік бағдарлау қызметін жетілдіру мәселелеріне арналған жоба-сессия, тақырыптық педагогикалық кеңес, білім беру ұйымындағы өндірістік кеңес үшін мазмұнды негіз бола алады. Оны практикалық қолданудың нәтижесі жергілікті және жергілікті ерекшеліктерді ескеретін және кәсіптік бағдарлау міндеттері кешенін жүйелі шешуге бағытталған кәсіптік бағдарлау желісінің өзіндік әдістемелер пакеті (4-қосымша) болады.

Тәлімгерлікті білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауына ықпал етудегі өзара іс-қимылдың тиімді әдісі ретінде ерекше атап өткен жөн.

Тәлімгерлік – орта білім беру ұйымында педагогтың кәсіби қызметіне алғаш кірген адамға кәсіби бейімделуде практикалық көмек көрсету жөніндегі педагогтің қызметі [40].

4.4 Тәлімгерлік

Тәлімгерлік-бұл білім, әлеуметтік тәжірибе алмасудың бейресми процесі және тәлімгердің оқуы мен кәсіби дамуында алатын психологиялық қолдауы. Тәлімгердің жеке басы осы даму әдісінің сәтті немесе керісінше деструктивті әсерінде шешуші рөл атқарады. Кәсіби дағдыларды жақсы меңгеруден басқа, тәлімгерлер бірқатар жеке қасиеттерге ие болуы керек, олардың ішінде ең алдымен жауапкершілік сезімін, берілгендікті, жауаптылықты, шыдамдылықты, әдептілік сезімін, қарым-қатынас әдістерін меңгеруді және жоғары өзін-өзі ұйымдастыруды атап өту керек.

Тәлімгер үшін оның тәлім алушысын баурап алу және қызықтыру қабілеті маңызды. Бұл тәлімгердің мотивациясын және оқу процесінің

тиімділігін айтарлықтай арттырады. Білім беру ұйымдарында тәлімгерлікті неғұрлым тиімді ұйымдастыру үшін күтілетін нәтижелерге қол жеткізу үшін тәлімгер мен тәлімгердің өзара қарым-қатынасын нақты нысандарда ұйымдастыруға бағытталған іс-шаралар мен оларды қалыптастыратын іс-шаралар кешені болып табылатын тәлімгерлік бағдарламасын әзірлеу ұсынылады.

Тәлімгер-өмірлік, жеке және кәсіби нәтижеге қол жеткізуде табысты тәжірибесі бар, тәлімгердің өзін-өзі жүзеге асыру және өзін-өзі анықтау процестерін ынталандыру және қолдау үшін қажетті тәжірибе мен дағдылармен бөлісуге дайын және құзыретті тәлімгерлік бағдарламасының қатысушысы. Кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастырудың бұл нысанын педагог-кәсіптік бағдар беруші қолдана алады.

Тәлімгер-тәлімгермен өзара іс-қимыл арқылы және оның көмегі мен қолдауымен нақты өмірлік, жеке және кәсіби міндеттерді шешетін, жаңа тәжірибе жинақтайтын және жаңа дағдылар мен құзыреттерді дамытатын тәлімгерлік бағдарламасының қатысушысы.

Нақты нысандарда тәлімгер «білім алушы», «оптант» терминдерімен анықталуы мүмкін. Тәлімгерлік нысаны-тәлімгерлік жұптың немесе қатысушылары қатысушылардың негізгі қызметі мен ұстанымымен айқындалатын мән-жайлармен белгіленген рөлдік жағдайда болатын топтың жұмысын ұйымдастыру арқылы тәлімгерлікті іске асыру тәсілі.

Әдетте, білім алушы тәлімгер немесе жұмыс беруші-тәлімгер мектептің ризашылық білдіретін түлегі болады, ол онымен эмоционалды байланысты сезінеді, ризашылық сезінеді және жеке ресурстарды қолдайды (тәжірибемен бөліседі, білім алушылар мен педагогтарды ынталандырады, эндаументті бастайды және дамытады, тағылымдаманы ұйымдастырады және т.б.).

Кәсіптер әлемі өте серпінді және нақты кәсіптердің еңбек мазмұны өзгермелі. Бүгінгі таңда кәсіптік бағдар беру аясында оқушылар жоғарыда аталған профессиограмма параметрлеріне қатысты ғана емес, сонымен қатар әр мамандықтың болашағына қатысты мамандықтарды зерттеу қажеттілігі туралы жиі айтады. Осы мақсаттар үшін ең көп сұранысқа ие және жаңа мамандықтарды зерттеу үшін пайдалы болуы мүмкін бірқатар ресурстар бар.

Мамандықтардың кең каталогы сайтта Қазақстанның жаңа мамандықтары мен құзыреттерінің атласында ұсынылған: <https://atlas.bts-education.kz>.

Жаңа кәсіптер мен құзыреттер атласы-бұл әр сала сарапшыларының пікірінше, қазірдің өзінде сұранысқа ие және жақын арада пайда болатын кәсіптер жинағы. Бұл атласта бізге жақын болашақ 5-10 жылға анықталды.

Ұсынылған кәсіптер атласының материалдары технологиялық Форсайт негізінде болашақты болжау әдістемесін қолдануға негізделген. Технологиялық Форсайт озық технологиялар мен кең инновациялардың дамуымен қандай еңбек дағдылары ең сұранысқа ие екенін анықтауға мүмкіндік береді.

5-10 жылдан кейін қандай мамандықтар өзекті болатынын анықтау үшін Foresight (Форсайт) әдістемесі қолданылды. Форсайт әдістемесі мынаны ұсынады:

- Болашақты болжауға немесе болжауға кепілдік берілмейді;
- Болашақ біздің іс-әрекетімізге және қазіргі кездегі күш-жігерімізге байланысты;
- Болашақты дамытудың көптеген нұсқалары бар және біз өзімізге сәйкес келетін сценарийді таңдай аламыз.

Болашақ сценарийлерін әзірлеудегі жетекші рөл өз саласында айтарлықтай тәжірибесі бар, саланың дамуына әсер ететін және болашақтың дамуына өзіндік көзқарасы бар салалық сарапшы – мамандарға тиесілі.

Болашақ сценарийлерді сала сарапшылары бірлесіп жұмыста және форсайт-сессия деп аталатын арнайы іс-шарада талқылау кезінде әзірлейді және келіседі.

Форсайт-сессия жұмысындағы негізгі мақсат – кәсіби қызмет салаларының өзгеруіне әсер ететін, уақыт өте келе дамитын үрдістерді анықтау және талдау.

Пайда болған жаңа технологиялар болашақ мамандардың оларды пайдалану үшін қандай құзыреттерге ие болуы керектігін анықтайды. Жаңа құзыреттерді біріктіру және топтастыру жаңа мамандықтарға – қазір пайда болып жатқан болашақ мамандықтарға қойылатын талаптарды қалыптастырады және оларға сұраныс 5-10 жылдан кейін жоғары болады.

Жаңа мамандықтарды қалыптастырумен қатар, инновациялық технологиялар кейбір мамандықтарды қажетсіз етеді және басқалардың өзгеруіне айтарлықтай талаптар қояды.

Болашақта сұранысқа ие болмайтын кәсіптер жойылып бара жатқан кәсіптер деп аталады; қалатын, бірақ айтарлықтай өзгеретін кәсіптер трансформациялық кәсіптер деп аталады.

Сұранысқа ие маман болу үшін болашақ мамандықтардың бірін таңдаған жөн және жойылып кету қаупі төнгендердің арасынан мамандық таңдаудың мағынасы жоқ.

Құзыреттіліктің жаңа кәсіптері атласында сіз үш кәсіп тобының сипаттамасын таба аласыз:

- Жаңа мамандықтар-әлі ресми түрде жоқ, бірақ жақын арада пайда болу ықтималдығы жоғары мамандықтар;

- Трансформацияланатын кәсіптер - бұл бұрыннан бар кәсіптер мен мамандықтар, олардың ықтималдығы жоғары;

- Жойылып бара жатқан мамандықтар – бұл жақын арада сұранысқа ие болмайтын мамандықтар мен мамандықтар.

Әрине, жаңа кәсіптің сипаттамасы-бұл егжей-тегжейлі жұмыс сипаттамасы емес, болжам. Сарапшылар ретінде таңдалған әр саланың үздік мамандары дамуды бірлесіп бағалайды және болашақ мамандарға қажетті жаңа міндеттер мен құзыреттерді анықтайды. Жаңа мамандықтардың сипаттамасын зерделей отырып, білім алушылар болашақта қандай мамандықтар мен қызметкерлер сұранысқа ие болатыны туралы жеке түсініктерін қалыптастыра алады және өз таңдауын жасай алады.

Кәсіптік бағдар беру жұмысының стейкхолдерлерінің өзара іс – қимылы туралы айта отырып, кәсіптік бағдар беру жүйесіне қатысты құқықтары, талаптары немесе мүдделері бар мүдделі тараптардың өзара іс-қимылы, олардың қажеттіліктері мен үміттерін қанағаттандыратын оның қасиеттері туралы айта отырып, отбасын-жасөспірімнің әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі анықтауының жетекші стейкхолдерлерінің бірі ретінде атап өту қажет. Бұл жасөспірімнің әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі анықтау процесіне ең маңызды үлес болып табылатын уақытша, материалдық, эмоционалдық және басқа ресурстарды инвестициялауда көрсетілген отбасының үміттері мен қажеттіліктері, көптеген жағдайларда оқушының өз өмірін жоспарлауға күш салуынан асып түседі.

Отбасы жасөспірімге әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі анықтау процесінде екі жолмен әсер етеді. Біріншіден, жеке тұлғада із қалдыратын белгілі бір сипаттамалары бар орта ретінде, оның процесі мен нәтижесі болуы мүмкін:

- Арнайы және саналы;
- ниетсіз және саналы;
- әдейі, бірақ саналы емес;
- ниетсіз және бейсаналық.

Жасөспірімдермен жұмыс жасауда отбасылық жүйе тарапынан қасақана және білім алушылардың саналы әсерлері (олардың мысалы тәрбиелік әсерлер, декларацияланатын талаптар болуы мүмкін), жасөспірімнің жеке басы, сондай-ақ оның мамандық таңдауға және одан әрі өмір жолына әсер ететін маңызды сипаттамалары бірінші орынға қойылғанына қарамастан, олар көп жағдайда беймәлім процестердің өнімі болып табылады және нақты санаға берілмейді.

Ұлдың немесе қыздың әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі анықтауға қосқан үлесін талдай отырып, әсіресе мамандармен ынтымақтастық кезінде ата-аналар көбінесе тікелей балалар мен ата-аналар қарым-қатынасына назар аударады. Сонымен қатар, жас адамның өмірдегі орнын табудағы ықтимал

қиындықтарды болжау үшін барлық отбасылық жүйелердің қалай жұмыс істейтінін түсіну маңызды.

Мысалы, отбасының ортақ бірлігі мен ата-аналардың балалардың мамандық таңдауына әсері арасында байланыс бар. Эмоционалды жақындығы жоғары отбасыларда ата-аналар көбінесе жасөспірімдердің оқу профилін және одан әрі білім алу жолын таңдауда шешуші дауысқа ие. Сонымен қатар, балалардың қысымға белсенді немесе жасырын қарсылығына тап болған авторитарлық ата-аналардан айырмашылығы, бұл жағдайда ата-ана шешімі табиғи түрде қабылданады.

Бірлігі өте жоғары көрсеткішті отбасыларда кәсіби әулеттердің пайда болу ықтималдығы жоғары, ал бұл жағдайда кәсіп түрінің мұрагері әлсіз негізде болуы мүмкін және кейіннен әртүрлі жеке дағдарыстарға әкелуі мүмкін.

Жеке тұлғаның әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі анықтауы үшін тұжырымдалған және вербализацияланған болуы мүмкін отбасылық ережелер бірдей әсер етуі мүмкін.

Жеке отбасылық ережелер отбасылық міндеттерді бөлу туралы идеялар болуы мүмкін. Егер ата-аналық отбасының өмір салты отбасының әкесі мансабын дамыта отырып, көп және нәтижелі жұмыс істейді деп болжаса, ал отбасының анасы оның өмірін қамтамасыз ететін және балалармен айналысатын болса, бұл еркектерді үй жұмыстарына тартуға тыйым салатын отбасылық ережелерді немесе әйелдің үйден тыс жерде, кәсіби қызметте жүзеге асыруына ішкі тыйым салуды қалыптастырады. Көп нәрсе ата-аналық отбасының қандай да бір сипаттамаларына байланысты болады.

Қазіргі жасөспірім бірқатар сипаттамалары мен көрсеткіштері бойынша жиырма, он жыл бұрынғы құрдастарынан айтарлықтай ерекшеленеді. Жасөспірімдер мен жеткіншектердің жас ерекшеліктері классикалық психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде сипатталғанына қарамастан, дамудың жаңа шарттары жастың жаңа міндеттері мен оларды шешудің жаңа тәсілдерін талап етеді:

- танымалдылық әл-ауқат пен классикалық мансаптан гөрі жақсырақ деп саналады;
- өз еңбек жолын біліктілігі төмен жұмыспен бастауға келіспеймін;
- индивидуализмге сүйене отырып, қатаң иерархия идеясын нашар қабылдайды;
- өмір бойы бір мамандықты игерумен келіспейді;
- шындықпен соқтығысудан аулақ болудың әртүрлі тәсілдерін қолданады;

- олар ата-ана отбасынан толығымен бөлінбейді, бірақ олар онымен бір өмір сүрмеуді қаласа да, жасөспірім шағы мен өзін іздеу мүмкіндігін ұзартады;

- бос уақыт материалдық сыйақыдан жоғары бағаланады;

- көбінесе өздерін және өз өмірлерін шығармашылық нысаны ретінде қабылдайды;

- Білім жеке өсу мүмкіндігі ретінде қабылданады, оны кәсіби мансабымен өте аз дәрежеде байланыстырады;

- көбінесе 25 жасында да олар болашақта кім болатыны туралы ойлана береді және т. б. [41].

Жасөспірімді тәрбиелеу және оның әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі анықтауын қолдау бойынша өзінің саналы және мақсатты қызметін жүзеге асыра отырып, отбасы көбінесе ұлының немесе қызының дамуындағы тенденцияларға қайшы келеді. Сонымен қатар, бастапқы стейкхолдерлердің көшбасшысы ретінде өз мүдделерін білдіру отбасына қиын болуы мүмкін, өйткені оның күш-жігері жасөспірімнің мақсаттарына сәйкес келмейтін өз мақсаттарына жетуге бағытталған. Сонымен қатар, жасөспірімнің мүдделері мен мақсаттары депрессияға ұшырайды және қалыптаспайды, өйткені отбасында тәуелсіздік басылған, Баланың тілектері ескерілмеген, ал ата-аналар бақылау немесе пайда мотивтерін басшылыққа ала отырып, кіші отбасы мүшелерінің бүгіні мен болашағы үшін барлық жауапкершілікті өздеріне алды.

Осылайша, кейбір жағдайларда жасөспірімнің әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі анықтау процесін одан әрі білім беру жолын таңдау кезеңінде үйлестіретін маман барлық мүдделі тараптарды олардың жауапкершілігі мен өкілеттіктерімен таныстырып қана қоймай, сонымен қатар кейбір жағдайларда оларға осы жауапкершілікті қабылдауға, осы билікті пайдалануға, олардың уақытша, интеллектуалды, эмоционалды және материалдық ресурстарын бөлуге үйретуі керек ақылға қонымды.

Бір жағынан, білім алушылардың әлеуметтік кәсіби өзін-өзі анықтау мүддесінде кәсіптік бағдар беру жұмысы тәрбие жұмысының басым бағыттарының бірі деп аталатын, ал екінші жағынан лайықты шешімді қамтамасыз ететін уақытша, кадрлық және материалдық ресурстар туралы нақты түсініктері жоқ нормативтік-құқықтық актілерді басшылыққа алатын мектеп бұл мәселелерде қиындықтарға тап болуы мүмкін осы қызметке сұрау салу туралы ата-аналар жұртшылығымен келісілген идеялары жоқ, қойылған міндеттер, қатысушылардың өзара іс-қимылы мен өзара жауапкершілігі туралы. Осылайша, жастардың әлеуметтік-кәсіби өзін – өзі анықтауын қолдаудың маңызды міндеттерінің бірі-осы стратегиялық маңызды процестің стейкхолдерлерінің қызметін үйлестіруге мамандарды даярлау.

Бұл мәселені шешу, біздің ойымызша, қосымша кәсіби педагогикалық білім беру жағдайында мүмкін. Сапалы білім беру ЖОО-да педагог кадрларды даярлауды ғана емес, сонымен қатар кәсіптік бағдарлау қызметін жүзеге асырудың жаңа теориясына, әдіснамасына және технологиясына сәйкес олардың біліктілігін арттыру бойынша жүйелі мақсатты жұмысты қамтамасыз ете алады, сондықтан бүгінгі таңда жоғары деңгейдегі кәсіби құзыреттілікті игеруді қамтамасыз ететін кадрлардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау жүйесін жаңғырту мәселелері өзекті болып қала береді [41].

5. Оқушыларды кәсіптік бағдарлау бойынша білім беру ұйымы мен отбасының бірлескен жұмысы

Педагог-кәсіби бағдар берушінің кәсіптік бағдар беру жұмысының маңызды буыны мектептің ата-аналармен жұмысы болып табылады. Тәжірибе көрсеткендей, ата-аналар әдетте балаларының өмірлік және кәсіби жоспарларын анықтауға белсенді қатысады. Сонымен қатар, мамандық таңдау және білім беру жолдарын анықтау мәселелері оқушылардың өздері үшін де, олардың ата-аналары үшін де қиын міндет болып табылады. Соңғылардың кеңестері көбінесе халық шаруашылығының әртүрлі салаларының кадрларға деген нақты қажеттіліктеріне сәйкес келмейді. Ата-аналар әрдайым балалардың қызығушылықтары мен қабілеттерін біле бермейді және объективті түрде бағалай алмайды.

Ата-аналардың тілектері мен мектеп оқушыларының кәсіби ниеттері көп жағдайда сәйкес келмейді. Мұның бәрі ата-аналармен отбасына балаларды жұмысқа дайындауға және мамандық таңдауға көмектесуге бағытталған арнайы жұмысты ұйымдастыру қажеттілігін тудырады.

Кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жүргізу кезінде ата-аналардың арасында кәсіптердің беделі туралы мәселе туындайды, ол көбінесе бірінші кезектегі маңызға ие болады. Отбасының міндеттеріне сонымен қатар жасөспірімнің мамандықты кездейсоқ таңдауының алдын-алу кіреді, себебі кей жағдайда мамандық баланың ерекшеліктері мен қабілеттерін ескермей таңдалады.

Кәсіптік бағдар беру бойынша кез келген мектептің жұмысы, егер оны жүзеге асыруға ата-аналар көбірек тартылса, әлдеқайда тиімді болады. Бұл жұмыстың негізгі бағыттары:

- білім алушылардың кәсіптік бағдарлану мәселелері бойынша ата-аналарға психологиялық-педагогикалық білім беру — ата-аналар жиналыстары, әңгімелесулер, конференциялар;

- ата-аналарды мектепте білім алушыларға кәсіптік білім беру бойынша іс-шараларды ұйымдастыруға және өткізуге белсенді тарту (әңгімелер, ақпараттық экскурсиялар, даулар, профессиографиялық әңгімелерге қатысу);

- оқушылардың кәсіби бағдары бойынша ата-аналардың жеке кеңесберулері.

Ата-аналармен жеке әңгімелесу барысында балалардың мүдделері, бейімділігі және кәсіби ниеттері туралы қажетті ақпарат алмасылады.

Тәрбиеленушілердің ата-аналарымен практикалық жұмыста педагог-кәсіби бағдар беруші жұмыстың дәстүрлі және дәстүрлі емес түрлерін жүзеге асыра отырып, өзара іс-қимылдың ұжымдық және жеке нысандарын пайдаланады [42].

Ата-аналарға психологиялық-педагогикалық білім беру келесі формалардың көмегімен ұйымдастырылады:

- педагогикалық университеттер;
- дәрістер, семинарлар, тренингтер;
- ата-аналар конференциялары;
- педагогикалық пікірталас;
- үйде ата-аналарға бару;
- топтық және жеке консультациялар;
- ата-аналар жиналысы (9-қосымша).

Жұмыстың аталған түрлеріне қысқаша тоқталайық.

Ата-аналар лекториясы және т.б. ата-аналардың педагогикалық мәдениетін, олардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін арттыруға, отбасы мен мектептің оқушылардың кәсіби бағдарлануына бірыңғай тәсілдерін жасауға ықпал етеді.

Жеке кеңес беру-мұғалімнің отбасымен қарым-қатынасының маңызды формаларының бірі. Консультацияға дайындық кезінде балалармен одан әрі жеке жұмысты жоспарлауға көмектесетін бірқатар сұрақтарды анықтау қажет. Жеке кеңес беру таныстыру сипатына ие болуы керек және ата-ана мен тәрбиеші арасында жақсы байланыс орнатуға ықпал етуі керек. Мұғалім ата-анаға оны бейресми жағдайда таныстырғысы келетін барлық нәрсені айтуға және баламен кәсіби жұмыс істеу үшін қажет нәрсені анықтауға мүмкіндік беруі керек [43].

«Педагогикалық университет» - ата-аналарға психологиялық-педагогикалық білім берудің бір түрі. Ол оларды қажетті біліммен, педагогикалық мәдениеттің негіздерімен қаруландырады, ата-аналардың жасын және сұраныстарын ескере отырып, тәрбиенің өзекті мәселелерімен таныстырады, ата-аналардың қоғаммен, отбасымен және мектеппен байланысын орнатуға ықпал етеді.

Педагогикалық білім университетінде сабақтарды ұйымдастыру формалары әр түрлі: дәрістер, әңгімелер, семинарлар, ата-аналарға арналған конференциялар және т. б.

Дәріс-бұл білім берудің белгілі бір проблемасының мәнін ашатын психологиялық-педагогикалық ағартудың бір түрі. Дәрісті дайындау кезінде оның құрылымын, логикасын ескеру керек, сіз негізгі идеяларды, ойларды, фактілер мен сандарды көрсете отырып жоспар құра аласыз. Дәрістердің қажетті шарттарының бірі-отбасылық тәрбие тәжірибесіне сүйену. Дәріс кезінде қарым — қатынас әдісі-кездейсоқ әңгіме, шын жүректен әңгімелесу, мүдделі пікірлестердің диалогы. Дәрістердің тақырыбы әр алуан, қызықты және ата-аналар үшін өзекті болуы керек

Ата-аналар конференциялары (жалпы сынып, жалпы мектеп) мектептің кәсіптік бағдар беру жүйесінде үлкен маңызға ие. Конференцияға

ата-аналардың өздері белсенді қатысады. Олар проблеманы өз тәжірибелері тұрғысынан талдауды дайындайды. Олар әдетте ата-аналарға арналған кітап көрмелерін дайындайды. Конференция әдетте оқу орны директорының (егер ол жалпы мектеп конференциясы болса) немесе сынып жетекшісінің (егер ол сынып болса) кіріспе сөзімен ашылады. Ата-аналар өз тәжірибелері туралы қысқаша, алдын-ала дайындалған хабарламалармен сөйлейді. Мұндай хабарламалар саны үш-төрт болуы мүмкін. Содан кейін сөз барлығына беріледі. Қорытындысын конференция жүргізушісі шығарады.

Кәсіптік бағдар беру мәселелері бойынша пікірталас, пікірталас, пікір алмасу — ата-аналардың педагогикалық мәдениетін арттыру нысандарының бірі. Бұл оларға маңызды мәселелерді талқылауға қатысуға мүмкіндік береді, жинақталған тәжірибеге сүйене отырып, фактілер мен құбылыстарды жан-жақты талдау қабілетін қалыптастыруға ықпал етеді, белсенді педагогикалық ойлауды ынталандырады. Даудың айрықша ерекшелігі-бұл барлық қатысушыларды талқылауға тартуға мүмкіндік береді, алынған дағдылар мен жинақталған тәжірибеге сүйене отырып, фактілер мен құбылыстарды жан-жақты талдау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Пікірталастың сәттілігі көбінесе оның дайындығына байланысты. Шамамен бір ай ішінде қатысушылар болашақ пікірталас тақырыбымен, негізгі сұрақтарымен, әдебиеттерімен танысуы керек. Пікірталастың жауапты бөлігі-дауды басқару. Мұнда жүргізушінің мінез-құлқын көп нәрсе анықтайды (олар тәрбиеші немесе ата-аналардың бірі болуы мүмкін). Регламентті алдын-ала белгілеу, барлық сөйлеген сөздерді тыңдау, өз ұстанымын ұсыну, дәлелдеу, пікірталастың соңында қорытынды жасауы қажет.

Даудың негізгі қағидасы-кез-келген қатысушының ұстанымы мен пікірін құрметтеу. Жеке тақырыптық кеңестер беру немесе басқа күрделі мәселені шешуде мұғалім оқушылардың ата-аналарынан тікелей көмек ала алады және оны елемеуге болмайды.

Ата-аналармен кеңесу олар үшін де, мұғалім үшін де пайдалы. Ақпарат алмасқаннан кейін екі тарап ата-аналарға көмек көрсетудің нақты түрлеріне қатысты өзара келісімге келуі мүмкін.

Ата-аналармен қарым-қатынаста педагог-кәсіби бағдар беруші барынша әдептілік танытуы тиіс. Мұғалімнің көзқарасы келесідей болуы керек: «Біздің алдымызда ортақ мәселе тұр. Оны шешу үшін не істей аламыз?»

Табысты кеңес беру принциптері-сенімді қарым-қатынас, өзара сыйластық, қызығушылық, құзыреттілік.

Ата-аналар жиналысы-ата-аналармен жұмыс істеудің негізгі формаларының бірі, мұғалімнің ата-аналармен қарым-қатынасының

әмбебап түрі. Онда балалар мен ата-аналар ұжымдарының өміріндегі проблемалар талқыланады. Жиналыстар мұғалімнің монологына дейін қысқартылмауы керек. Бұл өзара пікір алмасу, идеялар, бірлескен іздеу. Көптеген білім беру мекемелері заманауи талаптарды ескере отырып, ата-аналар жиналысының формасын айтарлықтай өзгертті. Ол «дөңгелек үстел», ата-аналардың өздерінің мамандықтары туралы тақырыптық пікірталас, отбасы қызығушылық танытатын мамандарды шақыру, мамандармен кеңесу және т. б. түрінде өтуі мүмкін.

Ата-аналар жиналысы тиімді болады, егер:

1) интеллектуалды және эмоционалды ата-аналардың ресурстарына назар аударыңыз. Біріншісінің маңыздылығы айқын, ал эмоционалдыға қатысты кейбір бағаланбау кездеседі. Ата-аналар жиналысына қатысушыларды толықтай қамтамасыз ету де қиындық тудырады;;

2) төмендегі қағидаттарды қанағаттандыру:

- белсенділік (ата-аналардың қалауын ұстану);
- оңтайлылық (талқылау үшін күш-жігерді біріктіруді және бірлесіп шешім қабылдауды талап ететін мәселелерді таңдау);

- маңыздылығы (талқылау үшін таңдалған тақырып, мәселе өзекті және іштен қабылдануы керек);

- нәтижелілік;

- ынтымақтастық (балалардың болашағы мәселелерін шешуде, олардың өзін-өзі анықтауда бір-біріне көмектесу);

3) тақырыпты ата-аналарға алдын-ала хабарлау, барлық техникалық дайындық жұмыстарын жүргізу;

4) ата-аналар жиналысын уақытында бастаңыз және аяқтаңыз;

5) пікір және идея алмасуды ұйымдастыру;

6) әртүрлі көзқарастарды біріктіруге ұмтылу;

7) рефлексия жүргізу. Мұғалімнің бағалауының маңыздылығына, кәсіби этика нормаларын сақтауға (объективтілік, бейтараптық, сенімділік және т.б.) назар аудару қажет.

Педагог-кәсіби бағдар беруші сындарлы болуы, өзара қолайлы шешімдерді таба білуі, жағдайды әртүрлі көзқарастардан талдай білуі тиіс.

Ата-аналардың сынып жиналыстары тоқсанына бір рет өткізіледі, қажет болған жағдайда жиі өткізілуі мүмкін. Ата-аналар мұғалімге сенім білдіріп, оның кеңестерін тыңдауы үшін бәрін жасау керек. Сондықтан ата-аналар жиналысында әрқашан өзара сенім атмосферасын құру қажет.

Барлық ақпараттық материалдар 15-20 минутқа төселуі керек. Егер ата-аналар бір нәрсе туралы көбірек білгісі келсе, материалды бірнеше блоктарға, бірнеше жиналыстарға бөліңіз, онда сіз оларды қызықтыратын материалды айтып қана қоймай, пікірталас жүргізе аласыз, онда әркім осы мәселе бойынша өз пікірін айта алады.

Ата-аналар жиналысын өткізу бойынша ұсыныстар

1. Ата-аналар жиналысы оқудағы қателіктер мен сәтсіздіктерді айтудан гөрі ата-аналарға білім беруі керек.
2. Жиналыс тақырыбы балалардың жас ерекшеліктерін ескеруі керек.
3. Жиналыс теориялық және практикалық сипатта болуы керек: жағдайларды талдау, тренингтер, пікірталастар және т. б.
4. Жиналыста оқушының жеке басын талқылау және ар-ожданына тию қажет емес.

Қорытынды

Кәсіби таңдауға дайын болу әлеуметтенудің әлі де орын алғанының маңызды көрсеткіші болып табылады және жасөспірім өзінің өмірлік құндылықтарын көптеген қарама-қайшы және іс жүзінде ресімделмейтін нюанстармен байланыстыра алды, олар бүгінгі сәттілікті, перспективаны, еңбек нарығындағы жағдайды және т. б. түсіну ерекшеліктерін сипаттайды. Ұсынылған кәсіби бағдарлау жүйесі, оны шығармашылық қолдану кезінде, білім алушылардың өзін-өзі анықтауға тиісті дайындығын қамтамасыз ете алады.

Кәсіптік бағдар беру жұмысында оқушыларды саналы түрде таңдауға және мамандық алуға практикалық дайындауға көп көңіл бөлу керек, өйткені тек практикада таңдалған мамандық үшін жеке қасиеттер дамиды. Білім алушыларды практикалық қызметтің әртүрлі түрлеріне тарту олардың кәсіби ниеттерінің нақты іске асырылуын қамтамасыз ете алады.

Ақырында, кез-келген кәсіптік бағдар беру жүйесі, сайып келгенде, жеке тұлғаға қатысты. Сондықтан әр ұлдың және қыздың кәсіби бағыты сияқты тұлғаның интегралды сапасын қалыптастыруға сараланған көзқарас қажет. Сонымен қатар, кез-келген кәсіби бағдарлау жүйесі, өзара байланысты жұмыс формалары мен әдістерінің жиынтығы ретінде, әр нақты аймақтың өндірістік ортасын, географиялық және Ұлттық ерекшеліктері, дәстүрлерін және басқа да ерекшеліктерін ескере отырып, сараланған түрде жұмыс жүйелі ұйымдастырылуы керек.

Пайдаланылган әдебиеттер:

1. Чистякова, С.Н. Педагогическое сопровождение самоопределения школьников: метод. пособ. / С.Н. Чистякова. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 128 с;
2. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V090005750> Об утверждении Типовых квалификационных характеристик должностей педагогов;
3. Пряжникова, Е.Ю. Профориентация: учеб. пособие / Е.Ю. Пряжникова, Н.С. Пряжников. – М.: Издательский центр «Академия», 2010. – 496 с.
4. Александрова Е.А. Самоопределение подростков в молодежных культурах // Школьные технологии. 2000. № 6.
5. Глассер У. Школы без неудачников. М.: Прогресс, 1991
6. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. Ростов-н/Д: Феникс, 1996.
7. Колесникова О.А., Полосина Т.И., Донецкий А.М. Выбери профессию. Жуковский: Сервис, 2002.
8. Критерии готовности учащихся к профессиональному самоопределению / Под ред. С.Н. Чистяковой. М.: Филология, 1998.
9. Акопов Г.В. Социальная психология образования. М.: Флинта, 2000.
10. Александрова Е.А. Самоопределение подростков в молодежных культурах // Школьные технологии. 2000. № 6.
11. Пряжников, Н. Школьная профориентация: реальность и мечты. / Н.Пряжников //Школьный психолог. – 2003. - №4.
12. Григорьев, Д. Воспитательные результаты и эффекты внеучебной деятельности / Д.Григорьев, П.Степанов //Журнал заместителя директора по воспитательной работе. - 2009. - № 8. - С. 16-21.
13. Пряжникова, Е.Ю. Профориентация./Е.Ю. Пряжникова, Н.С. Пряжников. – 5-е изд. – М.: Академия, 2010. – 496с
14. Климов, Е. А. Психология профессионального самоопределения : Учеб. пособие для вузов. — Ростов н/Д : Феникс, 1996. — 509 с.
15. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 5 августа 2022 года № 29031. «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования»
16. Арлаускас А. Планирование профессиональной ориентации и организация кабинета. - Вильнюс; Периодика. 1980. 32 с.

17. Данильченко Н.В. Опыт работы учебно-методического кабинета по профориентации учащихся. - Школа и производство, N 8, с. 48.
18. Дургарян Г. Из опыта работы кабинета по профориентации в школе. - Воспитание школьников, N 6, с. 33-35.
19. Кабинеты по профориентации в средних общеобразовательных школах. - В кн. - Методические рекомендации по проведению совместной профориентационной работы общеобразовательных школ, учебнопроизводственных кабинетов и профтехучилищ. - М., 1981, с. 36-38.
20. Каневец В.Н., Гейжан Н. Ф. Основные направления работы кабинета профессиональной ориентации. - В кн.; Теория и практика профориентационной работы с молодежью. Пермь 1981, с. 17-19.
21. Комраков Н.С. Профориентационная работа в школе N 36 г. Перми. - Школа и производство, 1980, N 1, с. 56-57.
22. Буданцова А.А. Профессиональное самоопределение обучающихся на основе расширения социально-культурной среды учреждения // Приоритеты мировой науки: эксперимент и научная дискуссия Материалы X международной научной конференции. Научно-издательский центр, «Открытие». 2016. С. 92-109.
23. Мусатова М. А. К вопросу об организации профориентационной работы с учащимися общеобразовательной школы // Проблемы, опыт работы и перспективы развития технологического образования. Сборник научных трудов. Москва, 2018. С. 75-78.
24. Янькин Д.В. Формирование профессионального самоопределения обучающихся общеобразовательной школы в условиях развития регионального рынка труда: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.01. Новосибирск, 2021. 168 с.
25. Вейнгерова Л. Я. О подготовке подростков к самостоятельной жизни. М.: Сам Полиграфист, 2020. 70 с
26. Хавкин П.А. Принципиальная схема оборудования и оформления учебно-методического кабинета профессиональной ориентации городской средней школы. В кн.: Теория и практика профориентационной работы с молодежью: Тез. докл. и сообщения. Пермь, 1981, с. 15-17.
27. Организация работы с информационно-коммуникационными технологиями в образовательных учреждениях, органах местного самоуправления, осуществляющих управление в сфере образования. /Авторы-составители Солопова Н.К., Баскакова Н.И., Бойко Е.Ю., Шильдяева Л.В. – Тамбов: ТОГОАУ ДПО «Институт повышения квалификации работников образования», 2010.- 42 с.
28. http://www.mediaeducation.ru/publ/jurin-grib1.shtml-_ftnref7#_ftnref7 Райков Б.Е. Методика и техника ведения экскурсий. — Петроград, 1922.

29. <http://www.panotours.ru/> Виртуальные экскурсии и 3d-путешествия
30. <https://edugalaxy.intel.ru/?automodule=blog&blogid=1718&showentry=11>
31. Профессиональная педагогика: учеб. пособие для вузов / под общ. ред. В.И. Блинова. В 2 ч. Ч. 2. М.: Изд-во Юрайт, 2017. 350 с.
32. OECD (2004) Career Guidance and Public Policy: Bridging the GAP.
33. OECD (2018) Skills on the Move. Migrants in the Survey of Adult Skills.
34. Mann A. et al. (2017) Contemporary Transitions: Young People Reflect on Life after Secondary School and College. London: Education and Employers
35. Mann A., Rehill J., Kashefpakdel Elnaz T. (2018) Employer engagement in education: Insights from international evidence for effective practice and future research.
36. <https://www.skillsdevelopmentscotland.co.uk>
37. Corporate PlanMaking Skills Work for Scotland (2015–2020) Skills Development Scotland.
38. Профессиональная педагогика: учеб. пособие для вузов / под общ. ред. В.И. Блинова. В 2 ч. Ч. 2. М.: Изд-во Юрайт, 2017. 350 с.
39. Нетворкинг (для чего он нужен и как его использовать). Режим доступа: <http://tmstudent.ru/article/networking>, свободный
40. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 24 апреля 2020 года № 160. «Об утверждении Правил организации наставничества и требований к педагогам, осуществляющим наставничество»
41. Щигирева О.Ю. Навигатор для родителей по развитию талантов в Республике Татарстан [Текст]/ О.Ю. Щигирева, С.О. Кропивянская, под общ. ред. С.С. Гиля, М.А. Сикорской-Декановой – Казань, 2015. – 164 с.
42. В помощь классному руководителю. Работа с родителями: Методические материалы / Авт.-сост. Л.П.Городенко, С.К.Овсянникова. Нижневартовск, 2005. Ч. 3
43. Самчук Е.А., Матерова Т.А. Организация и планирование профориентации в общеобразовательной школе: Метод. пособие / Алтайский краев. центр проф. ориентации молодежи и психол. поддержки населения. Барнаул, 2007

Орта білім беру ұйымдарындағы кәсіптік бағдар беру жұмысы туралы ереже

1. Жалпы ережелер

1.1. Осы ереже «Білім туралы» ҚР Заңының, орта білім беру ұйымы туралы Үлгілік ереженің, орта білім беру Ұйымының Жарғысының негізінде әзірленді.

1.2. Осы Ереже орта білім беру ұйымындағы кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаттарын, міндеттерін және мазмұнын айқындайды.

1.3. Кәсіптік бағдар беру жұмысы орта білім беру ұйымдарында компонент және қосымша білім беру сағаттары есебінен іске асырылады.

1.4. Кәсіптік бағдар беру қызметінің объектісі жеке тұлғаның әлеуметтік кәсіби өзін-өзі анықтау процесі болып табылады.

1.5. Кәсіптік бағдар беру жұмысы _ _ _ _ _ сынып оқушыларымен жүзеге асырылады.

2. Кәсіби бағдар беру міндеттері

2.1. Ерте кәсіптік бағдар беру, білім берудің барлық деңгейлерінде білім алушылардың қызығушылықтарын, бейімділіктері мен қабілеттерін анықтау, оларда орта мектепте оқыту бейінін таңдауға бағдарланған танымдық және кәсіптік қызметтің әртүрлі салаларында практикалық тәжірибе қалыптастыру;

2.2. Білім алушыларға өмірлік және әлеуметтік құндылықтар туралы, оның ішінде кәсіби қалыптасуына байланысты идеяларды алуда психологиялық-педагогикалық көмек көрсету;

2.3. Болашақ кәсіби қызметте табыстылықты қамтамасыз ететін танымдық (бастауыш білім беру деңгейінде) және кәсіптік мүдделердің (негізгі мектепте), негізгі құзыреттердің (орта мектепте) кең спектрін дамыту;

2.4. Білім берудің одан әрі бағытын, мамандық алу жолын таңдау туралы барабар шешім қабылдау қабілетін қалыптастыру.

3. Кәсіби бағдарлау бағыттары

Кәсіптік бағдар беру жұмысының жүйесі мынадай бағыттар бойынша қызметті қамтиды:

- ерте кәсіптік бағдарлау, ақпараттық жұмысты, насихат пен үгітті қамтитын кәсіптік ағарту.

- жеке тұлғаның белгілі бір мамандыққа қызығушылықтары мен қабілеттерін анықтауға бағытталған алдын-ала кәсіби диагностика.

- кәсіптік бағдар беруші-педагогтар тарапынан Мамандық таңдауда жеке көмек көрсетуге бағытталған кәсіби кеңес беру.

– осы кәсіпті сәтті игере алатын және онымен байланысты Еңбек міндеттерін орындай алатын адамдарды таңдау мақсатында кәсіби іріктеу (іріктеу).

- әлеуметтік-кәсіби бейімделу.

- стейкхолдерлермен байланыс.

- білім алушылардың бойында парыз, жауапкершілік, кәсіби этика және қадір-қасиет сезімін қалыптастыруды мақсат ететін кәсіптік тәрбие.

4. Кәсіптік бағдар беру жұмысының әдістері мен нысандары

4.1. Кәсіптік бағдар беру жұмысындағы жетекші орын оқушылардың танымдық белсенділігін ынталандыратын іздеу және зерттеу әдістеріне жатады.

4.2. Кәсіптік бағдар беру жұмысының нысандары: кәсіптер туралы әңгімелер, әңгімелесулер, кәсіпорындарға экскурсиялар, түрлі кәсіптердің өкілдерімен кездесулер, кәсіптер бойынша деректер банкін құру, қала кәсіпорындарымен және жергілікті атқарушы органдармен байланыс.

5. Кәсіптік бағдарлау тиімділігінің критерийлері

5.1 Білім алушыларды олардың өмірлік және кәсіби жоспарларына қарай топтар бойынша алдын ала жіктеу, оқытудың жоғары сатысында оқыту бейінін таңдау.

5.2 Кәсіптік бағдар беру жұмысының тиімділігінің басты критерийі қаланың, өңірдің, тұтастай қоғамның өзекті қажеттіліктеріне жауап беретін кәсіптер бойынша кәсіптік білім беру ұйымдарына жұмысқа, оқуға түсетін білім алушылар санының теңгерімділігі шарасы болып табылады.

Бекітемін
№ ____ мектеп директоры
Аты-жөні _____
Күні _____

Кәсіби бағдар беру кабинеті туралы болжалды ереже

1. Жалпы ережелер

1.1. Кәсіптік бағдарлау жұмыс кабинетінің (орта білім беру ұйымының атауы) (бұдан әрі – "кәсіптік бағдарлау кабинеті") негізгі мақсаты педагог қызметкерлерді, білім алушыларды және олардың ата-аналарын жастарды кәсіптік бағдарлау жөніндегі белсенді жұмысқа тарту, білім алушылардың білім беру мүдделерін еңбек нарығының қажеттіліктеріне сәйкес келтіру болып табылады.

1.2. Кәсіптік бағдар беру кабинетінің міндеттері:

- бастауыш сынып мұғалімдеріне, сынып жетекшілеріне, пән мұғалімдеріне кәсіптік бағдар беру саласында консультативтік көмек көрсету;

- оқу бейінін және болашақ кәсіби қызмет саласын таңдау барысында білім алушыларға кәсіптік бағдар беру;

- білім алушылардың еңбекке саналы көзқарасын дамыту, мүмкіндіктерге, қабілеттерге сәйкес және еңбек нарығының талаптарын ескере отырып, кәсіби өзін-өзі анықтау;

- жұмысшы кәсіптерінің еңбегі мен беделіне деген құрметті жандандыру;

- кәсіптік бағдар беру жұмысын ақпараттық сүйемелдеу (білім беру қызметтері нарығының мүмкіндіктері, еңбек нарығының қажеттіліктері, ақы төлеу және еңбек жағдайлары);

- жұмысшы кәсіптері бойынша орта кәсіптік білім беру ұйымдарында білім алушылар контингентін қалыптастыру;

- барлық стейкхолдерлермен кәсіби бағдар беру жұмысын ұйымдастыру;

- өңірлік кәсіптік бағдарлау орталығымен байланыс.

1.3. Кәсіптік бағдар беру жұмыс кабинеті орта білім беру ұйымы директорының бұйрығымен құрылады.

1.4. Кәсіптік бағдарлау кабинеті өз қызметін ынтымақтастық туралы шарт негізінде кәсіптік білім беру ұйымдарымен өзара іс-қимылда жүзеге асырады.

1.5. Кабинетті қайта ұйымдастыру және тарату орта білім беру ұйымы директорының бұйрығымен жүзеге асырылады.

2. Кабинеттің құрамы мен басқару

2.1. Кабинетті міндеттеріне мыналар кіретін орта білім беру ұйымының директоры тағайындаған педагог-кәсіптік бағдар беруші басқарады:

- сынып жетекшілерінің, пән мұғалімдерінің, әдістемелік бірлестіктер жетекшілерінің, үйірмелер мен секциялар жетекшілерінің, мектеп кітапханасының кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспарларын үйлестіру. Қажет болған жағдайда осы жоспарларды түзетеді, кәсіптік бағдар беру жұмысының тәжірибесін анықтау мақсатында сабақтарға, сынып сағаттарына, сыныптан тыс іс-шараларға, үйірмелер мен факультативтер сабақтарына қатысады;

- педагогикалық кеңестердің, мұғалімдер мен сынып жетекшілерінің әдістемелік бірлестіктерінің отырыстарында кәсіптік бағдарлау мәселелерін өзектендіру;

- сынып жетекшілеріне, меңгерушілерге кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспарын жасау. кітапхана;

- медициналық қызметкерлермен байланыс, әсіресе денсаулық жағдайында ауытқулары бар оқушыларды қайта бағдарлау қажет болған жағдайда, медициналық кәсіптік консультациялар өткізуді бақылау;

- профессиограмма қорын құру;

- пән мұғаліміне сабақта кәсіптік бағдар беру жұмысы бойынша көмек көрсету;

- кәсіптік бағдар беру мәселелері бойынша бастауыш сынып мұғалімдеріне әдістемелік көмек көрсету;

- мектептің, кәсіпорындардың, ҚІЖК, кәсіптік білім беру ұйымдарының, мәдениет мекемелерінің кәсіптік бағдар беру жұмысын үйлестіруге қатысу;

- жеке және топтық кәсіби консультациялар кестесін жасау;

- кабинет жабдықтарын ресімдеу, оны КҚО және дидактикалық материалдармен жарақтандыру, кабинеттің материалдық құндылықтарының есебін жүргізу, оларды белгіленген тәртіппен есептен шығаруды жүзеге асыру;

- кәсіптік бағдар беру жұмысының тиімділігін талдау, оны жетілдіру жөнінде ұсыныстар енгізу;

- білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын педагогикалық қолдауға жауапты субъектілердің өзара іс-қимылы;

- орта білім беру ұйымының кәсіптік білім беру ұйымдарымен, негізгі және жоғары мектеп білім алушыларының кәсіптік өзін-өзі анықтауына әсер ететін кәсіпорындармен (ұйымдармен) тығыз байланысын қамтамасыз ету;

- өңірдің жұмыспен қамту қызметтерімен өзара іс-қимыл;

2.2. Орта білім беру ұйымының кәсіптік білім беру ұйымдарымен ынтымақтастық және кәсіптік бағдарлау жөніндегі бірлескен қызмет туралы шарты негізінде кабинет жұмысына жалпы білім беру ұйымы тарапынан тартылады:

- технология мұғалімдері;

- сынып жетекшілері;

- кітапханашы;

- әлеуметтік педагог;

- педагог-психолог;

- білім алушылар.

2.3. Кабинеттің жұмыс жоспарын кәсіптік бағдар беру жұмысын жүргізу бөлігінде тәрбие жұмысы жөніндегі бірінші басшының орынбасары не орта білім беру ұйымының бейіндік оқыту жөніндегі бірінші басшысының орынбасары бекітеді.

2.4. Кабинет қызметі туралы есепті үйлестіруші жасайды және жалпы білім беру ұйымының директорына және өңірлік кәсіптік бағдарлау орталығына ұсынады.

3. Кәсіптік бағдарлау кабинеті жұмысының бағыттары мен нысандары білім беру процесі, білім алушылармен сабақтан тыс және мектептен тыс жұмыс, кәсіптік білім беру ұйымдарымен және кәсіпорындардың (ұйымдардың) басшыларымен өзара іс-қимыл арқылы іске асырылады.

Кәсіптік бағдар беру жұмысы ғылым мен техниканың заманауи жетістіктеріне және білім беру процесіне қойылатын талаптарға сәйкес жабдықталған жалпы білім беретін мектептің технология кабинеті негізінде жүргізілуі мүмкін.

3.1. Мұғалімдермен жұмыс:

- сабақтардың кәсіптік бағдарлануын қамтамасыз ету, білім алушылардың еңбек дағдыларын қалыптастыру;

- кәсіптік бағдар беру кабинетінің материалдық-техникалық және оқу ресурстарын тиімді пайдалану.

-кәсіптер бойынша мастер-класстар, семинар-практикумдар, тренингтер және т. б. өткізу.

3.2. Білім алушылармен жұмыс:

- оқыту бейінін таңдау бойынша кеңес беру (жеке, топтық), білім алушыларға мамандықта өзін-өзі анықтау мәселесі бойынша сауалнама жүргізу;

- кәсіптік білім беру ұйымдарында Ашық есік күндеріне қатысу;
- білім алушылардың кәсіпорындарға тақырыптық және кешенді экскурсиялары;
- кәсіптік білім беру кәсіпорындарының, ұйымдарының қызметкерлерімен кездесулер;
- кәсіптік білім беру ұйымдарында оқитын мектеп түлектерімен кездесулер;
- кәсіби сынамаларды ұйымдастыру;
- мектептер мен кәсіптік білім беру ұйымдарының білім алушыларының шығармашылық конкурстары;
- білім беру қызметтері нарығының мүмкіндіктері, еңбек нарығының қажеттіліктері, жалақы және еңбек жағдайлары бағыттары бойынша кәсіптік бағдар беру жұмысы бойынша ақпараттық Стендтерді ресімдеу.

3.3. Ата-аналармен жұмыс:

- білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау мәселелерін талқылайтын жиналыстар;
- жұмыс кәсіптерін меңгерген ата-аналарды орта білім беру ұйымының кәсіптік бағдар беру жұмысына тарту;
- кабинеттің жұмыс жоспары шеңберінде ата-аналар мен білім алушылардың бірлескен іс-шараларын өткізу;
- ата-аналарды демалыс уақытында білім алушыларды уақытша жұмысқа орналастыру мүмкіндігі туралы хабардар ету;
- кәсіптік бағдар беру саласындағы консультациялар;
- ата-аналар арасында жұмысшы мамандықтарын насихаттау.

Қосымша № 3

Бекітемін

№ ____ мектеп директоры

Аты-жөні _____

Күні _____

**Кәсіби бағдар беру бойынша ... аралығындағы жұмыс жоспарының
үлгісі
(3-4 жылға)**

№	Әрекет мазмұны	Күні	Жауапты
	<i>– Мектептегі ұйымдастыру жұмыстары</i>		
1	Кәсіби бағдар беру кеңсесін құру. Тақырыптар: «Мамандықтар әлемінде»; «Бітірушіге көмектесу»; «Мамандық таңдаудың құрамдас бөліктері» Стендтер: «Облыстың білім картасы» (мектеп желісі, бағыттары, оқу орындары); «Мамандықтар және адамдар».		
2	Өткен жылдағы кәсіптік бағдарлау нәтижелерін талдау (9.11. сынып түлектерін жұмысқа орналастыру және кәсіптік білім беру ұйымдарына қабылдау мәселелері)		
3	Жаңа оқу жылына арналған кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспарын салыстыру және талқылау. Кәсіптік бағдар беру бойынша тәрбие жұмысының жоспарларын талдау. "Сыныпта кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыру".		
4	Мектепті кәсіптік бағдар беру бойынша құжаттамамен және әдістемелік материалдармен қамтамасыз ету		
5	Стейкхолдерлермен ынтымақтастық туралы шарттар дайындау		
6	Кәсіптік бағдар беру және еңбекке баулу бойынша әдебиеттердің кітапхана қорын толықтыру		
7	Кәсіптік бағдар беру және еңбекке баулу бойынша әдебиеттердің кітапхана қорын толықтыру		
8	Оқушылардың еңбек бірлестіктерінің жұмысына оқушылардың қатысуын қамтамасыз ету.		

9	Сәндік-қолданбалы шығармашылықтың пәндік, көркемдік үйірмелері мен үйірмелерінің жұмысын ұйымдастыру		
10	Элективті курстар мен элективті пәндерді енгізу.		
11	Орта білім беру ұйымының сайтында "өзін-өзі анықтау сабақтары" тұрақты айдарын ұйымдастыру.		
12	Білім алушыларды танымдық және кәсіби мүдделеріне сәйкес қоғамдық пайдалы қызметке тарту		
13	Қосымша білім беру ұйымдарымен, мәдениет мекемелерімен, өңірдің жұмыспен қамту орталығымен өзара іс-қимылды жүзеге асыру		
14	"Мамандықтар әлемі" стендін /сайт бетін ресімдеу (жаңарту)		
15	Орта мектеп оқушыларының арасынан бастауыш сынып оқушыларымен жұмыс істеу үшін ақпарат берушілер тобын құру		
	- Педагогикалық кадрлармен жұмыс		
1	Сынып жетекшілеріне әртүрлі жас топтарындағы білім алушылармен кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жоспарлау бойынша ұсынымдар әзірлеу		
2	Сынып жетекшілеріне портфолио құруға және толтыруға көмек көрсету		
3	Кәсіптік бағдар беру саласында мектептің педагогикалық құрамына консультациялық көмек көрсету		
4	Пән мұғалімдері мен сынып жетекшілері үшін "кәсіптік бағдар беру жұмысының теориясы мен практикасы" тақырыбы бойынша әдістемелік семинарлар, тренингтер және топтық консультациялар ұйымдастыру		
5	Кәсіптік бағдар беру жұмысының әдістемесі мәселелерін талқылай отырып, педагогтердің әдістемелік кеңестері мен бірлестіктерінің отырыстарын өткізу, оны өткізу тәжірибесімен алмасу. Талқылауға ұсынылатын тақырыптар: - "21 ғасырдағы кәсіптер"; - "Білім алушыларды кәсіпті саналы түрде таңдауға дайындау"; - "Қазақстандағы білім беру жүйесі"; - "Өңірдегі/қаладағы және мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысының жүйесі"; - "Әр түрлі жас топтарындағы кәсіптік бағдар беру жұмысының әдістемесі";		

	<ul style="list-style-type: none"> - "Жоғары сынып оқушыларының мамандық таңдауының психологиялық және әлеуметтік жағдайы"; - "Сыныптан тыс жұмыста кәсіптік бағдарлаудың әдістемелік негіздері"; - "Қызығушылықтары бойынша топтарда, үйірмелерде және бірлестіктерде білім алушылармен жұмыс"; - "Білім алушылардың психофизиологиялық ерекшеліктерін зерттеу әдістері, кәсіптік кеңес беру негіздері"; - "Балаларымен мамандық таңдауда ата-аналармен жұмыс істеу әдістері"; - "Ғылым негіздерін зерделеу процесінде кәсіптік бағдар беру" 		
6	<p>Педагогтарға оқушының жеке басын зерделеу бойынша кәсіби консультациялар ұйымдастыру:</p> <ul style="list-style-type: none"> - "Білім алушылардың жеке ерекшеліктері мен қабілеттерін зерттеу"; - "Бейімділік пен қызығушылықты зерттеу"; - "Білім алушылардың мамандық таңдауға дайындығын талдау"; - "Білім алушылардың кәсіби ниеттері мен жоспарларын зерделеу" 		
7	<p>Кәсіптік бағдар беру бағытындағы сыныптан тыс іс-шаралардың әдістемелік әзірлемелерінің конкурсын ұйымдастыру.</p> <p>Кәсіптік бағдар беру жұмысы бойынша білім беру бағдарламалары мен әдістемелік әзірлемелердің өңірлік конкурстарына қатысу және т. б.</p>		
8	<p>Пән мұғалімдерінің, сынып жетекшілерінің, үйірме басшыларының кәсіптік бағдар беру жұмыстарын сүйемелдеу, талдау.</p>		
9	<p>Педагогикалық үдерісте білім алушылардың кәсіби бағытын есепке алу бойынша сынып жетекшілеріне ұсынымдар дайындау.</p>		
10	<p>Білім алушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысының міндеттерін шешетін мұғалімдердің, психологтың және басқа мамандардың қызметін үйлестіру</p>		
	<p><i>– Ата-аналармен жұмыс</i></p>		
1	<p>"Балалардың дұрыс кәсіби өзін-өзі анықтаудағы отбасының рөлі" тақырыбында ата-аналарға арналған дәрісхана ұйымдастыру</p>		

2	Оқушылардың болашақ мамандықтарын таңдау мәселесі бойынша ата-аналарға жеке кеңес беру.		
3	Білім алушылардың ата – аналарымен-түрлі кәсіп өкілдерімен кездесулерін ұйымдастыру.		
4	Ата-аналарды білім алушылардың кәсіпорындарға және кәсіптік білім беру ұйымдарына экскурсиялар өткізуге қатысуға тарту.		
5	Ата-аналар жиналыстарын ұйымдастыру		
6	Ата-аналарға кәсіптік бағдар беру мәселелері бойынша ұсыныстар дайындау		
7	Ата-аналарға арналған әртүрлі кәсіптердің, кәсіптік білім беру ұйымдарының мамандарымен кездесулер ұйымдастыру;		
	– Оқушылармен жұмыс		
1	Элективті курстар бағдарламасы бойынша бейін алдындағы дайындықты ұйымдастыру («Тіл және сөйлеу мәдениеті», «Математиканың таңдаулы сұрақтары», «Әлем бойынша ағылшын тілімен», "экономика негіздері", «Құқық», «Кескіндеме және дизайн негіздері», "Адам және оның денсаулығы", "Халықаралық Туризм Географиясы" және т. б.).		
2	Қаланың/өңірдің кәсіптік білім беру ұйымдарына және кәсіпорындарына экскурсиялар ұйымдастыру.		
3	Білім алушылардың гофрленген бағытын анықтау мақсатында тестілеу және сауалнама жүргізу.		
4	Кәсіптік бағдар беру тұрғысынан білім алушылардың проблемаларын сұрау әдісімен анықтау		
5	Осы бағыт бойынша сынып сағаттарын өткізу (жас ерекшеліктеріне сәйкес) («Алуан-алуан мамандық бар» , «Ұстаз-Ұлы есім» және т.б.).		
6	Білім алушыларға жеке және топтық консультациялар өткізу		
7	Кәсіптік бағдарлау іс-шараларын өткізу: "кәсіптік бағдарлау айлықтары", конкурстар, конференциялар, зияткерлік ойындар, викториналар, әңгімелер, көрмелер және т. б.		
8	Түрлі кәсіп өкілдерімен кездесулер ұйымдастыру және өткізу.		

9	«Жұмыспен қамту орталығының» мамандарымен экскурсиялар мен кездесулер ұйымдастыру		
10	Жоғары сынып оқушыларының кәсіптік білім беру ұйымдарында Ашық есік күндеріне қатысуын қамтамасыз ету.		
11	Өңірдегі кәсіптік білім беру ұйымдарымен және еңбек нарығымен танысу мақсатында білім алушылардың облыстық Бос орындар жәрмеңкесінің жұмысына қатысуын қамтамасыз ету		
12	Сәндік-қолданбалы шығармашылықтың пәндік, көркемдік секцияларының/үйірмелерінің және секцияларының/үйірмелерінің жұмысын ұйымдастыру		
13	Мектеп білім алушыларын оқыту үшін қосымша білім беру ұйымдарымен өзара іс қимыл желісін құру		
14	Білім алушылардың мүдделерін анықтау диагностикасы.		
15	Кәсіптік сынағаларды, бесінші еңбек тоқсанын ұйымдастыру. Оқушылардың еңбек бригадаларының жұмысына білім алушылардың қатысуын қамтамасыз ету, мектеп жанындағы учаскедегі жұмыс: - өсімдік шаруашылығымен байланысты мамандықтармен танысу; - құрылыс мамандықтарымен танысу; - мектеп жанындағы демалыс лагері, балалар алаңы; - Еңбек және демалыс лагері.		
16	Оқушылардың оқу қызығушылықтарын зерделеу, кәсіптік бағдар беретін маңызы бар кітаптарды талқылау		
17	9-11 сыныптарда жобаларды (рефераттарды) қорғауды сүйемелдеу.		
18	- "Менің мамандық таңдауым және кәсіби жоспарды жүзеге асыру";		
	- Стейкхолдерлермен жұмыс		
1	Желілік өзара әрекеттесуді ұйымдастыру мектеп - кәсіптік білім беру-жұмыс берушілер		
2	Шарттар, меморандумдар дайындау		

3	Кәсіптік бағдарлау қызметін оңтайландыруға, орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдарлау сапасын арттыруға ықпал ететін бірлескен жобаларды іске асыру		

Кәсіби бағдар беру кабинетінің жұмыс жоспарының мысалы

№	Іс-шара атауы	Өтетін күні	жауапты
1	<p>Мәселелер бойынша кәсіптік бағдар беру кабинеті кеңесінің отырыстары:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бір жылға арналған жұмыс жоспарын талқылау және бекіту. 2. Білім алушылардың кәсіптік жоспарларын іске асыруды талдау (кәсіптік білім беру ұйымдарының әртүрлі түрлеріне түсу және түлектерді жұмысқа орналастыру қорытындылары). 3. Сауалнама материалдары бойынша оқушылардың кәсіби жоспарларын талдау. 4. Бір жылдағы кәсіптік бағдар беру кабинеті жұмысының қорытындысы және келесі жылға кәсіптік бағдар беру жұмысын жоспарлау. 5. Кітапхананың оқушыларға, олардың ата-аналары мен мұғалімдеріне арналған кітап көрмелерін ұйымдастыруы. 		
2	<p>Мұғалімдермен жұмыс.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бітіру сыныптарының сынып жетекшілерімен «бітіру сыныптары оқушыларының кәсіби ниеттерін зерделеу бойынша жұмысты ұйымдастыру» семинары. 2. Мұғалімдердің әдістемелік бірлестігінің отырысы. Мұғалімдерді ауданның/қаланың / өңірдің жұмыс кадрларындағы қажеттіліктерімен, ТЖКБ ұйымдарына, ЖОО-ларға қабылдау жоспарымен таныстыру. 3. Сынып жетекшілерінің семинары: «білім алушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, сынып жетекшісінің кәсіптік бағдар беру жұмысын жоспарлау». 4. «Мектеп оқушыларымен кәсіптік бағдар беру жұмысының теориясы мен практикасындағы инновациялар» тақырыбы бойынша мұғалімдерге арналған дәрісхана. 5. Оқушыларды кәсіптік бағдар беру және кәсіптік даярлау бойынша өңірдің әдістемелік кабинетімен бірлескен дөңгелек үстелдер өткізу. 		

3	<p>Ата-аналармен жұмыс:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. «Оқушының кәсіби өзін-өзі анықтаудағы отбасының рөлі» тақырыбындағы дәріс. 2. Ата-аналарды ауданның кәсіпорындарына және ауданның/қаланың оқу орындарына экскурсиялар өткізуге тарту. 3. Оқушылардың мамандық таңдау мәселесі бойынша ата-аналармен жеке консультациялар өткізу. 4. Білім алушылар мен олардың ата-аналарының әртүрлі кәсіп өкілдерімен кездесулерін ұйымдастыру. 		
4	<p>Оқушылармен жұмыс:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Аудан ұйымында экскурсиялар өткізу. 2. Әңгіме: «мамандықтар әлемінің әртүрлілігі және сіздің құмарлығыңыз». 3. Библиографиялық кездесу: «Мамандықтар әлемі туралы не оқу керек». 4. Әр түрлі мамандықтар туралы кәсіби бейнефильмдерді қарау. 5. 9-11 сынып оқушыларына «Мен кім болғым келеді» сауалнамасы. 6. Конкурстар, викториналар, кештер, кездесулер, сабақтар және т. б., кәсіптік бағдар беру тақырыптары 		

Кәсіби бағдар беру кабинеті

Бір айға арналған кәсіптік бағдар беру кабинетінің ұсынылатын жұмыс кестесі

Іс-шаралар	Өткізу уақыты
1. Оқушыларға арналған ақпараттық, анықтамалық кеңестер	Айдың 1 және 4-ші жұмасы
2. Психологтың қатысуымен кәсіби кеңес беру	Айдың 3-ші бейсенбісі
3. Пән мұғалімдерінің кеңестері	Айдың 1 және 3-ші сәрсенбісі
4. Ата-аналар күні. Ата-аналарға арналған кеңестер	Айдың 2 және 4-ші сенбісі
5. Кітапхана күні. Мамандық таңдауға көмектесетін жаңа әдебиеттер көрмелері	Айдың 2-ші жұмасы
6. Қызықты кездесулер клубы	күнтізбе бойынша
7. Оқушылар мен олардың ата-аналарына арналған жеке кәсіптік кеңес беру	Айдың 2-ші дүйсенбісі
8. Кәсіптік бағдар беру ойындарының сағаты	сейсенбі 12.00 – 13.0, 14.00-15.00
9. Отбасылық кеңес беру күні	Айына 1 рет

Жоғары сынып оқушыларымен кәсіби бағдар беру әңгімелерінің циклі.

№1 әңгіме. «Кәсіп түрлері және еңбек бөлінісі»

Кәсіп түрлері.

Әлемде 10 000-нан астам мамандық, оның ішінде мамандықтар, 50 000-нан астам біліктілік бар. Орташа өнеркәсіптік қалада 600-750 мамандық бар.

Жаппай кәсіптер-олар халық шаруашылығының көптеген салаларына жарамды және барлық жұмысшы кәсіптерінің бір бөлігін құрайды: зертханашы, машинист, оператор және т.б. орта арнайы білімді қажет ететін **Жаппай кәсіптер** - механик, технолог, бухгалтер. Жоғары білімді қажет ететін жаппай кәсіптер: инженер, конструктор, зерттеуші.

Сирек мамандықтар: океанолог, зергер-кесуші, шығыстанушы. Мұндай мамандар сұранысқа ие емес.

Еркін кәсіптер-адамдар белгілі бір лауазымға кірмейді. Бұл жазушылар суретшілер, мүсіншілер, композиторлар. Олар жеке тапсырыстарды орындайды.

Ерекше мамандықтар-сүңгуір қайықшы, актер, сынақ ұшқышы әрбір мамандық, кез-келген тірі құбылыс сияқты, жоғалып кетуге, жаңа мазмұн алуға бейім.

Еңбек бөлінісі.

Қоғамда ондаған мың мамандықтар бар екенін түсіндіруге болады. Олар қайдан пайда болды?

Есіңізде болсын, ежелгі уақытта ешқандай кәсіп болған жоқ. Сондықтан қарапайым адам бәрін өзі жасауы керек еді: от жағу, киім тігу, үй салу және т.б.

Қоғам мен адам дамыған сайын біртіндеп еңбек бөлінісі болды. Кейбір адамдар негізінен егіншілікпен, ал басқалары мал шаруашылығымен айналыса бастады. Нәтижесінде еңбек өнімдерімен алмасу пайда болды. Одан әрі еңбек бөлінісі әр түрлі қолөнердің пайда болуына әкелді (қолөнершілер, ұсталар, ағаш ұсталары, ағаш ұсталары, тоқымашылар және т.б.) олардың негізінде өнеркәсіп пайда болды.

Бірте-бірте әртүрлі өнімдермен алмасу күрделене түсті. Оның көлемі соншалықты өсті, одан әрі қоғамдық еңбек бөлінісі болды-айырбастау мамандары (саудагерлер) бөлінді.

Адамзат қоғамының даму процесінде рухани құндылықтарды өндіру, көркемдік, ғылыми және т.б. материалдық құндылықтар өндірісінен (тамақ,

киім, тұрғын үй) бірте-бірте бөлініп шығады. Мемлекеттік басқару мамандары пайда болды (әкім, әкім, әкімші). Қоғам дамыған сайын адамның қажеттіліктері артып, соған сәйкес еңбек бөлінісінің деңгейі де көтеріледі.

Еңбек бөлінісінің түрлері.

Қазіргі қоғамда еңбек бөлінісінің 3 түрі бар: жалпы, жеке және бірлік.

Жалпы еңбек бөлінісі жалпы қоғамдық өндіріс ауқымында орын алады: өндіріс құралдары өндірісі мен тұтыну құралдары өндірісі арасында - ауыр және жеңіл өнеркәсіп; қала мен ауыл арасында - өнеркәсіп және ауыл шаруашылығы; материалдық және материалдық емес өндіріс - өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, сауда және денсаулық сақтау.

Жеке еңбек бөлінісі халық шаруашылығының тәуелсіз салалары ерекшеленетін қоғамдық өндірістің ірі буындарында бар. Осылайша, өнеркәсіп өндіру және өңдеу, көмір, тау-кен және т.б., ал өңдеу металлургия, машина жасау, тоқыма, тамақ өнеркәсібіне бөлінеді.

Теміржол, су, автомобиль, әуе және басқа да көлік түрлері бар. Ауыл шаруашылығында еңбек бөлінісі егіншілікті, мал шаруашылығын, көкөніс шаруашылығын және басқа салаларды оқшаулауда көрінеді. Ірі салалар өз кезегінде кішігірім салаларға бөлінеді. Салалық еңбек бөлінісі үнемі өзгеріске ұшырайды.

Жеке еңбек бөлінісі жеке кәсіпорындар немесе бірлестіктер шеңберінде (цехтар, учаскелер, бригадалар арасында) бар.

Функционалды еңбек бөлінісі.

Жеке кәсіпорынға (зауытқа, зауытқа) көз жүгіртсек, жұмысшылардың жекелеген топтарының өнімді құруға қатысуы әртүрлі, олардың еңбек операциялары бір-бірінен сапалы түрде ерекшеленеді. Негізгі жұмысшылар технологиялық циклды жүзеге асырады-Болат жасаушы, құюшы, Металл кескіш.

Көмекші жұмысшылар жөндеу, реттеу, тиеу жұмыстарымен айналыса алады.

Кәсіби еңбек бөлінісі.

Функционалды еңбек бөлінісі ішінде кәсіби еңбек бөлінісі бар. Ол жұмысшылардың қандай да бір нақты мамандық бойынша мамандануына байланысты жүзеге асырылады: токарь, тегістеуші, слесарь. Одан да тар еңбек бөлінісі еңбек функцияларының мамандануына және мамандықтардың пайда болуына әкеледі.

Мысалы: жөндеуші слесарь, құрастырушы слесарь, автоматика слесары және т.б.

Бір мамандықтың ішінде еңбек функцияларын одан әрі саралау мүмкін.

Мысалы: маман-дәрігер; маман-хирург; хирург-стоматолог, кардиохирург.

Егер еңбек операциялары одан әрі күрделене түссе және жетілдірілсе, онда разрядты біліктілік мамандары пайда болады.

Мысалы: фрезерлік токарь - 1,2,3,4,5 разряд

Разряд неғұрлым жоғары болса, соғұрлым күрделі жұмыс және жоғары жалақы болады.

Мамандық-бұл арнайы дайындықты (білім + дағдыларды) қажет ететін еңбек қызметі

Мамандық-қоғам үшін адамның физикалық және рухани күштерін қолданудың шектеулі саласы. Бұл әртүрлі біліктілік деңгейлері бар байланысты мамандықтар мен мамандықтар тобы.

Лауазым-бұл қызметкердің жауапкершілікті, құқықтар мен жауапкершілікті көрсететін белгілі бір басқару органындағы ұйымдық және құқықтық жағдайы.

Мысалы: "Бас дәрігер" лауазымы тек учаскелік дәрігер мен палатасы бар тізбекте ғана мағынасы бар.

Бір кәсіпте бір кәсіпорында адам бір лауазымды атқара алады, ал басқа жұмысқа ауысқанда - лауазым өзгеруі мүмкін.

№ 2 әңгіме. Еңбек пәні бойынша мамандықтарды бөлу.

Еңбек пәні – бұл адамның еңбегі бағытталған нәрсе.

Әлемде көптеген мамандықтар болғандықтан, еңбек объектілері де алуан түрлі. Сонымен, кәсіпқойлардың еңбек пәндері мыналар болуы мүмкін: табиғи құбылыстар, адамның тірі және жансыз табиғатпен өзара әрекеттесуінде жүзеге асырылатын процестер, сондай-ақ адамдар оқытатын, тәрбиелейтін, қызмет көрсететін, көңіл көтеретін, әртүрлі техникалық құрылғылар: материалдық заттар, материалдар, белгілер жүйелері және адамның олармен өзара әрекеттесу процестері, көркем бейнелердің барлық түрлері-әдебиеттер, кескіндеме, графика, мүсін, музыка

Барлық осы еңбек пәндерін 5 топқа бөлуге болады: адам, техника, табиғат, белгі жүйесі, көркем бейне.

Назар аударыңыз, әр маман өзінің еңбек қызметі барысында, әдетте, бірнеше еңбек пәндерімен өзара әрекеттеседі. Алайда, олардың біреуі ғана жетекші негізгі болып табылады.

Адам-техника

Осы типтегі кәсіптердің көпшілігі байланысты:

- техникалық құрылғыларды құрумен, монтаждаумен, құрастырумен (Механикалық құрастыру жұмыстарының слесары, радиомонтажшы, электромонтажшы);

- техникалық құрылғыларды пайдаланумен (реттеуші, киномеханик, фотограф);

- техникалық құрылғыларды жөндеумен (өнеркәсіптік жабдықтарды жөндеу жөніндегі слесарь, электр жабдықтарын жөндеу жөніндегі слесарь, радиоаппаратураларды жөндеу жөніндегі слесарь).

Осы типтегі мамандықтардың адамға психологиялық талаптары:

- дәл көру, есту, діріл және кинестетикалық қабылдау; - жақсы дамыған қозғалыс координациясы;

- дамыған техникалық және шығармашылық ойлау мен қиял;

- зейінді ауыстыру және шоғырландыру мүмкіндігі;

- байқау.

Адам-белгі жүйесі

Осы типтегі кәсіптердің көпшілігі ақпаратты өңдеумен байланысты және еңбек пәнінің ерекшеліктерімен ерекшеленеді. Бұл болуы мүмкін:

- ана және шет тілдеріндегі тесттер (редактор, корректор, машинист, телеграфист);

- сандар, формулалар, кестелер (бағдарламашы, экономист, бухгалтер);

-сызбалар, карталар, сызбалар (конструктор, технолог, сызбашы) ;

- дыбыстық сигналдар (радио операторы, телефон операторы).

Осы типтегі мамандықтардың адамға психологиялық талаптары:

- жақсы жедел және механикалық жады-ұзақ уақыт зейін қою мүмкіндігі;

- жақсы ауысу және зейінді бөлу;

- қабылдаудың дәлдігі, шартты белгілердің артында не тұрғанын көре білу;

- табандылық, шыдамдылық.

Адам-адам

Осы типтегі кәсіптердің көпшілігі байланысты:

- тәрбиені оқытумен (тәрбиеші, мұғалім, жаттықтырушы) ;

- медициналық қызметпен (дәрігер, медбике, фельдшер) ;

- тұрмыстық қызмет көрсетумен (сатушы, шаштараз, даяшы) ;

- ақпараттық қызмет көрсетумен (кітапханашы, экскурсовод);

- қоғам мен мемлекетті қорғаумен (заңгер, милиционер, әскери қызметші).

Осы типтегі мамандықтардың адамға психологиялық талаптары:

- қарым-қатынасқа ұмтылу, бейтаныс адаммен оңай қарым-қатынас жасай білу;

- адамдармен жұмыс істегенде жақсы сезіну;

- мейірімділік, жауаптылық;

- шыдамдылық, эмоцияны тежеу қабілеті;

- басқалардың мінез-құлқын және өз мінез-құлқын талдау мүмкіндігі;

- адамдардың қарым-қатынасын түсіну, келіспеушіліктерді шешу қабілеті;

- басқа адамның пікірін ескеру, тыңдау және есту қабілеті;

- мимиканы, қимылдарды меңгеру қабілеті;

- ұқыптылық, ұқыптылық, жинақылық.

Адам-көркем образ

Осы типтегі кәсіптердің көпшілігі байланысты:

- көркем шығармаларды жасау, жобалау, модельдеу (жазушы, суретші, композитор, сәнгер, хореограф);

- эскиз, үлгі бойынша әр түрлі бұйымдарды (зергер, реставратор, музыкант, актер)ойнату, дайындау;

- жаппай өндірісте көркем туындыларды көбейту, көшіру, көбейту (суретші, принтер, Фарфор кескіндеме шебері).

Осы типтегі мамандықтардың адамға психологиялық талаптары:

- көркемдік қабілеттер;

- дамыған эстетикалық сезімдер;

- дамыған визуалды қабылдау;

- байқау, көру жады;

- шығармашылық және қиялды қайта құру;

- адамдарға эмоционалды әсер ету заңдылықтарын білу;

- - аналитикалық, қораптан тыс ойлау.

Адам-табиғат

Осы кәсіптердің көпшілігінің өкілдерінің еңбек объектілері мыналарға жатады:

- жануарлармен, олардың өсу және тіршілік ету жағдайларымен;

- өсімдіктермен, олардың өсу жағдайларымен, тіршілігімен.

Осы саладағы кәсіпқойлар:

- өсімдіктердің немесе жануарлардың тіршілік жағдайын зерттеу, зерттеу, талдау (агроном, мал шаруашылығы маманы, микробиолог);

- өсімдіктерді өсіру, жануарларды күту (ағаш өсіруші, гүл өсіруші, көкөніс өсіруші, мал өсіруші);

- өсімдіктер мен жануарлар ауруларының профилактикасын жүргізу, өсімдіктердің зиянкестерімен күресу (карантиндік қызмет дәрігері, мал дәрігері).

Осы типтегі мамандықтардың адамға қойылатын психологиялық талаптары:

- дамыған қиял;

- жақсы көрнекі есте сақтау;

- бақылау;

- өзгермелі табиғи факторларды болжай білу және бағалай білу;

- шыдамдылық, табандылық, қиын ауа райы жағдайында жұмыс істеуге дайын болу.

№3 әңгіме. Кәсіби жұмыстың мақсаттары

Еңбектің мақсаты – адам өзінің мақсатты іс-әрекеті процесінде ұмтылатын соңғы нәтиженің саналы бейнесі.

Еңбек мақсаты – қалаған болашақтың көрінісі. Қойылған мақсатқа жетуге деген ұмтылыс әрекеттерді бағыттайды, оған жетудің мүмкін жолдарын таңдауды анықтайды, жаңа әрекеттерді іздеуге ынталандырады. Мақсат адам санасында «Не істеуім керек?», «Не істей аламын?», «Неден аулақ болу керек, қалаған нәтижеге жету үшін қандай әрекеттер жасау керек?» деген сұрақтарға жауап ретінде қалыптасады.

Көріп отырғаныңыздай, жұмыс кезінде адамның санасы әрқашан жағдайды бағалау, істің нақты барысын не болуы керек деген идеямен салыстыру әрекеттерімен толтырылады.

Еңбек әрекетінің мақсаттары алуан түрлі, оларды 3 үлкен топқа қысқартуға болады: гностикалық, трансформациялық, барлау.

Гностикалық мамандықтар

Олар келесі белгілермен сипатталады. Кәсіптер тобының кез келген маманы жаңа өнімдерді шығаруға қатыспайды, негізінен бұрыннан бар өнімдерді (басқа мамандар жасаған) бағалайды немесе кез келген өнімнің жеке параметрлерін бағалайды. Бұл мамандардың айрықша ерекшелігі - белгілі бір объектілердің немесе өнімдердің ерекшеліктеріне, қасиеттеріне және оларды салыстыруға үлкен қызығушылық.

Мысалдар: сапаны бақылау инспекторы, тауар маманы, вагон инспекторы, көліктің техникалық жай-күйі инспекторы, сот-медициналық сарапшы, диагностик – рентгенолог, өнертанушы т.б.

Трансформациялаушы мамандықтар

Трансформация деп белгілі бір шектерде оның қасиеттерін, күйін белсенді түрде өзгерту немесе сақтау мақсатында маманның еңбек затына кез келген ықпалы түсініледі.

Мысалы: кілемді қалпына келтіруші – оның жұмысының негізгі мақсаты кілемді сақтау, қалпына келтіру.

Трансформациялық әрекет тек заттарға ғана емес, сонымен қатар энергия түрлеріне (жылу инженері, реактивті бөлімшенің операторы), ақпаратқа (телеграфшы, библиограф, есепші), процестерге (фотозертханашы, диспетчер, тәрбиеші, мұғалім) бағытталуы мүмкін. , қоғамдық өмірді ұйымдастыруға (заңгер, станциядағы кезекші). Трансформацияға қатысатын мамандар үшін процесс те, оған әсер ету нәтижесі де өте маңызды. Кейде түрлендіру тікелей қолдың астында жүреді, мысалы, слесардың, оюшының және т.б. Ал кейде жұмыс назар аударатын

субъектінің өзгеруіне жағдай жасауға келіп тіреледі (бүгін тұқым септі, бірақ ол қалай шығады? Бұл бірнеше күнде белгілі болады).

Мысалдар: дәрігер, шаштараз, киім көрсетуші, суретші, кинорежиссер, орманшы.

Іздестіру мамандықтары

Іздестіру кәсіптерінің ерекшелігі-маман ең жақсы нұсқаны, күрделі мәселенің шешімдерінің үлгісін тез және қысқа мерзімде табуға міндетті. Және бұл ең күнделікті мамандық болуы мүмкін.

Мысалы: былғарыдан жасалған аяқ киімнің үстіңгі кескіші пішіні, өлшемі бойынша ерекше. Теріні қалдықсыз кесуге болмайды, бірақ ол аз болуы керек. Терінің әр бөлігін ұзақ уақыт талқылауға уақыт жоқ: мен кеспеймін – аяқ киім болмайды. Кескіштің алдында әрдайым жұмыс уақытында тапсырма пайда болады-кесудің ең жақсы, үнемді нұсқасын қалай табуға болады.

Ізденіс кәсібінің иесі әрқашан жаңа, түпнұсқаның пайдасына ескі, таныс шешімнен бас тартуға дайын болуы керек.

Іздестіру кәсіптерінің мысалдары: зоотехник-селекционер, скорняк, психолог-кәсіби кеңесші, сәулетші, киносценарист, сәнгер, биолог және т. б.

Еңбек құралдары

Еңбек құралдары - еңбек процесінің қажетті құрамдас бөлігі. Еңбек құралдары деп адамның еңбек тақырыбына әсер ететін құралдары түсініледі. Құралдардың арасында тек заттар ғана емес, сонымен қатар маңызды емес нәрсе бар: сөйлеу, мінез-құлық және т. б.

Қол құралдары

Атаудың өзі негізгі еңбек органы-адамның қолынан шыққан. Еңбектегі қол құралдары адам тірі және жұмыс істей алатын кезде әрқашан болған және қалады. Техникалық прогрестің кез-келген деңгейінде техниканы шебер қолмен жинап, орнату қажет болады.

Қол құралдары қандай? Бұл қарапайым қолмен, механикаландырылған өңдеу құралдары мен құрылғылары.

Қарапайым қол құралдары: бұрағыш, скальпель, файл, қашау, балға және т. б.

Механикаландырылған: электр бұрғылау, бояу бүріккіш, бормашина (гравюра үшін).

Кәсіптердің мысалдары: дәрігер, омарташы, сылақшы, белгілеуші, мүсінші және т. б.

Машина құралдары

Материалдарды түрлендіру, энергияны немесе ақпаратты бөлу тәсілдері бойынша адамды толығымен немесе ішінара алмастыратын техникалық құрылғылар. Машиналық еңбек құралдары – Металл өңдеу станоктары-токарлық, фрезерлік, бұрғылау және т.б.; автомобиль көлігі –

жүк көлігі, автобус, жеңіл автомобиль және т. б.; көтергіш крандар және басқа жүк тасымалдау механизмдері: механикаландырылған техникалық кешендер.

Кәсіптердің мысалдары: тракторшы-машинист, механик, машинист, жүргізуші, токарь, фрезершы және т. б.

Автоматты еңбек құралдары

Атаудың өзі көп нәрсені айтады. Ескі орыс тілінен аударғанда «автомат» сөзі пайда болды «аутомат» - өзін-өзі басқаратын. Бұл еңбек құралдары, олар қозғалысқа келтіріліп, белгілі бір жұмысты адамның араласуынсыз орындайды, яғни еңбек процесінің белгілі бір кезеңдерінде олар өндіріс процесін автоматты түрде басқара отырып, адамды толығымен ауыстырады. Адам тек жабдықтың жұмысын бақылайды және оның дұрыстығын, сапасын бақылайды.

Автоматты еңбек құралдарына мыналар жатады: автоматтар, жартылай автоматтар, автоматты желілер, робототехникалық кешендер, ұзақ үздіксіз жасырын процестерді, соның ішінде үлкен жылдамдықпен жүретін технологиялық процестерді орындауға арналған аппараттар.

Мысалы: компьютерлер, аудио-бейне-техникалық кешендер, анықтамалық автоматтар, бағдарламалық-сандық құрылғылары бар автоматты желілер, электр балқыту пеші, газ тарату станциясы.

Автоматты еңбек құралдары осындай мамандықтар бойынша жұмыс істейтіндердің жұмысында басым: аппаратшы, автоматты газды қорғау операторы, кешенді автоматтандыру және телетехника шебері, дыбыс жазуды монтаждаушы.

Аспаптар мен құрылғылар

Бұл еңбек құралдарының белгілі бір тобы. Олар жұмыста адамның танымдық функцияларын күшейтуге арналған: бинокльдер, телескоптар, микроскоптар, телефондар, теледидар жүйелері, музыкалық аспаптар.

Функционалды құралдар

Бұл еңбек құралдары сөйлеу, жест-ишара, мимика сияқты адам функцияларының көрінісімен байланысты.

Адамның дәм, иіс және көру жүйесі де болуы мүмкін.

Кәсіптердің мысалдары: мұғалім, тәрбиеші, экскурсовод, диктор, суретші және т.б. – осы кәсіптердің барлығында эмоционалды және экспрессивті сөйлеу қажет.

Мысалы: реттеуші, дирижер, сурдоаудармашы, мимика жанрының әртісі – осы мамандықтардың барлығы үшін мимика мен қимылдарды жақсы меңгеру қажет.

Мысалы: бақылаушы ұшқыш, тауартанушы, дәм татушы, ағаш өсіруші - бұл мамандықтар адамның жақсы дамыған визуалды, дәмдік, иіс сезу жүйесін қажет етеді.

ЕҢБЕК ЖАҒДАЙЛАРЫ

1. Тұрақты:

- А) үй-жайда (бухгалтер, телеграфшы, сәңгер) ;
- б) ашық ауада (тас қалаушы, археолог, бағбан).

2. Ерекше:

- а) өмірге қауіп (жоғары монтажшы, өрт сөндіруші, ұшқыш) ;
- б) дене белсенділігі (ағаш кесуші, массажист, ұста);
- в) түнгі ауысымдар;
- г) ерекше (қазандық машинисі, өрт сөндіруші, ұшқыш);
- д) кұқық бұзушылармен, психикалық науқастармен (психиатр-дәрігер, сарапшы, милиционер).

№ 4 әңгіме мамандық таңдаудың кұпиялары.

Кәсіби жоспар.

Мамандық таңдау. Бұл әр адамның өміріндегі күрделі және жауапты қадам. Болашақ тағдыр көбінесе мамандықты ойластырылған таңдауға байланысты. Дұрыс мамандық таңдау-бұл өмірде өз орнын табу; асығыстық, жеңілдік өмірлік ұмтылыстарды бұзып, адамды бақытсыз етуі мүмкін.

Кәсіби жоспар. Оны кұрастыру кезінде негізгі мақсатты анықтау керек: не істеу керек, кім болу керек; оның мүмкіндіктерін объективті түрде талдаңыз және бағалаңыз, яғни әр түрлі іс-шараларда өзіңіздің «Меніңізді» тексеріңіз.

Сіз өзіңіз туралы ең көп ақпаратты диагностикалық кезеңде ала аласыз, әртүрлі сынақтарға, кәсіби сынақтарға қатыса аласыз.

Тағы бір нұсқа мүмкін, сіз өзіңіздің қызығушылықтарыңыз бен бейімділіктеріңізге, қабілеттеріңізге, денсаулық жағдайыңызға және басқа да жеке – жеке қасиеттеріңізге байланысты әртүрлі кәсіптер мен оны пайдалану мүмкіндіктері туралы ақпаратты белсенді түрде жинайсыз және қорытындылайсыз.

Осылайша, мамандықтарды біле отырып, сіз кәсіби ниеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін жоспар кұра аласыз.

Кәсіби жоспар кұру кезінде мақсатқа жетудің нақты жолдары мен кұралдары туралы ойлану пайдалы. Бұл дегеніміз, қай жерде, қай оқу орындарында немесе қай өндірісте қажетті білім мен мамандық алуға болатындығын анықтау, өзіңізді таңдаған мамандыққа дайындау үшін даму және өзгеру, сапаларыңызды жетілдіру жолдарын анықтау.

Кәсіби тұрғыда әрқашан қосалқы нұсқа болуы керек екенін есте ұстаған жөн.

Кәсіби жоспарды үш компонент түрінде схемалық түрде ұсынуға болады: «Мен қалаймын», «мүмкін», «қажет»

«Мен қалаймын» - адамның қалауы, қызығушылықтары, бейімділігі.

«Мүмкін» - мүмкіндіктер, қабілеттер, денсаулық жағдайы.

«Қажет» - Еңбек нарығының қажеттіліктері.

«Мен қалаймын»

Қызығушылық-бұл қоршаған шындықтың объектілері мен құбылыстарына жағымды эмоционалды қатынаста көрінетін адамның жеке психологиялық ерекшелігі. Қызығушылықтар бейімділікке айналуы мүмкін. Олардың арасында көптеген ұқсастықтар бар, бірақ айырмашылықтар да бар.

Қызығушылықтары – «Мен білгім келеді»

Бейімділік – «мен істегім келеді»

Идеал-мүдделер мен бейімділіктер сәйкес келетін, бір-біріне сәйкес келетін, бірін-бірі толықтыратын.

«Мүмкін» қабілеттер-бұл жеке тұлғаның жеке ерекшеліктері, олар іс-әрекеттің сәтті орындалуының шарттары. Ерекшеліктер тек білімге, дағдыларға және дағдыларға байланысты емес. Жақсы қабілеттердің болуы көбінесе білім мен дағдыларды алудың жеңілдігі мен жылдамдығымен түсіндіріледі.

Қабілеттер адамның мүмкіндіктерін көрсетеді, сәттіліктің дәрежесіне және әртүрлі іс-әрекеттерді игеру уақытына әсер етеді.

Әр кәсіптің белгілі бір қиындықтары бар, оларды білу, игеру және орындау қажет. Бұл ерекшеліктер мамандықтың адамға қойылатын талаптары деп аталады. Егер олар адамның жеке қасиеттерімен, оның жеке психологиялық ерекшеліктері мен мүмкіндіктерімен сәйкес келсе, онда олар адамның кәсіби жарамдылығы туралы айтады.

Мамандыққа жарамдылық кәсіпті игерудің сәттілігі және адамның өз жұмысына қанағаттануы сияқты көрсеткіштермен сипатталады.

Басқаша айтқанда, кәсіпке жарамдылық - бұл адамның, оның ісінің, кәсібінің үйлесімділігі.

Шектеу немесе кәсіби жарамдылық

Көптеген мамандықтар адамның денсаулығына айтарлықтай талаптар қояды.

Егер жұмыс ұсақ бөлшектерді, көздің шаршауын қарастыруды қамтыса, онда көру қабілетінің бұзылуынан зардап шегетіндерге мұндай жұмыс қарсы болады. Сондықтан мамандық таңдағанда денсаулығыңыздың нашарлауына жол бермеу үшін дәрігермен кеңесу керек.

Мамандық таңдаудағы әдеттегі қателіктер

1.Мамандықтар әлемін білмеу

Белгілі бір кәсіптегі еңбек сипаты мен жағдайлары туралы ескірген идеялар

- Мамандықтың беделіне қатысты алалаушылық (сәнді басшылыққа ала отырып, мамандықты таңдау қисынды емес, өйткені сіз оқуды аяқтап, жұмыс істей бастаған кезде сән аяқталуы мүмкін).

2.Өзін-өзі білмеу

Олардың қабілеттерін біржақты бағалау (өзін-өзі бағалаудың жоғарылауы немесе төмендеуі).

Сіздің денсаулығыңызды білмеу (Сізді қызықтыратын мамандықтар сіздің денсаулығыңызға қаншалықты сәйкес келетінін дәрігермен кеңескен жөн).

Өз қабілеттерін мамандық талаптарымен байланыстыруға қабілетсіздік, кейде құлықсыздық.

3.Мамандық таңдау ережелерін білмеу

Оқу пәнін мамандықпен сәйкестендіру (мектеп пәні әлі мамандық емес екенін есте сақтаңыз, оған деген қызығушылық міндетті түрде не ұнайтынын және онымен байланысты жұмыс туралы айтпайды).

Адаммен қарым-қатынасын мамандыққа ауыстыру. ("Жақсы адам" - бұл мамандық емес, егер сізге біреу ұнаса, бұл оның қолында бар мамандықты таңдау керек дегенді білдірмейді).

«Компания үшін» мамандықты таңдау (егер сіздің досыңыз мамандықты ұнатса - бұл сізге әлі ұнамауы керек.)

Ол туралы сыртқы әсерге байланысты мамандық таңдау (мамандық таңдағанда, оның сыртқы, тартымды жағына ғана назар аудара алмайсыз, еңбек мазмұны туралы мүмкіндігінше көбірек білуіңіз керек.)

Мамандық алу жолдарын анықтай алмау.

№ 5 әңгіме. Кәсіби қызметтегі жүйке жүйесінің қасиеттері. Денсаулық және мамандық таңдау.

Жүйке жүйесі мен оның қасиеттері туралы жалпы түсінік (күш, ұтқырлық, тепе-теңдік). Жүйке жүйесінің қасиеттеріне байланысты мамандық таңдаудағы шектеулер. Медициналық қарсы көрсетілімдер бойынша кәсіп түрлері. Денсаулық және кәсібилік.

Мақсаты:

- жүйке жүйесінің ерекшеліктері мен қасиеттерімен таныстыру;
- адамға әртүрлі мамандықтар қоятын талаптар кешенімен таныстыру.

Әңгімелесу барысында жүйке жүйесі және оның ерекшеліктері (күш, козу – тежелу процестерінің тепе-теңдігі, ұтқырлық) туралы жалпы түсінік беру қажет. Оқушылармен бірге әр түрлі кәсіптер туралы бұрын алған білімдеріне сүйене отырып, қандай кәсіптер психоэмоционалды стресстерге бейім екенін анықтаңыз.

Мысалы, белгілі бір кәсіпті таңдаудың жағымсыз салдарын талқылау кезінде оқушыларды ғылыми зерттеулердің нәтижелерімен, атап айтқанда,

әртүрлі кәсіптер өкілдерінің стресстерге және кейбір ауруларға қаншалықты бейім екенін анықтаған ағылшын ғалымдарының зерттеу нәтижелерімен таныстыруға болады. «Стресс» ұғымымен таныстыру. Жүрек – қан тамырлары ауруларының таралуы әкімшілік – басқару персоналы арасында ең жоғары. Бұл жағдайда жетекші фактор психоэмоционалды шамадан тыс жүктеме болып табылады. Дәл осы мамандықтар үшін (кәсіпкерлер, компания директоры) жұмыс күнінің ұзақ ұзақтығы, эмоционалды, ақпараттық және интеллектуалды шамадан тыс жүктеме тән.

Барлық дерлік кәсіптерде адамның органдары мен жүйелерінің функцияларына қойылатын талаптардың белгілі бір жиынтығы бар, олардың артық деңгейі кәсіби жарамдылықты шектеуі мүмкін.

Нарықтық экономика жағдайындағы денсаулық пен мансап бір-бірімен тығыз байланысты екендігін оқушыға көрсету керек.

№ 6 әңгіме. Әлеуметтік бағдарлар және өмірлік құндылықтар.

Мақсаты

- өмірлік құндылықтар туралы түсінік беру; - өмірлік құндылықтарды, өмірлік бағдарларды түсінуге және түзетуге көмектесу.

Құндылық бағдарының түрін анықтау үшін Н.С. Пряжниковтың техникасын қолдану ұсынылады.

Н.С.Пряжниковтың «Жеке өмір перспективасы» әдістемесінің сұрақтары негізінде талқылауға болады. Бұл әдістеменің ерекшелігі-бұл жасөспірімдер аудиториясында тікелей қарым-қатынаста адамгершілік ретінде қабылдануы мүмкін мәселелерді қысқаша анықтауға мүмкіндік береді. Талқылау кезінде оқушыларға көп нәрсені білетіндіктерін көрсету маңызды.

№ 7 әңгіме. Әлеуметтік еңбек мәселелері.

Мақсаты

- еңбек нарығы және оның ерекшеліктері туралы түсінік беру;
- еңбек нарығында қолданылатын негізгі шарттармен таныстыру;
- еңбек нарығында сұранысқа ие және сұранысқа ие мамандықтармен таныстыру.

Оқушылармен еңбек нарығы дегеніміз не және оның ерекшеліктері туралы сөйлесу. Ішкі еңбек нарығы (қала, аудан: белгілі бір кәсіптерге қажеттіліктер) мен сыртқы (ел және аймақ) арасындағы айырмашылықтарды көрсетіңіз. Топта еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілікке әсер ететін факторларды талқылаңыз, оларды объективті және субъективті деп бөліңіз. Әлеуметтік – экономикалық сипаттамалардың жаңа формалары туралы айту: өзін-өзі жұмыспен қамту, кәсіпкерлік.

Нарықтық қатынастар еңбек сипаты мен мақсаттарын өзгертеді: оның қарқындылығы артады, шиеленіс күшейеді, жоғары кәсібилік, төзімділік, жауапкершілік қажет. Жасөспірімдердің назарын кәсіби қызметтің көптеген салаларында жетістікке жету үшін қажет әмбебап білім мен дағдыларды игеру қажеттілігіне аудару. Ол үшін қандай білім мен дағдылар қажет екенін талқылаңыз. Кейбір мамандықтардың профессиограммаларын қарастырыңыз. Мысалы, хатшы – референт мамандығы мынадай дағдыларды меңгеруді білдіреді: машинкамен жазу, компьютерлік сауаттылық, кеңсе техникасын білу, іс қағаздарын жүргізу, іскерлік қарым-қатынас өнері, шет тілдерін білу. Мамандарға қойылатын талаптар деңгейі үнемі өсіп келеді.

Қазіргі еңбек нарығында қолданыстағы жағдайлармен таныстыру:

- жұмыс күшінің ұсынысы мен сұранысының арақатынасы;
- тауар – жұмыс күшінің бағасы;
- «жұмыс іздеушілердің» бәсекелестігі;
- еңбек нарығындағы жағдайдың серпінділігі, өзгергіштігі.

Бұрын экономика жоспарлы болатын, ал оқу орындары мемлекет жұмыс істей алатындай көп оқушыларды жинайтын. Енді экономика нарыққа айналды және жұмыс берушілердің сұранысы ғана жұмысқа орналасуға кепілдік бере алады. Бұл сұраныс өзгеруі мүмкін. Бүгінгі таңда қайсысы бүгінгі күні қандай мамандар қажет және қайсысы қажет емес екенін нақты білуге болатындығын нақты айту мүмкін емес.

Бұл туралы әр аудандық жұмыспен қамту орталығындағы бос жұмыс орындарынан білуге болады. Үнемі сұранысқа ие мамандықтарды бөліп, қай мамандарға сұраныс жоқ екенін анықтау қажет. Бұл мамандықты (білім, білім, тәжірибе) игеру үшін не қажет.

Танымалдылық, мамандық сәні және оларға нақты сұраныс арасында қандай сәйкессіздіктер бар екенін көрсетіңіз.

Виртуалды экскурсияларды әзірлеу

Виртуалды экскурсиялар-бұл ақпаратты ұсынудың ең тиімді және сенімді әдістерінің бірі, өйткені олар көрерменге қатысудың толық елесін береді.

Виртуалды экскурсия-бұл бейне, графика, мәтін, сілтемелерді орналастыруға болатын мультимедиялық фотопанорама. Бірақ бейнелерден немесе әдеттегі фотосуреттер сериясынан айырмашылығы, виртуалды экскурсиялар интерактивтілікке ие.

Сонымен, саяхат барысында сіз кез-келген нысанды жақындатуға немесе алыстатуға, айналаңызға қарауға, жеке мәліметтерді егжей-тегжейлі қарастыруға, панораманы алыстан көруге, жоғары-төмен қарауға, таңдалған нүктеге жақындауға немесе одан алыстауға, белсенді аймақтар арқылы бір панорамадан екіншісіне ауысуға болады, мысалы, жеке бөлмелерде серуендеу және т. б. және мұның бәрін белгілі бір көрерменге ыңғайлы қарқынмен және тәртіппен жасауға болады.

Виртуалды экскурсияны көру үшін қосымша бағдарламалық жасақтаманы орнатудың қажеті жоқ-қарапайым интернет-шолғыш жеткілікті.

Көрнекіліктің жоғары дәрежесі мен қатысу әсерінің арқасында виртуалды экскурсиялар Интернет желісін пайдаланушылардың бұрын-соңды болмаған қызығушылығын тудырады. Виртуалды экскурсия, әрине, жеке қатысуды алмастырмайды, бірақ зерттелетін объект туралы толық әсер алуға мүмкіндік береді. Мұндай экскурсияның дәстүрлі экскурсияларға қарағанда бірқатар артықшылықтары бар:

- Қаражат пен уақытты үнемдеу, өйткені оқу кабинетінен немесе пәтерден шықпай-ақ қаланың, облыстың сыртында орналасқан объектілерге баруға және олармен танысуға болады

- Вариативтілік және мүмкіндік бірнеше нысандарға баруға болады.

- Қол жетімділік, қайта қарау мүмкіндігі және көрнекілік.

- Бақылаушыға ыңғайлы қарқынмен және дәйектілікпен объектімен танысу мүмкіндігі.

- Кез-келген ақпаратты келуші үшін маңыздылығына қарай сақтауға және көшіруге болады.

Мультимедиялық жабдықты пайдалана отырып, оқушылар тобы үшін виртуалды экскурсия жүргізілуі мүмкін. Ол үшін экскурсия қажет:

1. Бастапқы кезеңде кіріспе әңгіме жүргізіңіз, мақсаттар мен міндеттерді анықтаңыз, маршруттық парақтарды дайындаңыз, сайтты шарлау әдістеріне назар аударыңыз.

2. Интернет-экскурсия кезінде білім алушыларға мыналар ұсынылуы мүмкін: қызықты сәттерді заңдастыру, қажетті материалдарды өздеріне алу.

3. Соңғы кезең. Экскурсия міндетті түрде қорытынды әңгімемен аяқталады, оның барысында білім алушылармен бірге көргендері мен естігендері жинақталады, маңызды сәттер бөлінеді, есеп жазу, сөйлеуді дайындау, альбом жасау, презентация және т.б. бойынша тапсырма беріледі (егер бұл оқу процесінің бөлігі болса).

Мұндай экскурсиялар, әрине, өте қызықты және тиімді. Бірақ оларды тек компьютерлік кабинетте және Интернет желісіне қосылған жағдайда ғана жүзеге асыруға болады. Егер бұл болмаса, онда интерактивті, мультимедиялық экскурсиялар мұғалімге көмекке келуі мүмкін.

Мұндай мультимедиялық экскурсиялар виртуалды санатқа жатады, бірақ оларды өткізу үшін интернет қажет емес. Кеңседе мультимедиялық проектор мен компьютер жеткілікті. Мұндай экскурсияның артықшылығы - қажетті материал таңдалады, маршрут жасалады, қол жетімділік, қайта қарау мүмкіндігі, көрнекілік және тағы басқалар қамтамасыз етіледі.

Мультимедиялық виртуалды экскурсия - бұл экскурсия материалдарын интеграцияланған түрде ұсынуға арналған гипермәтін түріндегі бағдарламалық-ақпараттық өнім.

Гипермәтін ақпараттың әртүрлі формаларын біріктіруге ыңғайлы. Гипермәтіннің негізі мәтіндік ақпарат болып табылады, бірақ HTML мәтінге иллюстрацияларды, дыбыстық және бейне үзінділерді қосуды жеңілдетеді.

Гипермәтін экскурсияны модельдеуге ыңғайлы. Жалпы алғанда, гипермәтін бағытталған ауысулармен – сілтемелермен байланысты ақпараттық фрагменттерден тұрады. Пайдаланушы нақты экскурсия кезінде объекіден объектіге ауысып, олар туралы жаңа нәрсе білетіні сияқты фрагменттен фрагментке ауысады.

Экскурсияны құру жоғары сынып оқушыларына жүктелуі мүмкін, ал жұмысты жоба әдісімен ұйымдастыруға болады. Содан кейін бұл әмбебап құзыреттерді қалыптастыру әдісіне айналады (ақпараттық, коммуникативті, мәселелерді шешу және т.б.).

Жобалардың жіктелуі бойынша виртуалды экскурсияларды ақпарат жинауды, мүдделі тұлғалармен танысуды қажет ететін ақпараттық жобаларға жатқызуға болады, фактілерді талдау және жалпылау ғылыми жобаларға ұқсас және олардың ажырамас бөлігі болып табылады.

Кез-келген жобаны әзірлеу сияқты, виртуалды экскурсияны дайындау оқушыларға сәтті нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік беретін белгілі бір іс-қимыл алгоритміне негізделген.

Виртуалды экскурсияны құрудағы ең маңызды «қадамдарды» тізімдейміз: тақырыпты анықтау, экскурсияның мақсаты мен міндеттерін қою, экскурсия бағытын құру, экскурсия объектілерін зерттеу және іріктеу,

экскурсия тақырыбы бойынша әдеби дереккөздерді зерттеу, мамандармен кеңесу, «Экскурсовод портфелін» жинақтау (фотосуреттер, географиялық карталар, сызбалар, суреттер, бейнероликтер). экскурсияның әдістемелік әдістерін таңдау, экскурсияны көрсету.

3D панорама және виртуалды турларды құру және ұсыну алгоритмі

3D туры, виртуалды тур-бұл қарапайым фотосуреттердің статикалық екі өлшемінен аулақ болуға және қатысу елесін жасауға мүмкіндік беретін шындықты бейнелеудің ерекше тәсілі. Бүкіл әлемде виртуалды турларды құру коммерциялық жылжымайтын мүлік объектілерін, қонақ үй кешендерін, мейрамханаларды, кафелерді жылжытудың, туристік маршруттарды танымал етудің тамаша құралы ретінде танылды.

Біздің жұмысымыз үшін виртуалды тур-ұйымның барлық артықшылықтарын көрсету мүмкіндігі.

3D панорамалар мен Виртуалды турлар-кез келген жылжымайтын мүлік пен Кеңістікті таныстырудың ең жаңа заманауи әдісі. Бұл технология қатысудың әсерін жасауға және кез-келген объектіні егжей-тегжейлі зерттеуге мүмкіндік береді. Виртуалды серуендеу арқылы әлеуетті клиент объект пен оның инфрақұрылымы туралы толық түсінік алады.

Виртуалды тур сіздің сайтыңыздың қонақтарына барлық кеңістіктерде интерактивті серуендеуге бірегей мүмкіндік береді. Виртуалды панорамалардың шындықты бейнелеу қабілеті соншалықты жоғары, олар объектіге физикалық баруды іс жүзінде алмастыра алады, «қатысу эффектісі» деп аталады.

Әрбір жеке көрініс (түсіру нүктесі, проекция немесе виртуалды панорама) пайдаланушыға 360 градусқа қарап, жоғары немесе төмен қарауға, үлкейтуге және нақты мәліметтерді қарастыруға мүмкіндік береді. Қарап шығудың қарапайымдылығы үшін жылдам навигация тақтасы әзірленуде, бұл сізге қажетті көру нүктесіне бірден өтуге мүмкіндік береді. Барлық түрлер бір жүйеде өзара байланысты: егер пайдаланушы, мысалы, есікті көрсе, ол оған «кіре» алады және бөлмені тексергеннен кейін де қайтып оралады.

Виртуалды турды қосымша элементтермен толтыруға болады: — дыбыстық сүйемелдеу, — мәтіндік кеңестер, — фотосуреттер мен суреттер; - шағын бейнелер, — шолу нүктелері көрсетілген бөлменің интерактивті картасы және т. б.

Виртуалды 3D панорамаларын құру шағын форматтарда да мүмкін, мысалы, сайтта орналастыру үшін де, жоғары сапада - презентация жасау кезінде үлкен экрандарда көрсету үшін. Сфералық дөңгелек панорама сіздің дизайныңызда жасалуы мүмкін: турдың сыртқы қабығы мен ішкі дизайны сіздің корпоративті стиліңізге сәйкес жасалуы мүмкін. Кәсіби жабдықты

және виртуалды турларды құрудың ең заманауи технологияларын қолдануға болады: HDR форматында түсіру (жоғары динамикалық диапазон), кескінді өңдеу және түстерді түзету, Multiresolution (экран өлшеміне байланысты жоғары ажыратымдылықтағы кескіндерді жүктеу), flash және HTML5 форматтарында сақтау.

Жаңа ақпараттық ортада ақпараттың өзіне және оны алу тәсілдеріне қойылатын талаптар айтарлықтай өзгереді. Дүниежүзілік компьютерлік желі осы ақпараттың барлығына оның нақты орналасқан жеріне қарамастан бірнеше минут ішінде қол жеткізуге мүмкіндік береді. Іс жүзінде пайдаланушы компьютерден шықпай-ақ мүмкіндігінше көп ақпарат алуға тырысады. Осылайша, тағы бір ұғым өзекті болады – виртуалды әдістемелік көрме.

Виртуалды әдістемелік көрме

Қазірдің өзінде білім беру ұйымдары үшін пайдаланушыға іс жүзінде, онымен физикалық байланыссыз ұсынылатын жаңа қызметтер таныс. Өзінің жаңалығына байланысты қазіргі ғылымдағы " виртуалды әдістемелік көрме " ұғымы біршама өзгереді. Бұл тұжырымдама бойынша әр түрлі мамандар PowerPoint электронды форматындағы кітаптардың, оқулықтардың, анықтамалықтардың тұсаукесерін, толық цифрланған басылымдардың электрондық көрмесін және шығармалардың толық цифрлық авторлық жинақтарын түсінеді.

Біз виртуалды көрмені компьютерден шықпай-ақ белгілі бір ақпараттық қызметті алғысы келетін қашықтағы пайдаланушыға арналған онлайн-қызмет ретінде қарастыруды ұсынамыз.

Көрмені құру кезінде біз анықтаймыз: мақсат, түпкілікті нәтиже. Виртуалды көрменің міндеті онлайн технологиялардың ерекшеліктері мен мүмкіндіктеріне байланысты дәстүрлі көрменің міндетімен бірдей емес.

Осылайша, виртуалды көрме пайдаланушыға жәрдемақыны физикалық пайдалануға мүмкіндік бермейді, сондықтан оның мазмұнды ақпарат алу мүмкіндігін шектейді.

Сонымен қатар, виртуалды көрме пайдаланушыны желіде қол жетімді Қосымша ақпарат көздеріне бағыттауға немесе басқа қызметтерді пайдалануды ұсынуға мүмкіндік береді. Виртуалды кеңістікте жұмыс істеу ақпараттың қосымша түрлерін кеңінен қолдануға мүмкіндік береді: библиографиялық, фактографиялық, ақпараттық. Виртуалды көрме құжаттың сыртқы түрін, библиографиялық сипаттамасы мен аннотациясын, сондай - ақ қосымша деректерді-кітаптан, оқулықтан, анықтамалықтан және т. б. цифрланған үзінділерді ұсынады.

Виртуалды көрмені пайдаланушылардың кең ауқымына ақпаратты іздеу тиімділігін арттыруға, қажетті материалдар (мәтіндер, графика, аудио, видео және т.б.) ауқымын кеңейтуге мүмкіндік беретін жаңа

көпфункционалды ақпараттық ресурс ретінде орналастыратын анықтама бар.

Тақырыптық көрме үшін пайдаланушыға қосымша дайын ақпарат беру сәтті болады. Тағы бір маңызды аспект: көрменің құрылымы, навигациясы және қолданылуы пайдаланушыға қол жетімді, түсінікті және ыңғайлы болуы керек. Үлкен көлемді суреттермен, қозғалмалы суреттермен көрмені шамадан тыс жүктемеңіз. Ақпаратты ұсынуда «қабаттасу» да құпталмайды.

Бір жағынан, пайдаланушы соңғы ақпаратқа жету үшін бірнеше рет шертіп, бір терезеден екінші терезеге ауыспауы керек. Екінші жағынан, веб-бет, көрме туралы ақпарат тым ұзақ және көлемді болмауы керек.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, біз анықтаманы тұжырымдай аламыз: виртуалды көрме — бұл арнайы таңдалған және жүйеленген ақпарат тасымалдаушылардың виртуалды бейнелерінің веб-технологияларын, сондай-ақ қашықтағы пайдаланушыларға шолу, танысу және пайдалану үшін ұсынылатын жалпыға қолжетімді электрондық ресурстарды пайдалана отырып, Интернет желісінде көпшілікке арналған демонстрация. Көрме басылымдардың мазмұнын, сондай-ақ электронды түрде бар және Интернет арқылы қол жетімді материалдарға қол жетімділікті ашатын виртуалды презентацияны қамтиды.

Виртуалды көрменің құрылымы, әдеттегідей, бөлімдерден тұруы керек, дәйексөздермен, кіріспе мақалалармен, иллюстрациялық материалдармен және т.б. көрме пайдаланушының веб-кеңістікте қабылдауы үшін ыңғайлы болуы керек және келесі ақпарат түрлерін қамтуы мүмкін:

- көрнекі (мұқабаның суреті, кітаптың, оқулықтың, анықтамалықтың цифрланған бөліктері және т. б.)

- талдамалық ақпарат (аннотациялар, шолулар, келушілердің пікірлері және т. б.)

- Интернет-ресурстарға сілтемелер (өмірбаяндар, сыни мақалалар, шолулар, шолулар, тақырыптық сайттар)

- суреттер: портреттер, иллюстрациялар, тақырыптық сипаттағы фотосуреттер

Аудио және бейне форматтарын (яғни дыбыстық файлдар мен бейнероликтерді) пайдалануға, көрмелерді мультимедиялық және интерактивті етуге мүмкіндік беретін флэш-технологияларды қолдануда виртуалды көрмелерді дамыту перспективалары. Көрмелердің мультимедиялық сипаты мазмұнды мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Виртуалды көрмені құру кезінде интерактивтілікке ерекше назар аудару қажет, өйткені пайдаланушыны ұсынылған ақпарат әлеміне

эмоционалды, интеллектуалды түрде тарту және тарту қажет, ал кері байланыссыз бұл мүмкін емес. Қонақтар кітабы сияқты форма бар, бірақ пайдаланушылармен байланыс орнатуда перспективалы форма, пікір алмасуға мүмкіндік береді, виртуалды конференциялар, форумдар – бұл пікірлер. Бұл мүмкіндіктер жергілікті желінің бағдарламалық жасақтамасына байланысты.

Кәсіптік бағдарлау қызметін іске асырудың желілік нысанын ұйымдастыру туралы ереже

1. Кәсіптік бағдарлау қызметін оны іске асырудың желілік нысаны кезінде ұйымдастыру және жүзеге асыру тәртібі туралы осы ереже (бұдан әрі - Ереже) Жалпы білім беретін ұйымда кәсіптік бағдарлау қызметін іске асырудың желілік нысанын (бұдан әрі-Желілік нысан) ұйымдастыру және жүзеге асыру қағидаларын белгілейді _____ (бұдан әрі – базалық ұйым).

2. Желілік нысан білім алушылардың кәсіптік бағдарлау қызметін жүзеге асыратын бірнеше ұйымдардың ресурстарын пайдалана отырып, кәсіптік бағдарлау бағдарламаларында/іс-шараларында көзделген білім беру бағдарламасын және (немесе) жекелеген оқу пәндерін, курстарды, пәндерді (модульдерді), практиканы, өзге де компоненттерді (оның ішінде әртүрлі түрдегі, деңгейдегі және (немесе) бағыттағы) игеру мүмкіндігін қамтамасыз етеді, өзге ұйымдардың ресурстарын пайдалана отырып

3. Осы Ереженің мәні:

3.1 Білім алушылардың кәсіби бағдарлануы мен өзін-өзі анықтауы бойынша желілік өзара іс-қимыл моделін құру және сынақтан өткізу.

3.2 Тиімді педагогикалық тәжірибе алмасу және бірыңғай білім беру кеңістігін құру мақсатында педагогтер мен оқушылар үшін бірлескен іс-шаралар өткізу.

3.3. Қатысушы ұйымдардың материалдық-техникалық базасын тиімді пайдалану.

4. Осы Ереженің мақсаттары мен міндеттері

4.1 мақсат білім беру ұйымдарының әртүрлі типтегі және барлық мүдделі тараптардың білім алушыларының кәсіптік бағдарлануы және кәсіптік өзін-өзі айқындауы бойынша желілік өзара іс-қимыл моделін құру.

4.2 тапсырмалар:

4.2.1 Тараптар мынадай міндеттерді шешу үшін желілік өзара іс-қимыл туралы уағдаласады:

- әр түрлі типтегі білім беру ұйымдарының білім алушыларының кәсіби бағдарлануының тиімді модельдерін анықтау;

- әртүрлі типтегі білім беру ұйымдарының білім алушыларының және барлық мүдделі тұлғалардың кәсіптік бағдарлануының желілік өзара іс-қимылының мүмкіндіктерін әзірлеу және эксперименттік тексеру;

- өңірдің экономикасын, әлеуметтік саласын және еңбек нарығын дамыту сұраныстарына бағдарлана отырып, білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауы үшін жағдайларды анықтау және сынақтан өткізу;

- білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын сүйемелдеу бойынша педагогтердің құзыреттіліктерін игеруіне ықпал ету.

5. Желілік нысанды (бұдан әрі - Желілік кәсіптік бағдарлау бағдарламасы) пайдалана отырып іске асырылатын кәсіптік бағдарлау бағдарламасы бойынша білім беру қызметі кәсіптік бағдарлау бағдарламасын іске асырудың желілік нысаны туралы шартқа (бұдан әрі - Желілік нысан туралы шарт) сәйкес ұйымдар арасындағы өзара іс-қимыл арқылы жүзеге асырылады. Желілік кәсіптік бағдар беру бағдарламасы әртүрлі типтегі, деңгейдегі және (немесе) бағыттағы бағдарламаларда көзделген бөліктерді қамтуы мүмкін.

6. Желілік нысан туралы шарттың тараптары:

- базалық ұйым (білім алушы оқуға қабылданған, желілік кәсіптік бағдарлау бағдарламасын іске асыруға жауапты білім беру қызметін жүзеге асыратын ұйым, қатысушы ұйымдардың желілік кәсіптік бағдарлау өзара іс-қимылын іске асыруға қатысуын бақылауды жүзеге асырады) болып табылады;

- қатысушы ұйымдар – кәсіптік бағдарлау қызметін жүзеге асыратын және желілік бағдарламаның бір бөлігін (кәсіптік бағдарлау іс – шаралары, Курстар, пәндер (Модульдер), практикалар, өзге де компоненттер) іске асыратын кәсіптік білім беру ұйымдары (бұдан әрі - кәсіптік білім беру ұйымдары) және өзара іс-қимылдың желілік нысаны бойынша кәсіптік бағдарлау қызметін жүзеге асыру үшін ресурстарға ие әлеуметтік әріптестер (бұдан әрі-кәсіптік бағдарлау ресурстармен). Желілік нысан туралы шарттың тараптары бірнеше қатысушы ұйымдар болуы мүмкін.

7. Кәсіптік білім беру ұйымы-қатысушы желілік кәсіптік бағдарлау бағдарламасының тиісті бөлігі жататын тиісті білім беру түрі бойынша, білім беру деңгейі бойынша, мамандығы, мамандығы бойынша, даярлау бағыты бойынша, қосымша білім берудің кіші түрі бойынша білім беру қызметін жүзеге асыруға арналған лицензия негізінде желілік кәсіптік бағдарлау бағдарламасының бір бөлігін іске асырады.

8. Желілік кәсіптік бағдар беру бағдарламасын желілік нысан туралы шартқа сәйкес базалық ұйым дербес не қатысушы кәсіптік білім беру ұйымымен (қатысушы кәсіптік білім беру ұйымдарымен) бірлесіп бекітеді. Желілік кәсіптік бағдарлау бағдарламасын базалық ұйым дербес бекіткен жағдайда, кәсіптік білім беру ұйымы-қатысушы базалық ұйымды өзі іске асыратын бөліктердің (оқу пәндерінің, курстардың, пәндердің (модульдердің), практиканың, өзге де компоненттердің) жұмыс бағдарламаларын, сондай-ақ қажетті бағалау және әдістемелік материалдарды желілік кәсіптік бағдарлау бағдарламасына енгізу үшін әзірлейді, бекітеді және жібереді.

9. Кәсіптік бағдарлау бағдарламасының желілік нысанын пайдалану базалық ұйымда белгіленген тәртіппен білім беру бағдарламасына өзгерістер енгізе отырып, кәсіптік бағдарлау бағдарламасын іске асыру кезеңінде жүзеге асырылады.

10. Қатысушы ұйымдардың құқықтары мен міндеттері

10.1. Ереженің 4-тармағында баяндалған міндеттерді шешу жөніндегі күш-жігерді біріктіру үшін

Қатысушы ұйымдардың құқығы бар:

10.1.1. Қолда бар ақпараттық және ғылыми-әдістемелік материалдармен, бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етумен алмасу;

10.1.2. Бірлескен жоспарлау негізінде аталған міндеттерді шешу және оларды шешу бойынша бірлескен күш жігерді біріктіру үшін мүдделі тұлғалар мен ұйымдарды тарта отырып іс шаралар өткізу;

10.1.3. Үшінші тұлғалармен шығармашылық байланыс орнату және осындай байланыстардың нәтижелері туралы бір-біріне хабарлау;

10.1.4. Кәсіптік білім беру ұйымдарының, әлеуметтік әріптестердің-желілік кәсіптік бағдар беру бағдарламасына қатысушылардың материалдық – техникалық ресурстарын пайдалануға мүмкіндік беру;

10.2. Қатысушы ұйымдар Ережеге сәйкес бір-бірінің қызметін ақпараттық, ғылыми-әдістемелік, консультациялық қамтамасыз етуге жәрдемдеседі;

10.3. Қатысушы ұйымдар әрбір нақты жағдайда жеке-жеке, қажет болған жағдайда қатысушы ұйымдардың әрқайсысының жергілікті нормативтік актілерін ескере отырып, өзара іс-қимыл нысандарын қосымша келісімдермен (шарттармен) келісуге және ресімдеуге міндеттенеді;

10.4. Қатысушы ұйымдар да осы Ережеге сәйкес өзіне қабылданған міндеттемелерді орындауға, сондай-ақ Ереженің тармақтарын және оны іске асыру үшін жасалған қосымша келісімдерді орындамағаны үшін жауаптылықта болуға міндеттенеді;

11. Жарамдылық мерзімі

11.1. Осы Ереже оған барлық қатысушылар кәсіптік бағдар беру қызметінің желілік нысанына қол қойған сәттен бастап қолданылады;

12. Осы Ережеге барлық өзгерістер, толықтырулар мен келісімдер жазбаша түрде ресімделеді, желілік өзара іс-қимылдың барлық қатысушылары қол қояды және Ереженің ажырамас бөлігіне айналады;

13. Қатысушылардың деректемелері мен қолдары.

**Жалпы білім беру ұйымдарының білім алушылары үшін кәсіптік
сынамаларды ұйымдастыру туралы
ЕРЕЖЕ**

1. Жалпы ережелер

1.1. Осы жалпы білім беретін ұйымдардың білім алушылары үшін кәсіптік сынамаларды ұйымдастыру туралы ереже (бұдан әрі мәтін бойынша – ереже) жалпы білім беретін ұйымдардың балаларға қосымша білім беру ұйымдарымен, ЖОО-лармен, ЖОО-лармен, кәсіпорындармен және бағдарламалар бойынша білім беру қызметін жүзеге асыратын меншіктің барлық ұйымдық-құқықтық нысандарындағы ұйымдармен өзара іс-қимылы мен әріптестігін дамыту жағдайында кәсіптік сынамалар бағдарламаларын іске асырудың мақсатын, міндеттерін және тәртібін айқындайды мектеп жасындағы балаларға қосымша білім беру.

1.2. Ереженің құқықтық негізі мынадай заңнамалық және құқықтық нормативтік актілер болып табылады:

- «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Заңы;

- Қазақстан Республикасы Білім Министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы»;

- Қазақстан Республикасы Білім Министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 бұйрығы. «Мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған мамандандырылған, арнайы білім беру ұйымдары, балалар мен ересектерге арналған қосымша білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы»;

- «Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 19 желтоқсандағы № 692 «Қазақстан Республикасы орта білім беру ұйымдарында білім алушыларға диагностика жүргізу және олардың кәсіптік бағдарлануын айқындау жөніндегі әдістемелік ұсынымдарды бекіту туралы» бұйрығына өзгерістер енгізу туралы» Министрдің 2019 жылғы 20 желтоқсандағы № 544 бұйрығы.

1.3. Осы Ережедегі кәсіптік сынама кәсіптік қызметтің практикалық тәжірибесін игеру, кәсіптік өзін-өзі анықтау және кәсіптік мансапты жоспарлау мүмкіндіктерін қамтамасыз ету мақсатында білім алушыларды өндірістің әртүрлі бағыттары бойынша нақты және / немесе модельденетін технологиялық процестерге міндетті түрде қосуды көздейтін оқытуды

ұйымдастырудың ерекше тәжірибеге бағдарланған нысаны ретінде қарастырылады.

МЖМБС ережелері мен талаптарына сәйкес білім алушылардың кәсіптік сынамаларын жүргізуді қамтамасыз ететін білім беру қызметінің нысандары жеке тұлғаны тәрбиелеу және әлеуметтендіру бағдарламасының құрылымында, бейін алдындағы дайындық және бейіндік оқыту кезеңдеріндегі базалық пәндердің оқу бағдарламаларында (8-11-сыныптар) және жалпы білім беру ұйымының негізгі білім беру бағдарламасының басқа бөлімдерінде көзделуі мүмкін. Кәсіби сынамалар міндетті оқу сабақтары түрінде де, білім алушылардың өздері таңдаған сабақтар түрінде де жүзеге асырылуы мүмкін.

2. Білім алушылардың кәсіптік сынамаларын ұйымдастыру және өткізу бөлігінде жалпы білім беру ұйымдарының әлеуметтік әріптестермен бірлескен қызметінің мақсаттары мен міндеттері

2.1. Кәсіптік сынамалар жүргізуді және білім алушылардың кәсіптік бағдарлануының басқа бағыттарын іске асыруды қамтамасыз етудегі жалпы білім беру ұйымдарының әлеуметтік әріптестері:

– жалпы білім беру ұйымдарының білім алушылары үшін кәсіптік бағдарланған қосымша білім беру бағдарламаларын енгізетін жоғары оқу орындары, колледждер және кәсіптік білім беру жүйесінің басқа да ұйымдары;

– кәсіптік бағдарлау бағытындағы қосымша білім беру бағдарламаларын енгізетін балаларға қосымша білім беру ұйымының (білім алушылардың сұранысы бойынша және жалпы білім беру ұйымдарының нысаналы тапсырысы негізінде);

– жеке өндірістік-технологиялық оқыту базасын пайдалана отырып, мектеп жасындағы балаларға арналған қосымша білім беру бағдарламаларының әртүрлі түрлері мен түрлерін енгізетін барлық ұйымдық-құқықтық меншік нысанындағы жұмыс берушілер.

2.2. Кәсіптік сынамаларды жүргізу бөлігінде жалпы білім беру ұйымдарының әлеуметтік әріптестермен бірлескен қызметін ұйымдастырудың мақсаты кәсіптік бағдарланған тәжірибеге бағдарланған білім беру бағдарламаларының сапасы мен қолжетімділігін арттыру негізінде білім алушылардың жеке дамуға, табысты әлеуметтенуге және кәсіби өзін-өзі анықтауға құқықтарын қамтамасыз ету болып табылады.

2.3. Кәсіптік сынамалар жүргізу бөлігінде жалпы білім беру ұйымдарының әлеуметтік әріптестермен бірлескен қызметінің міндеттері:

– жалпы білім беру ұйымдары, кәсіптік білім беру жүйесінің ұйымдары және білім беру қызметін жүзеге асыратын барлық ұйымдық-құқықтық нысандағы өзге де ұйымдар іске асыратын кәсіптік сынамалар

бағдарламаларын таңдауды ұсыну негізінде білім алушылардың кәсіптік өзін-өзі анықтау мүмкіндіктерін кеңейту;

– қазіргі еңбек нарықтарында және облыс экономикасында сұранысқа ие кәсіптік қызметтің перспективалық бағыттары мен мамандықтары бойынша білім алушылардың кәсіптік сынамаларын жүргізу үшін технологиялық жаратандырылған оқу-материалдық база құру;

– іс-шара білім алушыларға аймақтың жоғары оқу орындары, колледждері және басқа да кәсіптік білім беру ұйымдары базасында кадрлар даярлау бағыттары мен мамандықтарының құрылымына кіретін кәсіптермен практикалық танысу үшін мүмкіндіктер беру;

– болашақ кәсіби қызмет саласын саналы түрде таңдауды және кәсіби мансапты жоспарлауды жүзеге асыру үшін сыртқы факторлар мен жеке мотивтерді өзектендіру;

– кәсіптік бағдарлауды қамтамасыз ету және білім алушыларды еңбек қызметіне дайындау мәселелері бойынша ведомствоаралық өзара іс-қимылдың сапасы мен тиімділігін арттыру.

3. Өңірдің жалпы білім беру ұйымдарының білім алушыларының кәсіптік сынамаларын жүзеге асыру үшін білім беру бағдарламаларын қалыптастыру.

3.1. Кәсіптік сынама бағдарламасы-бұл кәсіптік сынама жүргізілетін білім беру процесінің нақты кезеңінің негізгі параметрлері мен көрсеткіштерінің құжатталған сипаттамасы (параметрлерге: білім беру қызметінің жоспарланған нәтижелері мен мазмұны; білім беру қызметін жүзеге асырудың әдістемелік және технологиялық шарттары; бағдарламаны іске асыруға арналған Оқу уақытының көлемі; кәсіптік сынаманың аралық және қорытынды нәтижелерін бағалау әдістемесі және т. б.). Кәсіптік сынамалар бағдарламаларының жиынтығы ұйымның негізгі білім беру бағдарламасы мазмұнының барлық бөлімдерін нормативтік ресімдеу үшін жалпы білім беру ұйымында қолданылатын оқу-жоспарлау құжаттамасының ажырамас бөлігі болып табылады.

3.2. Кәсіптік сынамалардың білім беру бағдарламаларын жалпы білім беру ұйымдары және білім беру қызметін жүзеге асыратын өзге де ұйымдар негізгі және жалпы орта білім берудің федералдық мемлекеттік стандарттарында белгіленген осы оқу жоспарлау құжаттарына қойылатын жалпы талаптарға, сондай-ақ мамандардың кәсіптік құзыреттеріне қойылатын Мемлекеттік стандарттардың талаптарына (кәсіптік сынамалардың іріктелетін бейіндері бойынша) сәйкес дербес әзірлейді. Әзірленген кәсіптік сынамалар бағдарламалары белгіленген тәртіппен жалпы білім беру ұйымдарының және білім беру қызметін жүзеге асыратын өзге де ұйымдардың жергілікті актілерімен бекітіледі.

3.3. Кәсіптік сынама-лар бағдарламаларының мазмұнын әзірлеу объектісі ретінде білім алушыларда адам қызметінің әртүрлі салаларындағы пәннің ерекшелігі, мақсаттары, құралдары мен еңбек жағдайлары туралы нақты түсініктерді қалыптастыруға мүмкіндік беретін неғұрлым талап етілетін мамандықтар таңдалады («адам-тірі табиғат»; «адам– техника (және жансыз табиғат)»; «адам–адам»; «адам-белгі жүйесі»; «адам-көркем образ»).

3.4. Кәсіптік сынаманың әрбір нақты бағдарламасының мазмұн құрылымында басым тәртіппен білім алушылардың оқу-танымдық қызметінің мыналарды қамтамасыз ететін компоненттері көзделеді:

мамандықтың нақты бейінінің технологиялық, функционалдық, экономикалық және әлеуметтік-мәдени ерекшеліктері туралы білім алу;

осы кәсіп шеңберінде қолданылатын еңбек заттарымен және құралдармен жұмыс істеудің нақты әдістерін практикалық жаңғырту;

кәсіби сынаманың барлық кезеңдерін іс жүзінде жүзеге асыру үшін қажетті және жеткілікті кәсіби дағдыларды игеру;

білім алушының зерттелетін кәсіп бейініне кәсіби сәйкестігін (немесе сәйкессіздігін) алдын ала айқындайтын неғұрлым маңызды тұлғалық қасиеттерді анықтау және объективті бағалау;

нақты еңбек өнімін дайындаудың толық технологиялық циклін жүзеге асыру (өз жұмысының мақсаттарын қою; еңбек операцияларын жоспарлау; құралдар мен ұтымды технологияларды таңдау; еңбек нәтижелерін талдау және т.б.);

кәсіби өзін-өзі анықтау және мансапты жоспарлау жағдайына нақты әсер еткен кәсіби сынақтың нақты факторларын түсіну.

4. Жалпы білім беру ұйымдарының білім алушыларына арналған кәсіптік сынама-лар бағдарламаларының өңірлік тізілімі

4.1. Кәсіптік сынама-лар бағдарламаларының өңірлік тізілімі жалпы білім беру ұйымдары, балаларға қосымша білім беру ұйымдары, жоғары оқу орындары және кәсіптік білім беру жүйесінің басқа да ұйымдары, сондай-ақ білім беру қызметін жүзеге асыратын барлық өзге де ұйымдар енгізетін неғұрлым тиімді кәсіптік сынама-лар бағдарламаларын білікті іріктеу және тіркеу негізінде өңірдің жалпы білім беру ұйымдарының білім алушылары үшін кәсіптік бағдарлау қызметтері саласын дамыту және реттеу мақсатында құрылады.

4.2. Өңірлік тізілімге белгіленген тәртіппен тиісті сараптамадан және сертификаттаудан өткен кәсіби сынама-лар бағдарламалары енгізіледі. Кәсіби сынама-лар бағдарламаларын сараптау тәртібі мен сертификаттау критерийлері өңірдің білім басқармасының өкімдік актілерімен белгіленеді.

4.3. Кәсіби сынама-лар бағдарламаларын кейіннен өңірлік тізілімге енгізу үшін оларды сараптау және сертификаттау сараптамаға ұсынылған

бағдарламаны іс жүзінде іске асыру үшін тиісті жағдайлардың бар екендігін растайтын ұйымның жазбаша өтінімі негізінде білім беру қызметін жүзеге асыратын ұйымдардың өздері бастамасы бойынша жүзеге асырылады.

4.4. Өңірлік тізілімге енгізілген кәсіптік сынамалар бағдарламаларын жалпы білім беретін ұйымдар дербес (тиісті кадрлық, материалдық және технологиялық жағдайлар болған кезде) не өзге ұйымдармен (оның ішінде осы бағдарламаны өңірлік тізілімге ұсынған ұйымдармен) шарттық қатынастар негізінде іске асыра алады.

4.5. Жалпы білім беру жүйесінің білім алушылары үшін өңірлік тізілімді кәсіптік сынамалар бағдарламаларының тізілімін жедел басқару функциялары өңірлік жұмыспен қамту орталықтарына жүктеледі.

5. Жалпы білім беру ұйымында кәсіптік сынамалар жүргізуді жоспарлау және ұйымдастыру

5.1. Кәсіптік сынамалар бағдарламаларының мазмұнын және оларды практикалық іске асыруға Оқу уақытының көлемін жоспарлау жалпы білім беру ұйымының білім беру бағдарламасы мен оқу жоспарын әзірлеу кезеңдерінде жүзеге асырылады. МЖМБС ережелеріне, білім беру бағдарламасына және жалпы білім беру ұйымының оқу жоспарына сәйкес 8-11 сынып оқушылары үшін кәсіптік сынамалар бағдарламаларын іске асырудың мынадай нұсқалары көзделуі мүмкін:

– «Көркем еңбек» білім беру саласының бағдарламаларын іске асыруға көзделген оқу уақыты шеңберінде кәсіби сынамаларды ұйымдастыру және өткізу (8-9 сынып);

– МЖМБС жаңа буын ережелерінде көзделген өкілеттіктерге сәйкес жалпы білім беру ұйымдары дербес әзірлейтін элективті оқу курстары нысанында кәсіби сынама бағдарламаларын іске асыру;

– бейіндік оқыту бағдарламаларын іске асыруға, оның ішінде пәндік және интеграцияланған пәнаралық практикумдарды өткізуге көзделген оқу уақыты шеңберінде кәсіптік сынамаларды ұйымдастыру және өткізу;

– білім беру және әлеуметтендіру бағыттары бойынша міндетті пәндік курстарды зерделеуге, оның ішінде білім алушылардың қоғамдық пайдалы, өнімді еңбегін ұйымдастыруға көзделген Оқу уақытының құрылымына кәсіптік сынамаларды енгізу;

– сабақтан тыс уақытта тікелей білім беру ұйымының өзінде де, басқа ұйымдардың базасында да (балаларға қосымша білім беру ұйымдары; ЖОО-лар; колледждер; балаларға қосымша білім берудің әртүрлі бағдарламаларын өздерінің өндірістік-технологиялық базасында жүзеге асыратын кәсіпорындар мен ұйымдар) іске асырылатын кәсіптік бағдарланған қосымша білім беру бағдарламалары ретінде кәсіптік сынамалар бағдарламаларын іске асыру;

– кәсіптік оқыту бағдарламаларының құрылымында кәсіптік сынамаларды ұйымдастыру (жалпы білім беру ұйымында білім алушылардың жекелеген санаттары үшін білім беру бағдарламаларының осы түрін іске асыру шартымен);

– тиісті электрондық білім беру ресурстарын және Интернет желісін қашықтықтан оқыту мүмкіндіктерін (сабақта да, сабақтан тыс уақытта да) пайдалану негізінде кәсіби сынамаларды ұйымдастыру және өткізу.

Кәсіптік сынамаларды ұйымдастырудың жоғарыда көрсетілген және өзге де тәсілдерін іс жүзінде жүзеге асыру үшін жалпы білім беру ұйымы ішінара өңірлік тізілімге кіретін білім беру бағдарламаларын (жекелеген аяқталған оқу модульдері ретінде) пайдалана алады.

5.2. Кәсіптік сынамалар жүргізуді көздейтін оқу жоспарының инвариантты бөлігі 8-11-сыныптарда оқу кезеңінде әрбір білім алушыға кәсіптердің дәстүрлі сыныптамасында ұсынылған кәсіптік қызметтің барлық салалары бойынша кәсіптік сынамалардан өту мүмкіндіктерін қамтамасыз ету қажеттілігі негізге алына отырып әзірленеді.

5.3. Кәсіптік сынамаларды жүргізуге, оны сыныптар, білім беру салалары, пәндік курстар және сабақтан тыс уақытта сабақтардың түрлері бойынша бөлуге көзделетін оқу жоспарының инвариантты және вариативті бөліктерінің Оқу уақытының жалпы көлемін жалпы білім беру ұйымы МЖМБС талаптарын ескере отырып, сондай-ақ білім алушылардың өздері мен олардың ата-аналарының (олардың адамдарының) анықталатын сұраныстары мен қажеттіліктерін ескере отырып дербес белгілейді ауыстыру).

Білім алушылардың кәсіптік сынамадан өтуі тоқсанға, жартыжылдыққа, оқу жылына немесе өзге де оқу кезеңіне есептелуі мүмкін.

5.4. Оқу жоспарының инвариантты және вариативтік бөліктерінде көзделген кәсіптік сынамаларды іс жүзінде өткізуді жалпы білім беретін ұйым дербес (тиісті кадрлық, материалдық жағдайлар және технологиялық жарақтандыру болған кезде) не белгіленген тәртіппен білім беру қызметін жүзеге асыратын бөгде ұйымдарды тарту негізінде жүзеге асыра алады.

5.5. Сабақта да, сабақтан тыс уақытта да кәсіптік сынамалар жүргізудің кезеңдері мен шарттары білім алушылардың мүдделері мен таңдауын ескере отырып айқындалады және кәсіптік сынамалардан өтудің жеке оқу жоспарларымен регламенттеледі, оларды жыл сайын 8-11-сынып оқушылары тиісті психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу кезінде әзірлейді және белгіленген тәртіппен әрбір оқу жылының басында жалпы білім беру ұйымының жергілікті актілерімен бекітіледі.

5.6. Кәсіптік сынамалардан өтудің жеке оқу жоспары әрбір білім алушының кәсіптік өзін-өзі анықтауын дербестендірілген психологиялық-педагогикалық қолдауды қамтамасыз ету үшін, сондай-ақ кәсіптік

сынамалардан өту нәтижелерін дербестендірілген есепке алуды жүзеге асыру үшін ұйымдастырушылық негіз болып табылады (кәсіптік өзін-өзі анықтау портфолиосы нысанында; кәсіптік мансаптың жеке жоспары нысанында және т.б.).

Кәсіптік сынамалардан өту нәтижелерін дербестендірілген есепке алу және құжаттамалық растау нысандарын жалпы білім беретін ұйым дербес, оның ішінде кәсіптік сынамалардан өту нәтижелерін интеграцияланған есепке алудың нақты қажеттіліктері мен ерекшеліктерін ескере отырып айқындайды:

- тікелей жалпы білім беретін ұйымдағы сабақ (сабақтан тыс және сабақтан тыс уақытта);
- қосымша білім беру ұйымдарында;
- кәсіптік білім беру жүйесінің ұйымдарында (ЖОО-лар, колледждер және өзге де ұйымдар);
- кәсіптік бағдарланған балаларға қосымша білім беру бағдарламалары бойынша білім беру қызметін жүзеге асыратын меншіктің барлық ұйымдық-құқықтық нысандарындағы ұйымдарға қатысу.

5.7. 8-11 сынып оқушыларының кәсіптік сынамаларын педагогикалық қамтамасыз ету құрылымында жалпы білім беру ұйымында жыл сайын мынадай іс-шаралар көзделеді:

– 8-11-сыныптарда кәсіптік сынамалар бағдарламаларын іске асыруға білім беру тапсырысын анықтау (Кәсіптік сынамалар бағдарламаларының тізбесі) білім алушылардың білім беру сұраныстарын диагностикалау және әлеуметтік әріптестер ұсынатын кәсіптік сынамалар бағдарламаларының тізбесін (оның ішінде муниципалдық тізілімде ұсынылған бағдарламалар тізбесін) зерделеу негізінде;

– 8-11 сыныптарда кәсіптік сынамалар бағдарламаларын іске асырудың нақты шарттарын көздейтін жалпы білім беру ұйымының білім беру бағдарламасы мен оқу жоспарының тиісті параметрлерін әзірлеу;

– оқу жылы ішінде кәсіптік сынамалар бағдарламаларын іске асыру тәртібі мен шарттарын белгілейтін жалпы білім беру ұйымының жергілікті актілерін дайындау және қабылдау;

– оқу жоспарында көзделген кәсіби сынамалар тізбесін іске асыруға жауапты тұлғаларды бекіту (педагогтер, Педагог-кәсіби бағдар берушілер, сынып жетекшілері, тьюторлар, психологтар және т. б.);

– жалпы білім беру ұйымы базасында білім алушылардың кәсіптік сынамалардан өтуі кезінде қауіпсіздік техникасының, сондай-ақ санитарлық, гигиеналық нормалардың, кәмелетке толмағандардың еңбегі туралы ережелердің, ҚР Еңбек кодексінің сақталуын бақылауды жүзеге асыру;

– өз оқу-өндірістік базасында білім алушылардың кәсіптік сынамаларының жекелеген бағдарламаларын іске асыруды қамтамасыз ететін әлеуметтік әріптестермен шарттық қатынастарды дайындау және жасасу;

– 8-11 сынып оқушыларының кәсіптік сынамалардан өтуінің Жеке оқу жоспарларын әзірлеуді (түзетуді) және келісуді ұйымдастыру;

– кәсіби сынамаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді, кәсіби сынамалардан өту нәтижелерін дербестендірілген есепке алуды және бағалауды ұйымдастыру.

6. Кәсіби сынамаларды ұйымдастыру және өткізу шарттары

6.1. Білім беру ұйымдарының базасында және/немесе кәсіпорындар мен ұйымдардың оқу-өндірістік базасында Кәсіптік сынамалар жүргізу СанПиН-дің оқушылардың жұмыс орындарын технологиялық және дидактикалық жарақтандыруға қойылатын нормативтік талаптары, сондай-ақ оқу-еңбек қызметінің қауіпсіз жағдайларын қамтамасыз етуге қойылатын нормативтік талаптар сақталған кезде жүзеге асырылуы мүмкін.

Жалпы білім беру ұйымдары және меншіктің барлық ұйымдық-құқықтық нысандарындағы өзге де ұйымдар жүзеге асыратын кәсіптік сынамалар бағдарламалары бойынша білім беру қызметі белгіленген тәртіппен лицензиялауға жатады.

6.2. Нақты кәсіптік сынамалар жүргізу үшін оқушы орындарын әдістемелік және технологиялық жарақтандыруға қойылатын талаптарды белгіленген тәртіппен білім беру қызметін жүзеге асыратын ұйымдар әзірлейді және бекітеді.

6.3. Әрбір нақты кәсіптік сынаманы жүргізудің барлық кезеңі ішінде педагог қызметкерлер мен өзге де жауапты тұлғалар белгіленген тәртіппен білім алушыларға еңбекті қорғау қағидалары мен еңбек тәртібі нормаларын сақтау мәселелері бойынша, сондай-ақ кәсіптік сынамадан өтудің өзге де мәселелері бойынша кіріспе және ағымдағы нұсқама беруді жүзеге асырады (қызметкердің кәсіптік маңызды қасиеттеріне қойылатын талаптар; медициналық қарсы көрсетілімдер; экологиялық қауіпсіздік талаптары және т. б.).

Нұсқамаларды құжаттамалық ресімдеу кәсіптік сынамалар бағдарламаларын іске асыру бөлігінде білім беру қызметін жүзеге асыратын ұйымның тиісті нормативтік актілерінде және жергілікті актілерінде белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады.

6.4. Жалпы білім беру ұйымының білім алушыларын кәсіптік сынамалардан өту үшін басқа ұйымдарға жіберу олардың ата-аналарының (занды өкілдерінің) келісімімен жүзеге асырылады. Өзге ұйымдарда кәсіптік сынамалардан өту тәртібі, білім алушылардың кәсіптік сынамалар бағдарламаларын игеру нәтижелерін құжаттау нысандары, кәсіптік

сынамалардан өтуді бақылауды жүзеге асыру тәртібі, сондай-ақ кәсіптік сынамалардан өтудің өзге де шарттары жалпы білім беретін ұйым мен білім беру қызметін жүзеге асыратын өзге де ұйым арасындағы шарттық қатынастар шеңберінде белгіленеді.

6.5. Кәсіптік сынамалар бағдарламаларында көзделген оқу-еңбек қызметінің ұзақтығы еңбек заңнамасының нормаларымен реттеледі.

6.6. Білім алушылардың кәсіптік сынамалар бағдарламаларын қаржылық қамтамасыз ету негізгі және қосымша білім беру бағдарламаларын іске асыруға жалпы орта білім беру жүйесінің білім беру ұйымдарына белгіленген тәртіппен берілетін бюджет қаражаты есебінен, сондай – ақ кәсіптік бағдарлау қызметін жүзеге асыратын өзге де әлеуметтік әріптестер-ұйымдардың өз әдістемелік, материалдық және кадр ресурстарын пайдалануы есебінен жүзеге асырылады. Кәсіби сынамалар ақылы білім беру қызметтерін қалыптастыру және іске асыру үшін белгіленген тәртіппен ақылы білім беру қызметтерін көрсету нысанында да жүзеге асырылуы мүмкін.

* Ережені жасау кезінде аймақ пен білім беру ұйымын көрсету қажет.

Кәсіптік бағдарланған ата-аналар жиналысының сценарийлері

Біз ата-аналар жиналыстарының кәсіптік бағдарланған сценарийлерін ұсынамыз.

Ата-аналар жиналысының сценарийі «негізгі мектеп түлегіне оқу профилін таңдауға қалай көмектесуге болады»

Бұл ата-аналар жиналысы оқу жылының басында өткізіледі.

Мақсат: 9-сынып оқушыларына орта мектепте оқу бейінін таңдауда көмек көрсету.

Тапсырмалар:

1) ата-аналарға орта мектепте бейіндік оқыту және 9-сыныпта бейін алдындағы даярлық туралы ақпарат беру.

2) ата-аналарға балаларымен алғашқы кәсіби өзін-өзі анықтау мәселелерінде өзара әрекеттесу жолдарын табуға көмектесу.

3) ата-аналарға 9-сыныпты бітіргеннен кейін балаларының білім алуының ықтимал жолдары туралы ақпарат беруге міндетті.

Алдын ала дайындық

А) оқушыларға келесі сұрақтар бойынша сауалнама жүргізу:

1. Сіз орта мектепте бейіндік оқытудың не екенін білесіз бе?

2. 9-сыныпты бітіргеннен кейін:

- сіз 10-11 сыныптарда оқуды жалғастырасыз;

- сіз кез-келген колледжде барасыз;

- жұмысқа барасыз;

- әлі шешкен жоқпын.

3. Сіз қазірдің өзінде мамандық таңдадыңыз ба?

4. Оқу профилін таңдау кезінде ең алдымен кіммен кеңесесіз?

- мектеп қызметкерлерімен (мұғалім, сынып жетекшісі, мектеп психологы);

- ата-аналармен;

- достарымен;

- мен бәрін өзім шешемін.

Б) ата-аналарға жиналыста ұсынылатын сауалнаманы дайындау (көбейту):

1. Сіз балаңызбен оның кәсіби болашағын талқыладыңыз ба?

2. Сіз онымен білім алуды жалғастырудың мүмкін жолдары туралы сөйлестіңіз бе (10-11 сыныптарда, колледжде оқу, басқа нұсқалар)?

3. Сіз өзіңіздің балаңызға алғашқы кәсіби өзін-өзі анықтауға (атап айтқанда, оқу профилін таңдауға) сенесіз бе?

4. Сіздің балаңыздың болашақ кәсіби қызметін таңдау сізге (сіздің пікіріңізге, сіздің мүмкіндіктеріңізге) байланысты деп ойлайсыз ба?

5. Жақын арада еңбек нарығында қандай мамандықтар сұранысқа ие болатынын білесіз бе?

Жиналыс барысы

I. Ата-аналармен сауалнамалар

Педагог-кәсіби бағдар беруші ата-аналарға шағын сауалнаманың сұрақтарына жауап беруді ұсынады (оның бланкілері алдын-ала дайындалған).

Мүмкін болатын жауаптар – «иә», «жоқ».

Сауалнама нәтижелерін талқылау.

Сынып жетекшісі тілек білдірген ата-аналарға талқыланатын мәселелер бойынша өз ойларын айтуға мүмкіндік бергені жөн. Осылайша, ата-аналарды 9-сынып оқушыларының алғашқы кәсіби өзін-өзі анықтауының, оқу профилін алдын-ала таңдаудың өзектілігі туралы қорытындыға келтіру керек.

II. Ата-аналарға арналған ақпарат «бейіндік оқыту және бейін алдындағы дайындық дегеніміз не».

ҚР Білім Министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығымен бекітілген МЖМБС-ға сәйкес жалпы орта білім берудің базалық мазмұны бейінді оқытудың ерекшеліктерін ескере отырып белгіленген оқытудың күтілетін нәтижелеріне сәйкес әзірленетін оқу бағдарламаларымен нақтыланады: міндетті оқу пәндері және жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттардағы бейінді оқу пәндері.

Бейіндік оқыту білім алушылардың жеке мүдделері мен қажеттіліктерін есепке алу негізінде жүзеге асырылады. Осыған байланысты оқытудың екі деңгейінде оқу пәндерін таңдаудың икемді жүйесі ұсынылады. Білім алушы өз қалауы бойынша өзі үшін тереңдетілген және стандартты оқу деңгейлеріндегі маңызды оқу пәндерін таңдайды. Тереңдетілген деңгейдегі профильді оқу пәндеріне стандартты деңгейдегі оқу пәндеріне қарағанда көбірек сағат бөлінеді. Стандартты деңгейде бейінді емес оқу пәндері оқытылады.

Осылайша, 10-11 сынып оқушылары оқу профилін таңдай алады, яғни өздері үшін өзекті пәндерді үлкен көлемде, ал болашақ кәсібінде оларға пайдалы емес пәндерді аз көлемде зерттей алады.

Сондықтан 9-сыныпта оқу кезеңінде шешілуі керек маңызды міндет-оқушыға білім беру профилін саналы түрде таңдауға мүмкіндік беретін бейін алдындағы дайындық, яғни іс-жүзінде бастапқы кәсіби өзін-өзі анықтау.

Жоғары сыныптарда оқудың сәттілігі де, білімнің келесі сатысына, жалпы болашақ кәсіби қызметке дайындық та осы таңдауға байланысты. Таңдау неғұрлым дәл жасалса, жас жігіттің өмірінде көңілсіздік пен қиындықтар азаяды және қоғам болашақта жақсы маман алады.

9-сыныпты бітіретін оқушылар тек бейіндік оқытуға ғана емес, сонымен қатар өмірлік, кәсіби және әлеуметтік өзін-өзі анықтауға дайын болуы керек. Профильге дейінгі дайындық-бұл «жалпы профильді» таңдауға ғана емес, сонымен қатар білім беруді жалғастырудың нақты орны мен формасына қатысты дайындық және бағдарлау.

Егер бейіндік мектеп «білім беру траекторияларының» алуан түрлілігімен сипатталса, онда бейінге дейінгі дайындық негізінен 18-20 сағаттан тұратын арнайы курстарды ғана ұсынады (оқушылардың таңдауы бойынша).

Бұл бейін алдындағы курстар мектеп оқушыларына белгілі бір пәндер бойынша білімдерін тереңдетуге немесе кеңейтуге көмектесетін ұмытылған факультативті курстардан пайда болды.

Ата-аналар жасөспірімдерге мектепте қандай курстар бар, қайсысына бару керек, қандай тәртіпте екенін анықтауға көмектесуі керек.

Мектеп жұмыс жоспарында оқушылармен ақпараттық жұмысты көздейді: 9-сыныптан кейін білім беруді жалғастыру мүмкіндігі бар жергілікті мекемелермен танысу, олардың білім беру бағдарламаларының ерекшеліктерін, қабылдау шарттарын зерделеу, Ашық есік күндеріне бару және т. б., сондай-ақ кәсіптік бағдар беру сипатындағы іс-шаралар (сынып сағаттары, психологпен сабақтар, психологиялық-педагогикалық диагностика, сауалнама және кеңес беру тоғызыншы сынып оқушылары).

Ата-аналар мектепте болып жатқан оқиғалардан хабардар болуы керек, баладан мектепте қандай кәсіптік бағдар беру шаралары өткізілетініне қызығушылық танытуы керек, өзекті мәселелерді талқылауы, интрузивті емес кеңестер беруі, маңызды шешімдер қабылдау кезінде өз көмегін ұсынуы керек.

III. Оқушылардың сауалнама нәтижелерін талқылау

Педагог-кәсіби бағдар беруші ата-аналарға оқушылардың сауалнамасының жалпыланған нәтижелері туралы айтып береді:

- білім алушылар білім алуды жалғастырудың қандай жолдарын таңдады: олардың қаншасы мектепте оқуды жоспарлап отыр, Қаншасы-колледжде, қаншасы — жұмысқа баруды шешті;
- қанша адам белгілі бір мамандықты таңдады;
- мамандықты таңдауда балаларға арналған бас кеңесші кім.

IV. Ата-аналарға арналған ақпарат «балаға болашақ мамандықты дұрыс таңдауға қалай көмектесуге болады».

Ата-аналар психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік орталықтардан көмек сұрай алатынын білуі керек. Онда мектеп жасындағы оқушыларға кәсіптік бағдар беру бойынша тегін консультациялық және диагностикалық қызметтер көрсетіледі, сондай-ақ

мұндай орталықтарда әртүрлі жастағы балаларға арналған дамыту және түзету сабақтары өткізіледі.

Жасөспірім жастағы білім алушылар үшін кәсіби өзін-өзі анықтау бойынша тренингтік сабақтар жиі өткізіледі. Әр түрлі мектеп пәндерін оқу барысында баланың бейімділігі, қабілеттері, қызығушылықтары анықталады: оның оқуға қабілеті бар пәндер бойынша жақсы жұмыс істейтіні табиғи нәрсе.

Көбінесе, оқу үлгерімінің нәтижелеріне сүйене отырып, оқушы тиісті кәсіби таңдау жасайды. Кейде мұғалімнің жеке басы да осы таңдауға айтарлықтай әсер етеді. Қалай болғанда да, оқушылардың кәсіби таңдауын нақтылау үшін олардың қабілеттерін, қызығушылықтарын, тілектерін, қажеттіліктерін қосымша зерттеу қажет.

Кәсіби таңдауға ең маңызды әсер ететін ата-аналар, жақын туыстар: мектеп және онда оқушыларға ұсынылатын білім мазмұны, бір қарағанда, жастардың кәсіби өзін-өзі анықтауының ең маңызды факторы болып көрінбеуі мүмкін. Сондықтан ата-аналар баласына бағытталған кеңестер, тілектер, кейде талаптар үшін барлық жауапкершілікті түсінуі керек. Әдетте, ата-аналар қазіргі өмірдегі білімнің маңыздылығын жоғары бағалайды және баласында жоғары білімге деген ұмтылысты белсенді түрде қалыптастырады.

Көптеген ата-аналар жастардың білім беру саласындағы ресурстарды алуы оның әлеуметтік ұтқырлығын, қоғамдық игіліктерге қол жеткізуін едәуір дәрежеде шарттайтынын түсінеді.

Дамыған қоғамда көптеген рөлдерді игеру, белгілі бір мәртебеге ие болу іс жүзінде оқу, білім беру институтының ресми ұйымдары арқылы өту арқылы анықталады. Жоғары білімнің беделі, оны алу формасына қарамастан, қазақстандықтардың көз алдында өте жоғары.

Мамандық таңдау кезінде еңбек нарығын дамыту перспективалары, Қазіргі уақытта ең көп сұранысқа ие мамандықтар мен мамандықтар туралы ақпарат болуы керек.

Кәсіби өзін-өзі анықтау факторын құрдастарының әсері ретінде де назардан тыс қалдыруға болмайды. Көптеген жасөспірімдер үшін жас ерекшеліктеріне байланысты құрдастарының пікірі ата-аналар мен мұғалімдердің пікіріне қарағанда маңыздырақ болады.

Көптеген білім алушылар оқу профилін, «сонымен бірге достарымен» кәсіптік білім беруді таңдайды. Жасөспірімдер достарымен бірдей сабақ кестесі болуы үшін, содан кейін досымен бірге бір университетке түсу үшін және т. б. үшін белгілі бір пәндерді тереңдетіп оқуды таңдайды.

Сондықтан, жасөспіріммен қарым-қатынас кезінде ата-аналар әр жағдайда құрдастарының ұлының (немесе қызының) Мамандық таңдау

туралы шешіміне әсер ету дәрежесін, сондай-ақ мұндай әсердің қаншалықты оң екенін ескеруі керек.

Қалай болғанда да, жасөспірімнің кәсіби таңдау туралы шешімі өте әдептілікпен талқылануы керек, оның достары туралы теріс пікір айтудың қажеті жоқ.

V. Жиналысты қорытындылау

Педагог-кәсіби бағдар беруші соңғы сөзінде талқыланатын мәселенің маңыздылығы туралы, оны талқылау аяқталмағандығы туралы, алда әлі оқу жылы күтіп тұрғанын айтады.

Педагог-кәсіби бағдар беруші ата-аналарға көмек сұрап, оған, сынып жетекшісіне және пән мұғалімдеріне, мектеп психологына жүгінуді ұсынады.

Педагог-кәсіптік бағдар беруші ата-аналарға кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыруға көмек сұрайды (мамандардың кәсіптік бағдар беру іс-шараларында сөйлеген сөздері, оқушылардың өндірістік кәсіпорындарға баруы және т.б.).

«Оқушылардың перспективалық мамандықтары мен бағдарлары» ата-аналар жиналысының сценарийі

Мақсаты: Оқушыларға болашақ мамандықты және оқу профилін таңдауға көмектесу.

Тапсырмалар:

1. Ата-аналарға білім алушылардың бағдарлары мен құндылықтары туралы түсінік беру.

2. Оқушылардың да, ата-аналардың да кәсіби қалауларын түзету.

3. Қазіргі қазақстандық қоғамда қандай мамандықтар перспективалы болып табылатынын көрсету.

Алдын ала дайындық

«Менің құндылықтарым» әдістемесі (сынып оқушыларының құндылықтарын зерттеу).

Әрбір жасөспірімде нұсқаулық пен құндылықтар тізімі басылған парақ болса, оңтайлы. Егер мұндай мүмкіндік болмаса, нұсқаулықты оқып, түсіндіріңіз, құндылықтар тізімін тақтаға жазыңыз. Алайда, нұсқаулықты кез-келген жағдайда түсіндіру керек.

Әр оқушының жауап беру үшін бос парағы болуы керек.

Білім алушыларға арналған нұсқаулық

Бос параққа жасыңыз бен жынысыңызды жазыңыз. Параққа қол қоюдың қажеті жоқ. Сіздің алдыңызда құндылықтар тізімі бар. Әр түрлі адамдар үшін олардың мағынасы әртүрлі. Біреудің денсаулығы мен достары, біреудің өзіне деген сенімділігі, жақсы жұмысы және т. б. сияқты өте маңызды болып көрінеді.

Бұл мүлдем қалыпты жағдай. Сонымен қатар, көптеген құндылықтар өзара байланысты.

Тізімді мұқият оқып шығыңыз және сіз үшін не маңызды екенін ойлаңыз.

Жауап парағына 1 санын қойыңыз, тізімнен таңдаңыз және өмірде сіз үшін ең құнды нәрсені жазыңыз (және қазір де, болашақта да).

Әрі қарай, 2 санын қойып, маңызды нәрсені таңдаңыз, бірақ бірінші мәннен сәл аз. Нәтижесінде сіз өзіңіздің құндылықтарыңыздың тізімін аласыз, онда ең маңыздысы бірінші орында, ал соңында ең маңыздысы.

Құндылықтар тізімі:

1. Жақсы білім.
2. Жақсы жұмыс және мансап.
3. Бақытты отбасы.
4. Даңқ.
5. Ақша, байлық.
6. Достық.
7. Өнердегі, музыкадағы, спорттағы жетістіктер.
8. Басқаларды құрметтеу және таңдану.
9. Ғылым жаңа білім ретінде.
10. Жақсы денсаулық.
11. Өзіне деген сенімділік және өзін-өзі бағалау.
12. Жақсы тамақ.
13. Әдемі киім, зергерлік бұйымдар.
14. Білік немесе позиция.
15. Жақсы үй, пәтер.
16. Жердегі тіршілік пен табиғатты сақтау.
17. Жақын адамдардың бақыты.
18. Мемлекеттің әл-ауқаты.

Бұл шағын деректер массивін кесте арқылы өңдеуге болады.

Құндылықтар	Балалардың жауаптарындағы құндылық нөмірі	Сандар сомасы (дәрежесі)
Сапалы білім	1, 5, 4...	
Жақсы жұмыс және мансап	4, 2, 12...	
Бақытты жанұя	7, 1, 1 ...	
.....		

«Құндылықтар» бағанында балалар жұмыс істеген тізім жасалады.

«Балалардың жауаптарындағы құндылық нөмірі» бағанына жасөспірімдер өз жауаптарында осы құндылықтарды қойған нөмірлер

(орындар) енгізіледі. Егер, мысалы, осы Әдістемеге 20 оқушы қатысса, онда әр мәнге қарама-қарсы 20 түрлі нөмір болуы керек.

Үшінші бағанды толтыру үшін әр мәнге қарама-қарсы тұрған сандардың қосындысын есептеңіз. Сома неғұрлым аз болса, бұл мән сыныптағы (топтағы) жасөспірімдер үшін соғұрлым маңызды болады.

Нәтижелерді көрнекі ету үшін құндылықтар тізімін тағы бір рет жазыңыз, нөмірлердің ең аз сомасын алған мәнді бірінші орынға қойыңыз (жасөспірімдердің жауаптарында бұл мән бірінші орынды иеленді). Екінші орында-келесі ең төменгі мәні бар және т.б. соңғы орында, әрине, сандардың ең көп сомасы бар мән болады. Бұл жігіттер оны соңғы орындарға қойды дегенді білдіреді.

«Беделді мамандықтар» әдістемесі.

Білім алушыларға келесі ұсыныстарды жалғастыру ұсынылады:

1. Менің ойымша, бүгінгі таңда біздің елімізде ең беделді мамандықтар бар ...

2. Болашақта мен мамандық алатын шығармын ..., өйткені ...

Сондай-ақ, ата-аналарға келесі тізімдерді дайындау керек (көбейту) :

-10-11 сыныптарда мектепте болатын Профильдер тізімі;

- өз қаласында (облыста, ауданда) орналасқан орта кәсіптік білім беру ұйымдарының (колледждердің) тізімі: осы колледждердің мамандануын және қабылдау шарттарын қысқаша көрсету;

- оқу бейіндері көрсетілген жақын маңдағы мектептердің тізімі.

Жиналыс барысы

I. Сынып жетекшісінің кіріспе сөзі.

Бүгінгі жиналыс осындай мәселеге арналған: біздің жасөспірім балаларымызда бұрыннан қалыптасқан құндылықтар жүйесі, олардың болашақ өмірі туралы идеялар бар. Олар өз мақсаттарына жету үшін жақсы мамандық пен білім алу керек екенін түсінеді.

Алайда, оқушылар болашақта қандай мамандықтар сұранысқа ие болатынын, табысқа жету үшін қандай жеке және кәсіби қасиеттер қажет болатынын өте нашар біледі. Алайда, бұл сұрақтардың күрделілігі соншалық, оларға жауаптарды аз ересектер біледі. Бүгін бұл туралы сөйлесейік.

II. «Менің құндылықтарым» әдістемесінің нәтижелерін талдау.

Нақты өмірлік құндылықтар тәрбиенің негізі болып табылады, оларды мұқият зерттемей және білімсіз жастарды тәрбиелеу мүмкін емес. Бірақ олар тек өсіп келе жатқан адамға күнделікті өмірден жоғары көтерілуге, осы өмірде жағымды мағына табуға, рухани өзін-өзі дамытуға серпін беруге көмектесетін тірек және негіз болып табылады.

Біздің топтың балалары арасында қандай құндылықтар басым екенін талдайық. (Педагог-кәсіби бағдар беруші өзі жүргізген Әдістеменің

нәтижелерін талдайды. Содан кейін алынған нәтижелер келтірілген. Әр жағдайда олар сәл өзгеше болуы мүмкін)

Оқушылардың жауаптары жасөспірімдер үшін ең маңызды құндылық денсаулық екенін көрсетті: сауалнамаға қатысқандардың көпшілігі бұл құндылықты бірінші орынға қойды. Екінші орынды Бақытты отбасы сенімді түрде алады. Бұдан кейін жақсы білім, Достық, жақсы жұмыс, мансап, жақын адамдардың бақыты.

Бұл нәтижелерді жасөспірімдермен талқылау кезінде абсолютті көпшілік жақсы жұмыс, болашақ мансап және бақытты отбасылық өмір туралы армандайтыны анықталды.

Көптеген зерттеулер отбасының құндылығын, бақытты отбасылық өмірді растайды. Соңғы жылдары денсаулықтың құндылығы өлшеусіз өсті. Бұл жасөспірімдер үшін маңызды, өйткені жақсы Денсаулық жоғары материалдық әл-ауқатқа жетудің құралы бола алады, кәсіби мансаптың негізі болып табылады. Жасөспірімдер бақытты отбасын, жақсы білім мен жақсы жұмысты жоғары бағалайтынын ұмытпауымыз керек.

Біз сондай-ақ прагматизмнің, жасөспірімдер арасындағы материалдық байлыққа деген ұмтылыстың артып келе жатқанын көреміз, бірақ бұл тенденциялар үстемдік етпейді, біздің қоғамның дәстүрлі құндылықтарын артта қалдырмайды.

III. Ата-аналарға арналған ақпарат «Кәсіби сапа және қазіргі әлеуметтік жағдай»

Кәсіби өзін — өзі анықтау процесінде егде жастағы жасөспірімдерде бастаманы, тәуелсіздікті, жауапкершілікті қалыптастыруға ерекше назар аудару керек, ең бастысы-өзіне деген сенімділікті арттыра отырып, жетістікке жету мотивациясын арттыру.

Әлеуметтанушылар пайдалы бақылау жасайды: барлық дерлік жұмыс берушілер жас жұмысшылардың жұмыс өмірінде дағдылардың болмауы және жұмыс тобында қарым-қатынас орнату, мінез-құлықтың тұрақсыздығы, шамадан тыс эмоционалдылық сияқты қасиеттерін теріс бағалайды. Бұдан шығатыны, кәсіби өзін-өзі анықтау бойынша жұмыс барысында жасөспірімдерде қарым-қатынас, тәртіп, эмоционалды тұрақтылық сияқты жеке қасиеттерді қалыптастыру қажет. Сондай-ақ, жасөспірімдердің кәсіби тәжірибеге ие болғаны жөн.

Жастардың кәсіби бағдарлану мәселелерін әзірлейтін көптеген педагогтар мен психологтар қазіргі заманғы қоғамдық жағдайларда жоғары білікті жұмысшыларды даярлау қажеттілігін атап көрсетеді.

Нарықтық қатынастар еңбек сипаты мен мақсаттарын түбегейлі өзгертеді: оның қарқындылығы артады, жоғары кәсібилік, төзімділік пен жауапкершілік қажет. Нарықтың жұмыссыздық, жаңа экономикалық құрылымдардың (мемлекеттік және жеке) қалыптасуы сияқты әлеуметтік-

экономикалық салдары; кадрларды қайта даярлау және қайта даярлау қажеттілігі сөзсіз. Сондықтан, барлық жұмысшылар өмір бойы бір мамандыққа байланысты тұрақты ақы төленетін жұмысқа ие бола бермейді. Кәсіпті үнемі жетілдіріп отыру, кәсіпкерлік белсенділік таныта отырып, кәсіби қызметтің басқа түріне психологиялық тұрғыдан дайындалу, әлеуметтік қызметтердің «еркін тасымалдаушысы» функцияларын орындай отырып, қоғамдық жұмыстардың әртүрлі түрлерінде өзін-өзі жүзеге асыра білу қажет.

Психологтар қазіргі заманғы әлеуметтік жағдайдың келесі сипаттамаларын ажыратады, оларды қазіргі орта мектеп оқушысы Мамандық таңдау кезінде ескеруі керек:

- мамандықтар әлемінің серпінділігі. Жыл сайын 500-ге жуық жаңа кәсіп пайда болады. Сонымен қатар, көптеген кәсіптер бүгінде 5-15 жыл ғана "өмір сүреді", содан кейін өмір сүруін тоқтатады немесе танымастай өзгереді;

- монопрофессионализмнің полипрофессионализммен өзгеруі.

Бұл дегеніміз, адам кез-келген кәсіпті емес, бірнеше байланысты кәсіпті игеруге ұмтылуы керек.

Демек, өмірге келген мектеп түлегі оқу кезеңінде алған білімі мен дағдылары жұмыс өмірінің барлық уақытында жеткіліксіз болатындығына дайын болуы керек. Адам өмір бойы бірнеше рет қайта даярлауға, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі тәрбиелеуге мәжбүр болады. Сондықтан қазіргі заманғы кәсіптік оқытудың басты мақсаттарының бірі оқушылардың өзін-өзі өзгертуге деген қызығушылығы мен қажеттілігін дамыту болып табылады.

IV. «Беделді мамандықтар» әдістемесінің нәтижелерін талдау.

Педагог-кәсіптік бағдар беруші жалпыланған нәтижелерді келтіреді, ата-аналарға білім алушылар бүгінгі таңда қандай мамандықтарды ең беделді деп санайтынын, балалары қандай мамандықтарды (әзірге және алдын ала болса да) таңдайтынын және қандай себептермен екенін айтады.

V. Ата-аналарға арналған «перспективті кәсіптер және қазіргі әлеуметтік жағдай» туралы ақпарат (бұл материал қазіргі әлеуметтанулық зерттеулер негізінде жасалған).

Жасөспірімдердің көпшілігі қызықты және жоғары жалақы алатын жұмысқа ие болғысы келеді, бірақ оларды қандай мамандық қамтамасыз ететінін білмейді. Оларға жұмыспен қамтудың бір немесе басқа түрі олардың ұзақ мерзімді бағдарлары мен өмірлік мақсаттарымен қалай байланысты болуы мүмкін екендігі туралы ақпарат жетіспейтіні анық.

Әр түрлі әлеуметтанулық зерттеулердің нәтижелері қазіргі мектеп оқушыларының кәсіптік білім берудің орта және жоғары деңгейін болжайтын мамандықтар алуға бағытталғанын көрсетеді.

Кәсіби салалар бойынша оқушылардың қалауын бөлу келесідей:

- 1) қаржы-экономикалық қызмет;
- 2) заң, Құқықтану;
- 3) мәдениет, ғылым, білім, денсаулық сақтау;
- 4) сәулет, дизайн, көркем шығармашылық;
- 5) сауда, сауда;
- 6) мемлекеттік басқару;
- 7) инженерлік-техникалық қызмет;
- 8) өндіріс

Алайда, әлеуметтанушылар түлектердің өнеркәсіптік өндіріс саласындағы мамандарға деген сұранысты жете бағаламауына қатысты қайшылықты атап өтеді. Сонымен, мамандар арасында инженерлік кадрларға деген қажеттілік күрт өсті. Ол ұсыныстан екі есе көп. Өндіруші компаниялар мен ірі кәсіпорындардың орта буын басшыларына, өндіріс бастықтарына, цехтарға, шеберлерге сұранысының өсу үрдісі расталды. Өнеркәсіптік өнімдерді сатуда табысты тәжірибесі бар мамандар, бағдарламашылар, Ақпараттық технологиялар мамандары сұранысқа ие бола бастады. Экономист, заңгер-қоғамдық санадағы тартымдылықтың стереотиптеріне айналған көрнекті мамандықтар. Бұл стереотиптер еңбек нарығының осы бейіндегі мамандармен қаныққанына, тиісті бос жұмыс орындарының (сұраныстың) жоқтығына және осы мамандықтары бар түлектер арасында жұмыссыздықтың пайда болуына қарамастан жұмыс істеуді жалғастыруда.

Жақында Мемлекет нарық элементін тежеуге тырысып, экономиканы басқарудың әкімшілік әдістеріне басымдық бере бастады. Мұның нәтижесі қызметтің аталған салаларында мамандардың сұранысқа ие болмауы мен айқын шамадан тыс өндірілуі болып табылады, бұл олардың қолда бар мамандық бойынша жұмысқа орналасуының нақты мүмкіндіктерін азайтады.

Сондықтан, оқушылардың кәсіби таңдауы мен еңбек нарығының қазіргі заманғы қажеттіліктері арасындағы қайшылықты шешу үшін көптеген түлектерді кең профильді экономист, банк маманы, менеджер, заңгер сияқты мамандықтардан неғұрлым шынайы, сұранысқа ие мамандықтарға, атап айтқанда: өнеркәсіптік өндіріс саласының маманы, инженер, өндірістегі орта буын басшысы, өндірістегі орта буын басшысы, заңгер, өндіріс, цех шебері және т. б. сияқты мамандықтарға қайта бағдарлау қажет екені анық.

Көріп отырғаныңыздай, оқыту жүзеге асырылатын бағытты немесе мамандықты таңдауды көбінесе орта мектеп түлектері идеалды ұсыныстарға сүйене отырып жасайды.

VI. Сынып жетекшісінің қорытынды сөзі.

Қазіргі қоғамдық жағдайларда бірнеше сабақтас мамандықтары бар, жаңа еңбек жағдайларына тез бейімделе алатын, жоғары кәсіпқойлық пен бәсекеге қабілеттілікке ие, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі тәрбиелеумен айналысқысы келетін жоғары білікті жұмысшыларды даярлау қажет.

Ата-аналарға жасөспірімнің жеке басының дамуына назар аударған жөн. Сонымен қатар, сіз қазіргі жасөспірімдердің құндылықтарына сүйенуіңіз керек: бақытты отбасы, жақсы білім және болашақта материалдық байлыққа ие болуға мүмкіндік беретін жақсы жұмыс, сонымен қатар жеке тұлғаға өзін-өзі растауға және өзін-өзі көрсетуге мүмкіндік береді.

Жасөспірім лайықты мамандықты таңдай отырып, тиісті білім алуға, жеке тұлғаның қажетті қасиеттерін дамытуға тырысады. Сонымен бірге ата-аналар мен мұғалімдер жасөспірімнің дамып келе жатқан тұлғасына оң әсер ету мүмкіндігін алады: олар жасөспірімге Мамандық таңдау тұрғысынан да, жеке тұлғаны дамыту тұрғысынан да жеке тұлғаның өзекті қасиеттерін қалыптастыруға көмектеседі.

Оқушыларда: біріншіден, азаматтық және адамгершілік құндылықтарды, екіншіден, қиын әлеуметтік жағдайда өз бетінше шарлауға, маңызды шешімдер қабылдауға, соның ішінде өмірлік және кәсіби өзін-өзі анықтауға көмектесетін жеке қасиеттерді қалыптастыру өте маңызды.

Егде жастағы жасөспірімдерде бастаманы, тәуелсіздікті, жауапкершілікті, коммуникативтілікті, тәртіпті, эмоционалды тұрақтылықты, өзін-өзі өзгертуге деген қызығушылық пен қажеттілікті, икемділікті, еңбекті өзгерту қабілетін, жаңа кәсіптерді игеру мен қайта даярлауды қалыптастыруға ерекше назар аудару қажет. Ең бастысы-өзіне деген сенімділікті арттыра отырып, жетістікке жету мотивациясын арттыру.

Сондай-ақ, жасөспірімдердің кәсіби тәжірибеге ие болғаны жөн.

Педагог-кәсіби бағдар беруші ата-аналардың назарын әрбір ата-ана алған оқу орындарының тізімдеріне (мектептегі, мектептер мен колледждердегі Профильдер тізімі) аударады. Бұл ақпаратпен мұқият танысуға, баланы онымен таныстыруға және жасөспірімді одан әрі оқыту туралы бірлескен шешім қабылдауға кеңес береді. Егде жастағы жасөспірімдерде бастаманы, тәуелсіздікті, жауапкершілікті, коммуникативтілікті, тәртіпті, эмоционалды тұрақтылықты, өзін-өзі өзгертуге деген қызығушылық пен қажеттілікті, икемділікті, еңбекті өзгерту қабілетін, жаңа кәсіптерді игеру мен қайта даярлауды қалыптастыруға ерекше назар аудару қажет. Ең бастысы-өзіне деген сенімділікті арттыра отырып, жетістікке жету мотивациясын арттыру.

Сондай-ақ, жасөспірімдердің кәсіби тәжірибеге ие болғаны жөн.

Педагог-кәсіби бағдар беруші ата-аналардың назарын әрбір ата-ана алған оқу орындарының тізімдеріне (мектептегі, мектептер мен колледждердегі Профильдер тізімі) аударды. Бұл ақпаратпен мұқият танысуға, баланы онымен таныстыруға және жасөспірімді одан әрі оқыту туралы бірлескен шешім қабылдауға кеңес береді.